

Naše společnost

časopis Centra pro výzkum veřejného mínění
Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

ročník 5 (2007), číslo 2

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

otevíráte druhé letošní číslo časopisu *Naše společnost* Centra pro výzkum veřejného mínění. I v roce 2007 Vás jeho prostřednictvím jak „kmenoví“ autoři a autorky CVVM, tak spolupracovníci a spolupracovnice z jiných výzkumných oddělení Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. a dalších akademických institucí seznamovali s výsledky své vědecké práce.

Věřím, že na konci recenzního řízení, kterým od letoška procházejí všechny stati, je vysoce odborný, čtivý a aktuální časopis. Závěrem tohoto vydání naleznete seznam všech recenzentů pátého ročníku, kterým touto cestou ještě jednou děkuji za spolupráci a fundované příspěvky ke zkvalitnění obsahu.

Do roku 2008 vstoupí *Naše společnost* s novou redakční radou. Na období příštích dvou let v ní zasednou ing. Jan Červenka (CVVM, SOÚ AV ČR, v.v.i.), Mgr. Jindřich Krejčí (Sociologický datový archiv, SOÚ AV ČR, v.v.i.), Mgr. František Kalvas (katedra sociologie, FF Západočeské univerzity v Plzni), PhDr. Daniel Kunštát, Ph.D. (CVVM, SOÚ AV ČR, v.v.i.), PhDr. Igor Nosál, Ph.D. (katedra sociologie, FSS Masarykovy univerzity v Brně), RNDr. Bohuš Pospíšil (demograf, bývalý pracovník Ústavu pro výzkum veřejného mínění ČSAV), Mgr. Markéta Škodová (šéfredaktorka, CVVM, SOÚ AV ČR, v.v.i.), doc. PhDr. Jiří Šubrt, CSc. (katedra sociologie, FF Univerzity Karlovy v Praze), PhDr. Tomáš Trampota, Ph.D. (katedra mediálních studií, FSV Univerzity Karlovy v Praze), PhDr. Jiří Vinopal, Ph.D. (CVVM, SOÚ AV ČR, v.v.i.) a Mgr. Milan Zeman (Sociologický ústav SAV v Bratislavě). Redakční rada bude dohlížet na průběh recenzního řízení, a současně tak dbát na vysokou obsahovou úroveň časopisu.

Předkládané číslo zahajuje Jan Červenka textem *Od Usámy k Saddámovi: o analýze S. L. Althause a D. M. Largiové týkající se jednoho specifického aspektu politické, mediální a veřejné agendy v USA po 11. září 2001*. Na příkladu zvoleného článku autor ilustruje, že vztahy mezi těmito typy agend nemusejí být vždy tak přímočaré, jak se na první pohled může jevit, a je třeba je zkoumat v co nejširším kontextu. V materiálu *Intermediální agenda českých médií* představují Tomáš Trampota a Vlastimil Nečas výzkum, v němž za pomoci obsahové analýzy vybraných českých médií zjišťovali, do jaké míry a jakým způsobem na sebe odkazují jednotlivé tuzemské deníky a televizní a rozhlasové stanice.

V rubrice *Souvislosti* nejprve Markéta Škodová popisuje koncept politické kultury a seznamuje s výsledky výzkumu na stejné téma, který CVVM uskutečnilo v letech 2005 a 2007. Jiří Vinopal navazuje v článku *Role paměti při zodpovídání výzkumných dotazů* na svůj text z prvního čísla letošního *Naší společnosti*. Tentokrát přibližuje problematiku vybavování příslušných informací respondentem v kontextu výzkumného rozhovoru. Stať *Manželství a jeho význam v pojetí české veřejnosti* z pera Michaely Dimitrové seznamuje na pozadí přehledu o průběhu sňatečnosti ve 20. století s postoji české veřejnosti k uzavírání sňatků a k důležitosti a významu manželství jako takového.

Vliv strukturálních vs. osobnostních faktorů na ideologie distributivní spravedlnosti v ČR 2006 popisují ve stejnojmenném článku Jiří Šafr a Ivo Bayer. Autoři se inspirovali kulturní teorií aplikovanou na sféru spravedlnosti. Za použití dat z výzkumu ISJP 2006 pak zkoumali, nakolik jsou v české společnosti zastoupeny čtyři typy ideologií představujících kolektivní přesvědčení, jež lidem usnadňuje sociální orientaci.

Přeji Vám ničím nerušené čtení a dobrý rok 2008.

Markéta Škodová

Od Usámy k Saddámovi: o analýze S. L. Althause a D. M. Largiové týkající se jednoho specifického aspektu politické, mediální a veřejné agendy v USA po 11. září 2001¹

Jan Červenka

From Osama to Saddam: On Analysis of S. L. Althaus & D. M. Largio Related to a Specific Aspect of Political, News and Public Agendas in the U. S. after September 11, 2001.

Abstract: The text with some additions introduces to Czech audience a work of Scott L. Althaus and Devon M. Largio, who back in 2004 were analyzing origins and consequences of shift in America's public enemy no. 1 from Osama bin Laden to Iraqi president Saddam Hussein that occurred during period after 9/11 terrorist attacks on WTC and Pentagon and before U.S. invasion of Iraq in 2003. By charting the changing levels of public attention given to Osama bin Laden and Saddam Hussein in American news coverage and in president G. W. Bush's public statements and by comparison of these trends with a full range survey findings that appear to reveal widespread misperceptions about the link between Iraq and the 9/11 attacks, their analysis provided a clear perspective on the timing and impact of the administration's communication efforts as well as revealed a fact contradictory to popular view that mistaken beliefs about Saddam Hussein's culpability were less a product of the Bush administration's public relations campaign than of the 9/11 attacks themselves. The text tries to point out some more general incidence of these findings relating to relationship of political, news and public agendas as well as methodology and interpretations of polls. **Keywords:** U.S. missile defence, public opinion, Czech Republic, Poland

Keywords: agenda-setting, public opinion, U.S. foreign policy, 11/9, war on terror, Saddam Hussein, Iraq, Osama bin Laden

V říjnu 2004 Scott L. Althaus² a Devon M. Largiová³ publikovali v časopise Americké politologické asociace (ASPA)⁴ Political Science & Politics článek v překladu nazvaný „Kdy se Usáma stal Saddámem: původ a důsledky změny amerického veřejného nepřítele č. 1“,⁵ v němž se zabývali otázkou, jak a s jakými důsledky došlo po teroristických útocích z 11. září 2001 v průběhu relativně krátkého času k přesunu těžiště zájmu amerického politického vedení a médií v proklamované „válce s terorem“ od Usámy bin Ládina, jakožto zřejmého původce těchto atentátů, který Spojeným státům vyhlásil „svatou válku“ a který nebyl do té doby a ani následně dopaden, k iráckému prezidentu Saddámu Husajnovi a Iráku.

V článku, který navazoval na studentskou práci D. M. Largiové [Largio 2004]⁶, se autoři věnovali empirickému popisu a komparaci trendů veřejných vystoupení prezidenta Bushe a mediálních výstupů ve vztahu k Usámovi na straně jedné a Saddámu Husajnovi či Iráku na straně druhé v kontextu užívání termínu válka s terorem či válka s terorismem v období od července 2001 do srpna 2003. Dále se zaměřili na výzkumy veřejného mínění z období od září 2001 do května 2004, jež se různým způsobem dotazovaly americké veřejnosti na spojení Saddáma Husajna či Iráku s atentáty z 11. září 2001, kriticky interpretovali jejich výsledky a konfrontovali je s dříve popsaným vývojem výstupů politického vedení a médií. V textu citovaná data, jejich rozbor a učiněné závěry představují zajímavý příspěvek nejen pro ty, kdo se zabývají politickým děním a čerstvou historií války v Iráku, ale jsou velmi podnětným materiálem i z hlediska metodologie a interpretace výzkumů veřejného mínění a z hlediska studia vztahů mezi mediální, politickou a veřejnou agendou na pozadí teoretického konceptu agenda-setting.⁷ Cílem následujícího textu je

přiblížení základních zjištění obsažených v článku českému publiku s připojením některých poznámek.

V úvodu textu autoři konstatují, že ve dnech následujících po teroristických útocích z 11. září se Usáma bin Ládín stal rychle hlavním nepřítelem Ameriky. Když si ale Bushova administrativa začala připravovat půdu pro vojenskou akci proti Iráku v první polovině roku 2002, její představitelé se na veřejnosti počali vyhýbat zmínkám o Usámovi a zároveň s tím začali ve zvýšené míře spojovat s hrozbou terorismu Saddáma Husajna, ve snaze vybudovat pro útok na Irák podporu veřejnosti. V době okolo prvního výročí atentátů na New York a Washington pak výzkumy veřejného mínění, jejichž výsledkům se tehdy dostalo široké publicity, signalizovaly, že většina Američanů v té době věřila, že Saddám Husajn je osobně odpovědný za útoky z 11. září 2001. To kromě jiného všeobecně vyvolalo silný dojem, že komunikační strategie americké vlády, ve vztahu k veřejnosti v případě Iráku a Saddáma Husajna, byla úspěšná nad veškerá očekávání.

Víra velké části americké veřejnosti v Saddámovu osobní odpovědnost za atentáty přitom zcela postrádala věcné opodstatnění, když ani Bushova administrativa nechtěla tvrdit, že mezi iráckým režimem a útoky z 11. září existuje přímá spojitost.⁸ Zároveň ale tato víra představovala velmi silný motiv pro podporu války proti Iráku mezi těmi, kdo ji sdíleli. Těsně před invazí do Iráku podle šetření Gallupu z poloviny března 2003 něco mezi čtvrtinou a třetinou těch, kdo věřili v Husajnovu odpovědnost za 11. září, uvádělo tuto víru jako hlavní důvod, proč by ji podporovali. Autoři článku si zde položili otázku, jak americká veřejnost dospěla k takto zavádějící percepci Saddáma Husajna. Všeobecně rozšířené mínění tuto okolnost vesměs interpretovalo jako vedlejší produkt informační kampaně, kterou vedla Bushova administrativa v době přípravy

války proti Iráku. Tato populární představa je však podle autorů chybná. Jejich analýza, vycházející z podrobného časového zmapování kvantitativní úrovně pozornosti věnované Usámovi bin Ládínovi a Saddámu Husajnovi v americkém zpravodajství a ve veřejných vyjádřeních prezidenta Bushe, poskytuje jasný pohled na načasování a dopady komunikačního úsilí vlády. Na základě systematického zkoumání kompletních výsledků z dostupných šetření veřejného mínění, jež poukazovaly na rozšíření názoru o spojení mezi Irákem a atentáty z 11. září, pak dospěli k závěru, že tato mylná představa o Saddámově vině byla spíše bezprostřední spontánní reakcí na samotné útoky⁹ než výsledkem pozdější předinvazní veřejné kampaně Bushovy administrativy. Navíc zdánlivě vysoké podíly zaznamenané mispercepce veřejnosti v tomto ohledu byly, jak autoři přesvědčivě dokládají, z velké části dílem zkresleného vnímání samotného znění a formátu otázek pokládaných ve výzkumech veřejného mínění.

Ke zjištění trendů ve zpravodajském pokrytí týkajícího se Usámy bin Ládina a Saddáma Husajna autoři využili databázi Nexis/Lexis, v níž identifikovali příspěvky zmiňující tato jména a rovněž příspěvky obsahující slovní spojení „válka s terorem“ či „válka s terorismem“. Svoji analýzu přitom omezili pouze na zprávy agentury Associated Press (AP) (viz graf 1), ale její výsledky se v základních obrysech shodovaly s obdobnou analýzou článků v deníku The New York Times (NYT), kterou v rámci své bakalářské práce provedla D. M. Largiová. V období od července 2001 do srpna 2003 se v agenturních zprávách AP celkem 1753krát objevila některá z frází „válka s terorismem“ či „válka s terorem“, 29272krát byl zmíněn Usáma bin Ládín a 31907krát Saddám Husajn, přičemž ve 2299 případech se obě jména vyskytovala zároveň.¹⁰ Frekvence těchto zmínek se ovšem v čase velmi výrazně měnila. Jména Usámy bin Ládina i Saddáma Husajna se přitom ve výstupech AP průběžně objevovala už před 11. zářím 2001, když v posledních dvou měsících před tímto datem každého zvlášť zmiňovaly téměř třístokrát. Následně, v září a zejména pak v říjnu 2001, se Usáma dostal do centra pozornosti, když frekvence referencí o něm překročila úroveň pět tisíc za měsíc.¹¹ Od listopadu 2001 ovšem začal zpravodajský zájem o něj opadávat a po zhroucení vlády Talibanu, když při neúspěšném pátrání po něm stopa vychládala, počet zpráv zmiňujících Usámovo jméno klesal velmi rychle. V březnu 2002 se jeho jméno v agenturních zprávách AP vyskytlo už méně než tisíckrát za měsíc. Na této úrovni se počet zmínek o Usámovi poněkud stabilizoval, ale v následujícím roce a půl měl zvolna sestupnou tendenci, z níž výrazněji vybočil pouze krátkodobý vzestup na úroveň okolo jedné tisícovky referencí v září 2002, který patrně bezprostředně souvisel s připomínáním prvního výročí atentátů. V případě Saddáma Husajna byl po útocích z 11. září 2001 také zaznamenán určitý vzestup frekvence referencí o něm v agenturních zprávách AP, ale na řádově mnohem nižší úrovni, když počet zmínek o něm se až do července 2002 pohyboval v rozmezí od dvou do čtyř set za každý měsíc.¹² V srpnu 2002 se ovšem počet referencí týkajících se Saddáma Husajna oproti předchozímu měsíci téměř zdvojnásobil na 956 a v září vzrostl obdobným tempem na 1919, když Bushova administrativa začala tlačit na Kongres, aby schválil použití síly proti Iráku. Ve třech následujících měsících se počet zpráv týkajících se Saddáma Husajna opět poněkud snížil oproti září 2002, ale zůstal trvale vysoko nad úrovní jednoho tisíce za

měsíc a jednoznačně převyšoval počet referencí o Usámovi bin Ládínovi. Od počátku roku 2003 pak začal znovu strmě stoupat, i když vrchol zájmu, jehož v říjnu 2001 dosáhl Usáma bin Ládín, Saddám vyrovnal a překonal s pěti a půl tisíci zpráv za měsíc teprve v březnu 2003, kdy začala invaze do Iráku. V dubnu 2003, kdy se irácký režim zhroutil, byl počet zpráv zmiňujících Saddáma Husajna necelých pět tisíc a následně rychle klesl na méně než polovinu, když od května do srpna kolísal v rozmezí jednoho až dvou tisíc, což bylo ovšem stále 2-4krát více než u úspěšně unikajícího Usámy bin Ládina.

Zjevný přesun centra mediální pozornosti od Usámy bin Ládina k Saddámu Husajnovi, ke kterému došlo v průběhu roku 2002, autoři dávají do souvislosti s časově předcházejícím přesměrováním ohniska zájmu na Irák ze strany Bushovy administrativy, jehož existenci a načasování dokumentují kvantitativním rozbořem rétorického posunu od Usámy k Saddámovi ve veřejných vyjádřeních samotného prezidenta.¹³ (viz graf 2) Že tak nečiní neprávem, ukazuje vedle časového sledu těchto změn i okolnost, že v samotném Iráku a ani v mezinárodním kontextu v souvislosti s ním nedošlo bezprostředně k ničemu významnému, co by jinak podobný náhlý přesun priorit z hlediska mediální agendy mohlo vysvětlit. Na válku s Irákem přitom někteří představitelé administrativy začali domácí veřejnost připravovat již nedlouho po 11. září, když už v průběhu posledních měsíců roku 2001 byla z jejich strany probíhající operace v Afghánistánu otevřeně prezentována jako úvod či první fáze války s terorismem, ale na druhou stranu samotná administrativa jako celek nebyla v tomto ohledu zdaleka jednotná a přesun pozornosti médií od Usámy k Saddámovi také nebyl pouze důsledkem iniciativy ze strany vlády.¹⁴

Rozbor veřejných vyjádření G. W. Bushe, který autoři provedli analogickým způsobem, jako v případě zpráv AP, ukázal, že Usáma bin Ládín se v nich objevoval relativně často (celkem 25krát) v období od září do prosince 2001, kdy aktivně probíhala operace Trvalá svoboda (Enduring Freedom) v Afghánistánu. V porovnání s tím Saddáma Husajna ve stejném období prezident Bush na veřejnosti zmínil pouze jednou v listopadu. V lednu a v únoru 2002 byli oba jmenováni vždy shodně pouze jednou, ale následně, po každoročním projevu „O stavu Unie“, ve kterém prezident Bush Irák označil za součást „osy zla“, se jeho zmínky Saddáma Husajna staly častějšími, přičemž až do konce sledovaného období už neminul měsíc, aby se Saddám Husajn v ústech G. W. Bushe vůbec neobjevil, zatímco unikající vůdce Al Kaidy se z nich záhy téměř vytratil. Ještě v březnu 2002 byl Saddám shodně s Usámou zmíněn třikrát, ale od dubna, kdy se G. W. Bush k Saddámu Husajnovi vyjádřil při čtyřech příležitostech, zatímco Usámu zmínil jen jednou a na pět následujících měsíců také naposledy, už to byl vždy jen irácký vůdce, kdo se z obou deklarovaných protivníků USA objevoval v Bushových výročích častěji, pokud ne výlučně, což bylo spíše pravidlem než výjimkou. V celém období od května 2002 do srpna 2003 se pak Usáma bin Ládín v prezidentových projevech objevil pouze osmkrát, zatímco k Saddámu Husajnovi se vyjadřoval 185krát.

Autoři v této souvislosti poznamenávají, že pokud duben 2002 v optice prezidentových veřejných výroků značil obrat v jeho zaměření od Usámy bin Ládina k Saddámu Husajnovi, je pozoruhodné, že ve zpravodajství obdobný posun nenastal dříve než za několik měsíců a že když zpravodajství AP začalo

v srpnu 2002 zmiňovat Saddáma Husajna častěji než Usámu bin Ládina, tato změna časově předstihla začátek prezidentské kampaně za autorizaci nasazení síly proti Iráku v Kongresu, během níž se frekvence jeho veřejných vyjádření na adresu Saddáma Husajna mnohonásobně zvýšila. Před tím, až do srpna 2002 se Saddám Husajn stával námětem vyjádření prezidenta sice pravidelně, ale s frekvencí v průměru jen okolo dvou referencí za měsíc. V září však počet Bushových vyjádření na adresu Saddáma Husajna vzrostl ze srpnových 3 na 18 a v říjnu dále na 31, po čemž následovalo dalších 23 referencí v listopadu. Takto vysoká frekvence zmínek o Saddámu Husajnovi souvisela s patrnou tendencí prezidenta Bushe svěřit tlak na Irák personifikovat,¹⁵ díky níž následně – byť s výkyvy a relativním poklesem oproti vrcholu z podzimu 2002 spojenému s vedením kampaně v Kongresu – přetrvávala až do doby dlouho po zhroucení iráckého režimu, přičemž trvale převyšovala maximální míru verbalizované pozornosti, již se kdy ze strany prezidenta dostalo Usámovi bin Ládinovi.

K výše zaznamenanému časovému sledu změn v zaměření veřejných vyjádření prezidenta Bushe a v mediální agendě je však možné poznamenat, že posun v zaměření médií pravděpodobně nebyl zase tak náhlý a zpožděný, jak by se to mohlo jevit na základě prezentované analýzy zpráv AP, založené na čistě kvantitativním srovnání frekvence výskytu klíčových slov. I když stejná analýza publikovaných článků deníku NYT vykazovala podobné tendence v průběhu času jako agenturní zprávy AP, mezi jejich výstupy lze vyzorovat i určité rozdíly, které zřejmě souvisí s odlišným charakterem obou médií, tedy tiskové agentury a deníku s komentovaným zpravodajstvím a publicistikou, a které mohou z hlediska některých úvah a závěrů o sledovaném tématu hrát podstatnou roli. Jedním z takových rozdílů bylo, že v době, kdy bylo Usámovo jméno v obou médiích zmiňováno častěji než Saddámovo, tj. do léta 2002, v NYT byl poměrný rozdíl mezi jejich výskytem vždy mnohem nižší než u AP. Od února 2002 pak byl tento rozdíl v NYT dokonce nepříliš výrazný a v některých měsících v podstatě zanedbatelný, přičemž v počtu zmínek a v počtu článků věnujících se jeho osobě zde Saddám Husajn předstihl Usámu bin Ládina už v červenci [Largio 2004: 168, 169]. Samotná skutečnost, že na stránkách NYT se Saddámovo jméno objevovalo poměrně často i přes to, že se okolo Iráku aktuálně nic moc závažného neodehrávalo, zatímco po Usámovi bin Ládinovi a jeho spojencích v Afghánistánu intenzivně pátraly americké bezpečnostní složky, vypovídá o tom, že z hlediska mediální agendy nešlo v létě 2002 o žádný prudký s zcela nenadálý zlom ve vztahu k Saddámu Husajnovi. Stejně tak v září 2002 zahájená kampaň za schválení použití síly vůči Iráku, která se projevila na několikanásobně zvýšeném počtu prezidentských poznámek na adresu iráckého protějšku, nebyla žádným bleskem z jasného nebe, ale dlouhodobě očekávaným, debatovaným a mediálně předpřipraveným krokem.

Vedle frekvence výskytu zmínek Usámy bin Ládina a Saddáma Husajna ve veřejných výrociích prezidenta autoři rozebírají i jeho používání termínu „válka s terorismem“, případně „válka s terorem“. Ten se vynořil po útocích z 11. září 2001 a často se objevoval zejména v říjnu, kdy jej prezident Bush použil při patnácti různých příležitostech. V listopadu se frekvence jeho užití snížila na tři, ale v prosinci po zhroucení vlády Talibanu v Afghánistánu a v následujících měsících začal G. W. Bush tato slovní spojení používat ve veřejných

projevech s narůstající frekvencí, která se v letních měsících roku 2002 pohybovala v intervalu mezi 13 a 19. V září 2002, kdy naopak začal téměř při každé příležitosti zmiňovat Saddáma Husajna, prezident náhle používání slovního spojení válka s terorismem výrazně omezil a frekvence jeho užívání měla s drobnými výkyvy dále sestupný trend až do března 2003, kdy se vyskytlo v jeho veřejných vyjádřeních jen třikrát. V květnu 2003 a následně, když po pádu Saddámova režimu a obsazení celého Iráku se proti okupačním jednotkám a správě postupně rozvinula ozbrojená kampaň různých skupin hnutí odporu, se „válka s terorismem“ stala v projevech amerického prezidenta opět velmi frekventovaným termínem vyskytujícím se až do konce sledovaného období, tj. do srpna 2003, v průměru patnáctkrát za měsíc.

Jak autoři poznamenávají, tento zvláštní vývoj v prezidentských projevech – narůstající rétorické zaujetí „válkou s terorismem“ v období po kampani v Afghánistánu spojená s náhlým zaměřením se na Saddáma Husajna, zatímco Usáma bin Ládin byl odsunut stranou – se stává pozoruhodným zejména ve světle zjištění vyhlášeného americkými médii. Série průzkumů různých agentur uskutečněných v průběhu srpna a září 2002 ukázala, že většina Američanů tehdy věřila, že Saddám Husajn nese osobní odpovědnost za útoky z 11. září. Jak se novináři veřejně pozastavovali nad rozsahem desinformovanosti americké veřejnosti odrážející se v těchto výsledcích, když ani Bushova administrativa netvrdila, že by taková přímá vazba existovala, zdánlivě logickým vývodem z toho bylo, že političtí leaderi nějak zavedli americkou veřejnost. Zde autoři kladou otázku, zda posun v rétorice administrativy od Usámy bin Ládina k Saddámu Husajnovi společně s jeho zahrnováním do kontextu války s terorismem nesvedl Američany k mylné představě o jeho odpovědnosti za atentáty a tím k podpoře vojenské kampaně proti Iráku.

Na první pohled důkazy podporující takový závěr se zdají být docela přesvědčivé. Víra většiny Američanů v Saddámovu vinu vyšla zřetelně najevo až poté, co Bushova administrativa k němu přeměrovala pozornost od Usámy bin Ládina a začala o něm a o Iráku mluvit v souvislosti s válkou s terorismem. Navíc jediný výsledek výzkumu, který se dotýkal eventuální účasti Saddáma Husajna na teroristických útocích z 11. září a kterému se v době krátce po jejich uskutečnění dostalo větší pozornosti, potvrzoval, že jen málo Američanů tehdy vidělo mezi Saddámem a atentáty přímou souvislost. Deník NYT dva týdny po útocích uveřejnil výsledky výzkumu realizovaného pro něj a pro televizi CBS, podle něhož 45 % Američanů vinu za atentáty přisuzovalo pouze Usámovi bin Ládinovi, dalších 21 % vinilo Usámu a jiné, ale jen 2 % útoky připisovalo pouze Saddámu Husajnovi a 6 % mínilo, že za nimi stojí Usáma se Saddámem společně.

Nicméně tato oblíbená interpretace sledu událostí je mylná. I když se Bushova administrativa zjevně snažila Saddáma spojovat s Usámovi bin Ládinem a se svojí válkou s terorismem, byť nikoli se samotnými útoky, analýza všech dostupných dat z výzkumů odhaluje, že americká veřejnost v tomto bodě nepotřebovala žádné přesvědčování. Ačkoli z dat, jimž se dostalo širší publicity bezprostředně po útocích, se jevílo, že Američané původně obviňovali Usámu bin Ládina a teprve později začali vinit Saddáma Husajna, ve skutečnosti, jak autoři zjistili ve své analýze, byli hotovi obvinít Saddáma okamžitě po 11. září, pokud jim coby respondentům šetření byla taková mož-

nost v otázce přímo předložena. Ve skutečnosti pak namísto toho, že by tato tendence u obyčejných Američanů časem nějak sílila v souvislosti s komunikační strategií a aktivitou vlády a kulminovala v období prvního výročí útoků, dostupná data ukazují od počátku na pozvolný pokles podílu těch, kdo byli ochotni obviňovat Saddáma či alespoň v nějaké míře připouštět možnost jeho osobní odpovědnosti za útoky z 11. září.

S využitím archivní databáze sociologických šetření iPOLL¹⁶ autoři článku vyhledali všechny dostupné výzkumy obsahující otázky, které u americké veřejnosti zjišťovaly, zda byl podle jejího mínění Saddám Husajn odpovědný za atentáty z 11. září. Zjistili, že šest různých organizací pokládalo k tomuto tématu relevantní otázky, které byly alespoň jednou opakovány. Tyto otázky (viz přehled v tabulce 1) měly v některých případech dosti odlišné znění s různými škálami odpovědí, které vedly k mnohdy velmi rozdílným výsledkům, jejichž interpretace nepostrádala určitá úskalí.

Nejčasnější výzkumy, jež byly později opakovány, provedly firmy Harris Interactive již dva dny po útocích a Opinion Dynamics v říjnu a listopadu 2001. Obě použily velmi podobnou otázku s identickou škálou odpovědí a dospěly k prakticky shodnému výsledku: asi 8 z 10 dotázaných Američanů věřilo, respektive považovalo za více či méně pravděpodobné, že Saddám Husajn se osobně podílel na atentátech z 11. září. Na sklonku roku 2002 a počátkem 2003 v opakovaných šetřeních Harris Interactive tento podíl poklesl na 71 %, ale jiné výzkumy používající jinak formulované otázky a škály odpovědí ve stejné době zaznamenávaly podstatně nižší úroveň mispercepce ohledně Saddáma Husajna a jeho účasti na

útocích z 11. září. Počátkem února 2003 výzkum Princeton Survey Research Associates zaznamenal, že podle 57 % Američanů Saddám Husajn „pomáhal teroristům při útocích z 11. září“, zatímco výzkum CBS/NYT ukazoval, že pouze 42 % si myslelo, že Husajn „byl osobně zapojený“ do atentátů. První výzkum Programu mezinárodněpolitických postojů (PIPA), který jako jediný umožňoval respondentům volit mezi kvalitativně různými úrovněmi provinění, respektive míry součinnosti mezi Irákem a Al Kaidou a který proběhl zhruba v témže čase, zaznamenal, že jen 20 % věřilo, že „Irák se přímo podílel na provedení teroristických útoků z 11. září“.¹⁷

Autoři k tomu poznamenávají, že když zdánlivě malé odlišnosti ve znění otázky vedou k tak diametrálně rozdílným výsledkům – ve výzkumu PIPA z počátku února 2003 osm z deseti dotázaných zvolilo odpověď implikující, že si nemyslí, že Saddám Husajn, respektive Irák se bezprostředně podílel na atentátech, zatímco ve výzkumu Harris Interactive sedm z deseti respondentů označilo za pravděpodobné, že se na nich naopak osobně podílel – výzkumníci obvykle předpokládají, že mínění veřejnosti je nedobře zformované a nevykrytalizované. Podle autorů článku je však skutečnost v tomto případě komplikovanější a jemněji odstínovaná. Dostupná data interpretují tak, že většina Američanů inklinovala k tomu věřit či připouštět existenci nějaké Saddámovy odpovědnosti za atentáty, pokud jim tato možnost byla explicitně předestřena v uzavřené otázce, nutící je volit mezi oběma možnostmi vinen či nevinen.¹⁸ V otevřených dotazech na to, kdo byl odpovědný za útoky z 11. září 2001, ale jen málokdo spontánně na prvním místě jmenoval právě Saddáma Husajna. Tyto otázky ve výzkumech soustavně ukazovaly, že Američané zdaleka

Tabulka 1: Otázky z výzkumů o odpovědnosti Saddáma Husajna za útoky z 11. září.

Organizace	Otázka
CBS/NYT	„Myslíte, že Saddám Husajn byl osobně zapojený do teroristických útoků z 11. září 2001 (proti Světovému obchodnímu centru a Pentagonu), nebo ne?“
Gallup	„Myslíte, že Saddám Husajn byl osobně zapojený do teroristických útoků z 11. září 2001 (proti Světovému obchodnímu centru a Pentagonu), nebo ne?“
Harris Interactive	„Jak pravděpodobné je, že Saddám Husajn je/byl osobně zapojený v (úterních) teroristických útocích (na Světové obchodní centrum a Pentagon 11. září 2001)? Řekl byste, že je to velmi pravděpodobné, do jisté míry pravděpodobné, nepříliš pravděpodobné, nebo vůbec ne pravděpodobné?“ (Údaje v grafu zahrnují kombinaci podílů velmi + poněkud pravděpodobné)
Opinion Dynamics	Jak pravděpodobné je, že irácký vůdce Saddám Husajn byl zapojený v teroristických útocích z 11. září 2001 (na Světové obchodní centrum a Pentagon)? Velmi pravděpodobné, do jisté míry pravděpodobné, nepříliš pravděpodobné, vůbec ne pravděpodobné? (Údaje v grafu zahrnují kombinaci podílů velmi + poněkud pravděpodobné.)
Princeton Survey Research Associates	říjen 2002 a únor 2003: „A jaký je Váš názor založený na tom, co jste slyšel nebo četl: věříte, že Saddám Husajn pomáhal teroristům při útocích z 11. září 2001 (na Světové obchodní centrum a Pentagon), nebo si nemyslíte, že do toho byl zapojený?“ září 2003 a leden 2004: Myslíte si, že režim Saddáma Husajna v Iráku se podílel na plánování, financování či provedení teroristických útoků (na Světové obchodní centrum a Pentagon) z 11. září 2001, nebo ne?“
Program on International Policy Attitudes (PIPA)/Knowledge Networks	Prosím vyberte, co si myslíte, že je nejlepším popisem vztahu mezi iráckou vládou pod Saddámem Husajnem a teroristickou skupinou Al Kaida: (1) Nebylo vůbec žádné spojení; (2) Několik jednotlivců z Al Kaidy navštívilo Irák nebo mělo kontakt s iráckými představiteli; (3) Irák poskytl podstatnou podporu Al Kaidě, ale nepodílel se na teroristických útocích z 11. září; (4) Irák se přímo podílel na provedení teroristických útoků z 11. září. (Údaje v grafu představují podíl respondentů, kteří uvedli, že Irák byl přímo zapojen do útoků z 11. září.)

nejčastěji atentáty připisovali Usámovi bin Ládinovi. Již dříve zmiňovaný výzkum pro NYT a CBS z konce září 2001, ve kterém jen 8 % respondentů označilo Saddáma Husajna samostatně či v kombinaci s někým dalším za strůjce teroristických útoků, používal právě otevřenou otázku bez předem definovaných a respondentům nabízených variant odpovědi. Obdobné výsledky se objevily i v dalších raných výzkumech, jež používaly dotazy tohoto typu. Když tři dny po atentátech výzkum společnosti Wirthlin Worldwide položil respondentům otázku: „Kdo, myslíte, je nejvíce odpovědný za nedávné teroristické útoky na newyorské Světové obchodní centrum a Pentagon?“, v odpovědi 57 % bez vybízení jmenovalo Usámu bin Ládina a jen 3 % Saddáma Husajna. Na následnou otázku, kdo „je druhý nejvíce odpovědný“, už ale Saddáma Husajna spontánně uvedlo 27 % dotázaných. To naznačuje, že bezprostředně po atentátech Američané v první řadě obviňovali Usámu bin Ládina, ale byli už zároveň připraveni věřit tomu, že za tím vším stojí i Saddám Husajn.

Tento obrázek je ještě zřetelněji patrný ve výsledcích výzkumu Harris Interactive, v němž dva dny po 11. září respondenti odpovídali na otevřenou otázku: „Pokud by Kongres vyhlásil válku, proti komu si myslíte, že by to mělo být, nebo si tím nejste jistý?“ 61 % dotázaných odpovědělo, že si nejsou jisti, ale 25 % uvedlo Afghánistán, Taliban nebo Usámu bin Ládina, zatímco pouze 6 % jmenovalo Irák nebo Saddáma Husajna. Když ale později v témž výzkumu byli respondenti postaveni před otázku nutící je volit mezi tím, zda je či není pravděpodobné, že se Saddám Husajn osobně podílel na teroristických útocích, 78 % z nich odpovědělo, že to je „velmi“ nebo „do jisté míry“ pravděpodobné.

Několik dalších časných výzkumů s uzavřenými otázkami nutícími zaujmout stanovisko k Iráku, jež nebyly později opakovány, pak závěry ohledně predispozice americké veřejnosti k obviňování Saddáma Husajna ještě posiluje. Šetření Gallupu z 21. září 2001 zjistilo, že kdyby Spojené státy podnikly v odvetě vojenskou akci, 68 % Američanů si myslelo, že „odstranění Saddáma Husajna od moci v Iráku“ by byl velmi důležitý cíl a dalších 22 % uvedlo, že by to byl cíl do jisté míry důležitý. Podobně tak počátkem října 2001 Techno Metrica Institute of Polling předložil respondentům seznam „různých věcí, které by Spojené státy mohly udělat ve svém boji s terorismem“. Když jim v rámci toho položil otázku, „jak důležité je odstranění Saddáma Husajna od moci“, 62 % odpovědělo, že je to „krajně důležité“, a 24 %, že je to „do jisté míry důležité“.

Ačkoli rozšířené mínění je, že mylná představa o Saddámově úloze v událostech z 11. září v průběhu roku následujícího po útocích musela narůstat, analyzovaná data ukazují spíše obecný pozvolný pokles podílu víry, že Saddám Husajn nesl za útoky osobní odpovědnost. Výjimky představuje trend výzkumů PIPA s poměrně nízkým a v čase stabilním podílem respondentů vidících Irák za provedením útoků a krátkodobá vzestupná špička v trendu výzkumů NYT/CBS okolo začátku války v Iráku. Namísto toho, že by byli nějak ošálení proti-saddámovskou rétorikou vlády a tím postupně svedeni k omylu ohledně jeho role v atentátech z 11. září, se ukazuje, že Američané se k této myšlence postupem času stavěli více a více kriticky.

V této souvislosti se autoři vyjadřují i k otázce, proč to tak dlouho zůstalo bez povšimnutí. Ze zkoumání databáze Nexis/Lexis podle nich vyplývá, že rané výzkumy z období po

11. září, které ukazovaly značné podíly mispercepce ohledně Saddáma Husajna a atentátů, vyvolaly jen minimální mediální odezvu a prošly bez povšimnutí veřejnosti. V podstatě jediný výzkum na dané téma, který se svého času objevil ve větší míře v celostátních médiích a agenturních zprávách, bylo již dříve zmiňované šetření NYT/CBS ze září 2001, které použilo otevřenou otázku. Vzhledem k přívalu zpráv v souvislosti s vojenskou kampaní v Afghánistánu a jinými událostmi byla nízká či absentující pozornost k těmto výzkumům pocho-pitelná. Díky ní však došlo k tomu, že se míra mispercepce zjištěná ve výzkumech okolo prvního výročí útoků jevila jako nový a zcela překvapivý vývoj, což se navíc spojilo s tím, že v těchto výzkumech se už otevřené otázky na to, kdo byl hlavním viníkem, neobjevily. Všeobecný přechod od otevřených otázek, které v době krátce po útocích vykazovaly jen malou tendenci Američanů připisovat útoky Saddámu Husajnovi, k uzavřeným otázkám nutícím respondenty vyjádřit se, zda Irák a Saddám Husajn měli s útoky něco společného či nikoli, sám o sobě zveličil míru toho, jak Američané vinu za 11. září přikládali iráckému prezidentovi.

V závěru autoři shrnují své předchozí analýzy. Konstatují, že k posunu od Usámy bin Ládina k Saddámu Husajnovi v médiích došlo během srpna 2002, ale že ve veřejných prohlášeních prezidenta se tak stalo o čtyři měsíce dříve. Jak se Usáma bin Ládín postupně vytrácel ze zpráv médií a z prezidentových výroků takřka zmizel úplně, Bushova administrativa se otevřeně snažila dosadit Saddáma Husajna namísto Usámy bin Ládina jako veřejného nepřítele číslo jedna tím, že jej začala spojovat se svojí válkou s terorismem. Americká veřejnost ovšem nepotřebovala žádné přesvědčování, že se Saddám Husajn podílel na událostech z 11. září. V průzkumech provedených krátce po útocích otevřené otázky sice ukazovaly, že Američané spontánně útoky nespojují s Irákem, ale v uzavřených otázkách, nutících respondenty volit mezi připuštěním či konstatováním viny Saddáma Husajna ve spojení s atentáty a naopak jejím vyloučením, až 8 z 10 Američanů se přiklánělo k první variantě. Když byli s takovou možností explicitně konfrontováni, velká většina z nich byla připravena označit Saddáma Husajna za pravděpodobného viníka teroristických útoků z 11. září dlouho před tím, než administrativa prezidenta Bushe začala systematicky budovat podporu pro válku s Irákem.

Zdánlivě rozšířené přesvědčení americké veřejnosti, že Saddám Husajn byl odpovědný za teroristické útoky z 11. září, nebylo žádným výsledkem zavádění ze strany Bushovy administrativy. Ta ve skutečnosti pouze z minulosti zdědila a využila příznivé klima veřejného mínění, které jí usnadnilo úkol vybudovat veřejnou podporu pro válku s Irákem. Mylný dojem, že Saddám Husajn měl či mohl mít něco společného s 11. zářím 2001, byl mezi Američany velmi rozšířený už dávno před tím, než jej prezident Bush ve svých veřejných výstupech začal jmenovat v souvislosti s válkou proti terorismu. Ve skutečnosti už dlouho před samotným 11. zářím 2001 měla americká veřejnost vytvořenou vlastní představu o teroristické hrozbě za strany Iráku, jak dokládá výzkum společnosti Opinion Dynamics z února 2001, v němž 73 % Američanů označilo za velmi či do jisté míry pravděpodobné, že „Saddám Husajn bude organizovat teroristické útoky na americké cíle v odvetě za letecké úder“, jež nedlouho před tím v Iráku provedly americké a britské vzdušné síly.

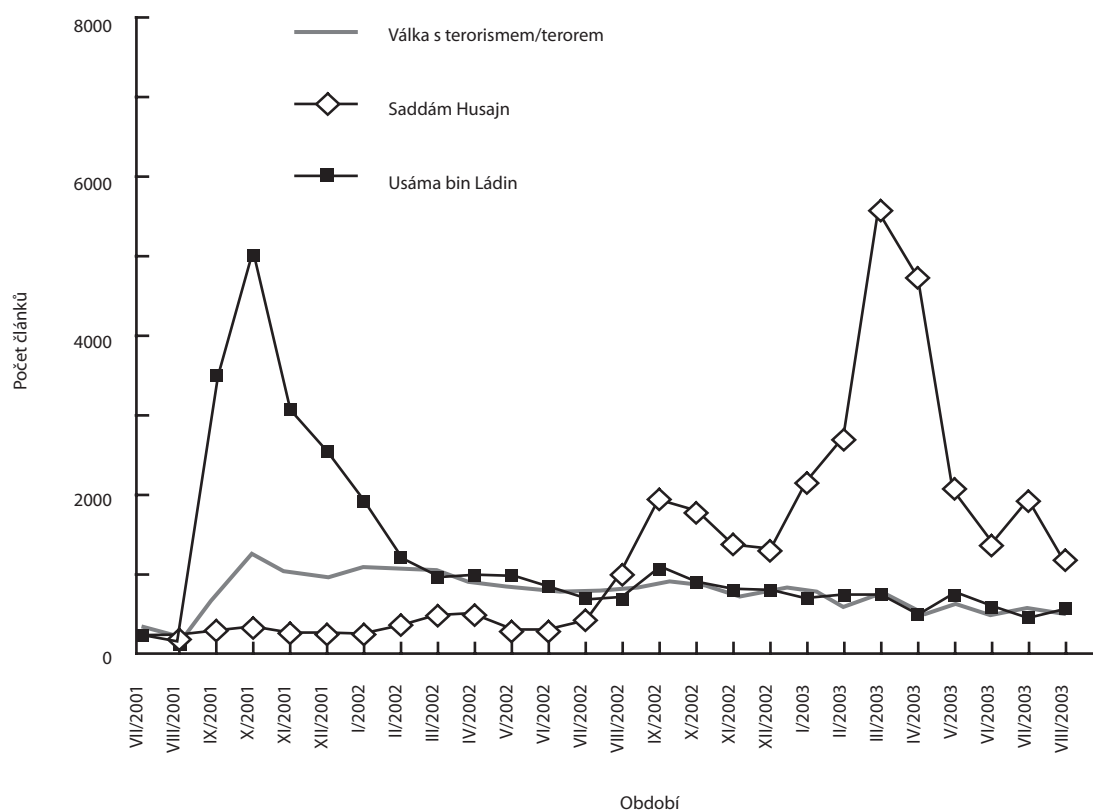
Rozbor výzkumů zkoumajících mylnou představu, že Saddám Husajn odpovídal za útoky z 11. září také ukázal, že míra a rozsah této mispercepce byly řadou výzkumů výrazně nadsazeny. Částečně to byl důsledek všeobecného přechodu od otevřených k uzavřeným otázkám v době po září 2001, které zveličovaly stupeň toho, jak Američané viděli spojení mezi Husajnem a atentáty. Jiným důvodem bylo to, že tyto výzkumy většinou umožňovaly respondentům pouze hodnotit míru pravděpodobnosti, že nějaké spojení existovalo, namísto aby jim dovolovaly vybírat z širší palety různých úrovní zapojení. Výzkum PIPA, který jako jediný toto opakovaně činil, ukazoval, že podíl Američanů, kteří věřili v existenci přímého spojení mezi Irákem a atentáty z 11. září, se stabilně pohyboval do úrovně maximálně jedné čtvrtiny.

Jakkoli pak v průběhu času média a prezident ve své rétorice zaměňovali Usámu bin Ládina za Saddáma Husajna, irácký prezident byl na seznamu možných podezřelých u americké veřejnosti dosti vysoko od samého počátku. Přitom spíše než na to, že důvěřivá veřejnost slepě přijímala protiteroristické

zdůvodnění jejího zájmu o Irák ze strany Bushovy administrativy, analýza dostupných dat z výzkumů poukázala na postupný růst skepse Američanů k možnosti, že Saddám Husajn měl s 11. zářím něco společného.

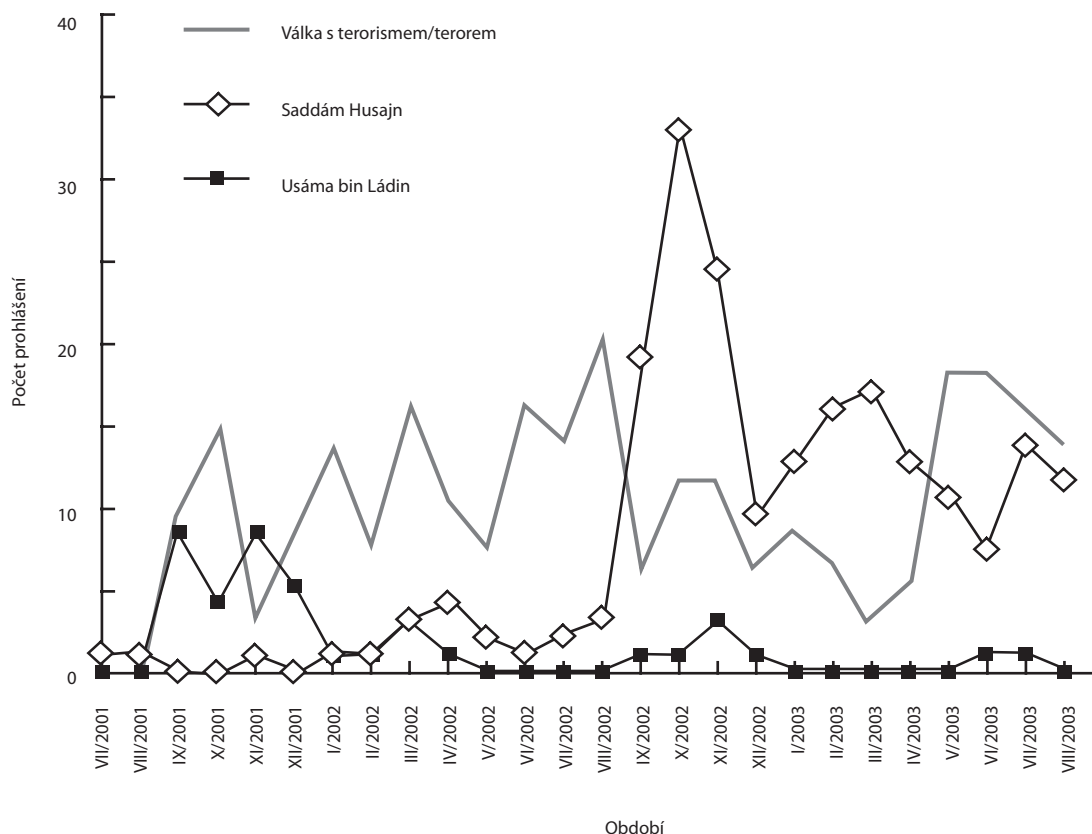
K tomu, co bylo uvedeno v závěru samotnými autory představovaného článku, lze také doplnit, že jejich analýza a závěry učiněné na konkrétním příkladě mají některé obecnější dosahy. Z hlediska výzkumů veřejného mínění především názorně demonstrovala, že forma a znění otázek mají zcela zásadní vliv na výsledky šetření a že k jejich volbě a stejně tak i k následné interpretaci je třeba vždy přistupovat s velkou dávkou obezřetnosti a kritičnosti. Z hlediska vzájemných vztahů mezi politickou, mediální a veřejnou agendou pak zřetelně naznačila, že nemusejí být vůbec přímočaré, jak se mohou někdy při povrchním zkoumání jevit a že je nezbytné je zkoumat v co možná nejširším kontextu.

Graf 1: Zmínky Usámy bin Ládina, Saddáma Husajna a války s terorismem v člancích Associated Press, červenec 2001 – srpen 2003

Pozn.: Převzato z [Althaus, Largio 2004].

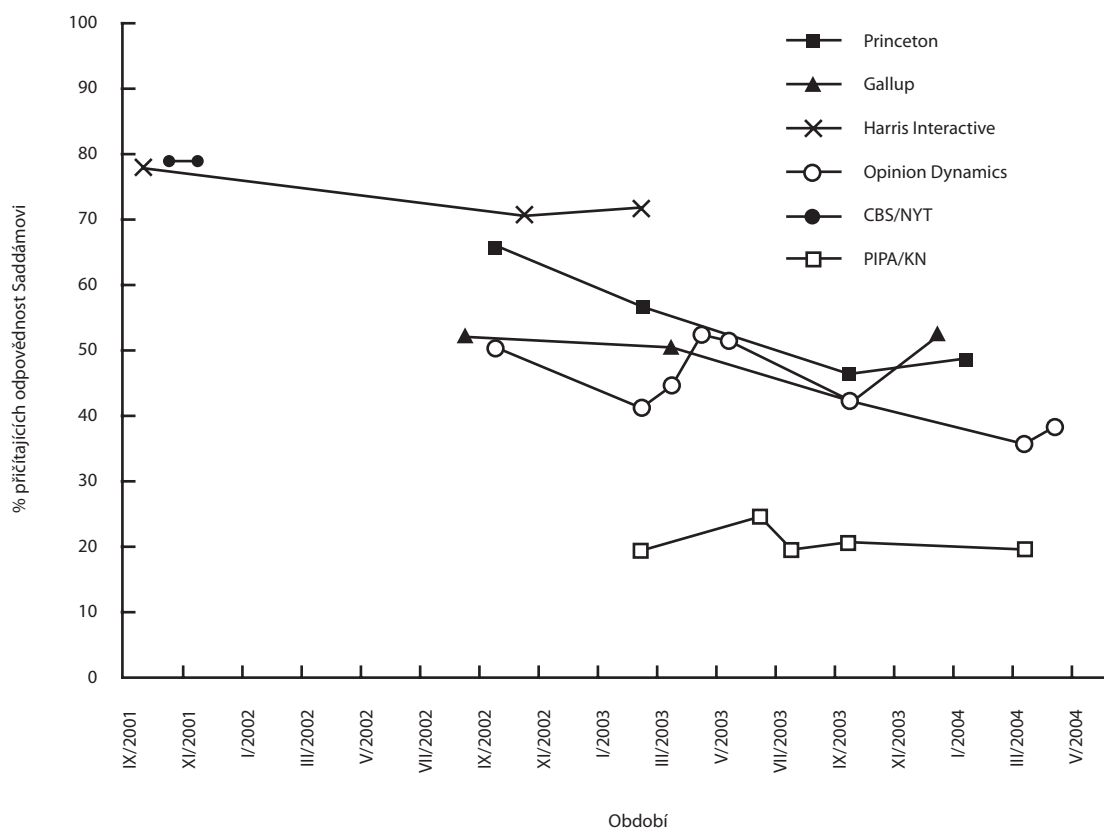
Graf 2: Zmínky Usámy bin Ládina, Saddáma Husajna a války s terorismem ve veřejných prohlášeníh prezidenta George W. Bushe, červenec

2001 – srpen 2003

Pozn.: Převzato z [Althaus, Largio 2004].

Graf 3: Podíl Američanů považujících Saddáma Husajna za odpovědného za útoky z 11. září, září 2001 – květen 2004

Pozn.: Převzato z [Althaus, Largio 2004].

literatura

- Althaus, S. L., D. M. Largio. 2004. „When Osama Became Saddam: Origins and Consequences of the Change in America's Public Enemy #1.“ The American Political Science Association, PS: Political Science & Politics, PSOnline, říjen 2004. <http://www.apsanet.org/imgtest/WhenOsamaBecameSaddam-Althaus.pdf>. Staženo 20. 8. 2007
- Griffin, E. 2006. *A First Look at Communication Theory*. (6th ed.) New York: McGraw-Hill.
- Harnden, T. 2001. „Hawks gang up against Powell.“ *The Daily Telegraph*, 26. 9. 2001. <http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2001/09/26/whawk26.xml>. Staženo 20. 8. 2007
- Hart, R. P., B. H. Sparrow. (eds.). 2001. *Politics, Discourse, and American Society. New Agendas*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Chambers, S., A. Costain. (eds.). 2000. *Deliberation, Democracy, and the Media*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Johnson-Cartee, K. S. 2005. *News Narratives a News Framing*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Krauthammer, Ch. 2001. „The War: A Road Map.“ *The Washington Post*, 28. 9. 2001; Pp. A39. <http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn/A37999-2001Sep27?language=printer>. Staženo 10. 9. 2007
- Kristol, W. & others. 2001. „Toward a Comprehensive Strategy. A letter to the president.“ <http://www.nationalreview.com/document/document092101b.shtml>. Staženo 10. 9. 2007
- Kristol, W. 2001. „Bush vs. Powell.“ *The Washington Post*, 25. 9. 2001. <http://newamericancentury.org/bushpowell-092501.htm>. Staženo 10. 9. 2007
- Largio, D. M. 2004. *Uncovering the Rationales for the War on Iraq: The Words of the Bush Administration, Congress, and the Media from September 12, 2001 to October 11, 2002*. Thesis for the Degree of Bachelor of Arts in Political Science, College of Liberal Arts and Sciences University of Illinois, Urbana-Champaign, Illinois. http://www.pol.uiuc.edu/news/largio_thesis.pdf. Staženo 20. 8. 2007
- Nečas, V. 2006. „Agenda setting. Teoretická východiska.“ Pp. 79-90 in D. Kunštát (ed.): *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: SOÚ AV ČR.
- Peake, J. 2001. „Presidential agenda setting in foreign policy.“ *Political Research Quarterly* 54 (1): 69-86.
- Slansky, P. 2004. „The Thirteenth Hundred Days: The Quiz.“ *New Yorker*, 30.8.2004. http://www.newyorker.com/archive/2004/08/30/040830sh_shouts. Staženo 20. 8. 2007
- Street, J. 2001. *Mass Media, Politics and Democracy*. New York: Palgrave Publisher.

poznámky

- ¹ Vznik tohoto článku je financován z grantového projektu GAAV, reg. č.: A700280702; Veřejná a mediální agenda: komparativní analýza tematizace veřejné sféry.
- ² Scott L. Althaus je docentem řečové komunikace a docentem politologie na University of Illinois, Urbana-Champaign.
- ³ Studentka práv na Vanderbilt University, která dříve pod vedením S. L. Althause napsala závěrečnou diplomovou práci pro získání titulu Bachelor of Arts v oboru politologie. Na tuto práci navazoval jejich společný článek přibližovaný v následující textu.
- ⁴ The American Political Science Association.
- ⁵ When Osama Became Saddam: Origins and Consequences of the Change in America's Public Enemy #1.
- ⁶ Tato práce se zevrubně zabývala vývojem deklarovaného odůvodnění vojenského útoku proti Iráku z pohledu veřejných výroků prezidenta G. W. Bushe a klíčových členů jeho administrativy, představitelů Kongresu a médií. V době před prezidentskými volbami v USA v roce 2004 vzbudila značný ohlas a publicitu, když se mj. stala předmětem jedné z otázek předvolebního „kvizu“ časopisu New Yorker (viz [Slansky 2004]).
- ⁷ Ke konceptu agenda-setting viz literaturu [Nečas 2006, Griffin 2006, Street 2001, Peake 2001, Johnson-Cartee 2005, Hart, Sparrow 2001, Chambers, Costain 2000]
- ⁸ Někteří představitelé Bushovy administrativy, patřící k neokonzervativnímu táboru a k jeho spojencům vehementně prosazujícím vojenskou akci proti Iráku již dlouho před 11. zářím 2001, se ovšem záhy po atentátech pokoušeli takovou možnost přinejmenším naznačovat a vyskytly se zejména pokusy spojovat Irák s útoky nepřímo spekulacemi o možném propojení a kontaktech mezi iráckým režimem a teroristickou sítí Al Kaida založenou a řízenou Usámou bin Ládinem nebo i samotnými pachateli atentátu v čele s Muhammadem Attou. O Iráku se i mezi vládními činiteli rovněž spekulovalo v souvislosti s dopisy obsahujícími spory antraxu, které se objevily v USA nedlouho po 11. září. O postojích uvnitř administrativy a o jejich vývoji se zmiňuje i následný text a poznámka 14, ale podrobně jej rozebírá zejména D. M. Largiová ve své práci [Largio 2004].
- ⁹ Příčinami takové reakce americké veřejnosti se autoři nezabývali a vzhledem k časovému úseku empiricky pokrytému v jejich analýze, který nesahá dále než tři měsíce před 11. září, to ani nebylo možné. Je ale zřejmé, že kořeny předsudku americké veřejnosti vůči Saddámu Husajnovi a Iráku v souvislosti s atentáty na New York a Washington spočívají v krajně negativním obrazu, který o nich dlouhodobě a systematicky vytvářela politická elita a média v průběhu celé doby zejména od irácké invaze do Kuvajtu v roce 1990 a první války v Perském zálivu.
- ¹⁰ Autoři uvedená data v článku prezentují jako počty zpráv či článků obsahujících příslušná klíčová slova, ale tady není zcela jisté, zda ve skutečnosti nemůže jít o četnosti výskytu samotných klíčových výrazů v publikovaných výstupech. Druhou možností by mohla naznačovat okolnost, že v bakalářské práci D. M. Largiové, která analogickým způsobem empiricky zpracovávala výstupy listu NYT, se vyskytuje zřejmá inkonsistence mezi údaji zachycenými graficky (viz graf 1 na str. 11, graf A2 v příloze C na str. 166 a graf A4 tamtéž na str. 167) a údaji v tabulce (viz tabulku A1 v příloze C na str. 169), ačkoli obojí by podle popisku mělo zachycovat totéž, tedy počet článků obsahujících klíčové výrazy v příslušném měsíci. Údaje zachycené v grafech jsou obecně vyšší než údaje obsažené v tabulce a jejich numerická hodnota, která dosahuje v některých měsících úrovně v rozmezí 700-800, řádově odpovídá spíše celkovému výskytu klíčových slov, než počtu článků v jednom deníku v průběhu měsíce. Je ovšem třeba zdůraznit, že toto případné drobné nedopatření není pro relevanci použitých dat a závěrů analýz příliš podstatné.
- ¹¹ V září, kdy šlo hlavně o druhou polovinu měsíce, jež následovala po atentátech na Světové obchodní centrum a Pentagon, to bylo cca tři a půl tisíce agenturních zpráv AP.

¹² Vzestup mediálního zájmu o Irák a Saddáma Husajna se bezprostředně po útocích z 11. září v jiných médiích mohl projevit ještě zřetelněji, což naznačují data týkající se výstupů NYT [Largio 2004, s. 169]. Svůj podíl na tom měly spekulace okolo iráckého podílu na útocích či jiných nepřátelských aktivitách, o vazbách na Al Kaidu, o nebezpečí souvisejícím s údajnými iráckými zbraněmi hromadného ničení a jejich zneužití teroristy apod., což bylo častým námětem úvah, komentářů, rozhovorů a podobných útvarů, které se v agenturním zpravodajství objevují v menší míře nebo vůbec ne.

¹³ Hlubší analýzu tohoto jevu, která vedle kvantitativních aspektů zkoumala i kontext prohlášení a která zahrnovala i další představitele vlády než samotného prezidenta, obsahuje zmiňovaná práce D. M. Largiové.

¹⁴ Vývoji postojů uvnitř administrativy a transformací politického i mediálního zaměření se v komplexu zevrubně zabývá D. M. Largiová ve své již několikrát zmíněné práci. V ní mj. poukazuje na nikoli neznámý fakt, že tlak na konečné vojenské vypořádání se s Irákem od počátku a fakticky už dávno před 11. zářím vyvíjeli zejména lidé patřící k neokonzervativnímu proudu uvnitř republikánské strany, kterým se v tomto ohledu podařilo získat podporu zejména u početné většiny křesťanských fundamentalistů, k nimž patřila řada čelných představitelů administrativy včetně samotného prezidenta G. W. Bushe. Ten však osobně přinejmenším z počátku nebyl nadšeným zastáncem útoku na Irák, ačkoli jej také nikdy jako možnost výslovně nevyloučil. K jeho počáteční zdrženlivosti v tomto ohledu přispívala skutečnost, že proti tomu v jeho vlastním táboře a v bezprostředním okolí vystupovala významná opozice s řadou závažných argumentů týkajících se mezinárodněpolitických a vojenských aspektů takového kroku. Před rozšířením vojenských operací za rámec mise v Afghánistánu, respektive před samotnou invazí do Iráku s cílem nastolit zde jiný režim, otevřeně varovali mj. někteří blízcí poradci a spolupracovníci prezidenta Bushe staršího, jako např. James Baker, Lawrence Eagleburger či Brent Scowcroft, a bývalí či aktivní vysoce postavení představitelé ozbrojených sil, mezi nimiž byli i generálové Norman Schwarzkopf, Anthony Zinni, Eric Shinseki či Wesley Clark. Ve vládě samotné pak tento postoj zastával významný reprezentant obou těchto skupin v jedné osobě, ministr zahraničí Colin Powell. Zejména mezi ním a mezi skupinou tzv. jestřábů, soustředěnou především okolo viceprezidenta Dicka Cheneyho a ministra obrany Donalda Rumsfelda, uvnitř vlády od počátku probíhal ostrý spor o to, jestli by se vojenská reakce na atentáty měla soustředit výhradně na Usámu a jeho organizaci jakožto původce útoků a na toho, kdo jim věcně poskytoval zázemí, tedy Afghánistán ovládaný hnutím Taliban, nebo zda by měla mít mnohem širší záběr zahrnující další státy, mezi nimiž v popředí figuroval právě Irák, a to s cílem radikálně přetransformovat politické klima a poměry velké části světa změnou režimů, které americká váda

považovala za nepřátelské a které mj. také dlouhodobě obviňovala z podpory terorismu. [Largio 2004, s. 16-18; Harnden 2001, Kristol 2001] Pro útok na Irák se od počátku zcela otevřeně vyslovovali zejména někteří formálně nikoli nejvýše postavení, ale fakticky velice významní a vlivní členové administrativy jako Paul Wolfowitz nebo Richard Perle. S nimi spojená skupina prominentních neokonzervativních aktivistů sdružených okolo tzv. Projektu pro nové americké století (PNAC) pak zahájila ve prospěch vojenské akce proti Saddámovu režimu intenzivní veřejnou kampaň (viz např. [Kristol & others 2001; Krauthammer 2001], kterou doprovázely i útoky proti Powellovi, „bázlivým“ generálům i jiným oponentům takového podniku. Obě strany tohoto konfliktu se ovšem především snažily získat pro svůj postoj prezidenta, v čemž nakonec jednoznačně uspěli „jestřábové“. Toto vnitropolitické dění a pnutí se samozřejmě také průběžně odráželo i v mediální agendě s tím, že mediální pozornost věnovaná Iráku podstatně vzrostla už bezprostředně po útocích z 11. září a zůstala na trvale vyšší úrovni než v období před nimi. [Largo 2004: 11, 15-21, 168, 169]

¹⁵ O této tendenci mj. svědčí i data podchycená v práci D. M. Largiové [Largio 2004: 166], která s výskytem referencí o Saddámu Husajnovi porovnávala i frekvence výskytu zmínek o Iráku. Zatímco v médiích zastoupených listem NYT a také v zaznamenaných vyjádřeních členů Kongresu se pojem Irák vyskytoval vždy zřetelně častěji než jméno jeho prezidenta, u G. W. Bushe se výskyt jmen Irák a Saddám Husajn až do pádu Saddámova režimu téměř dokonale kryl a výjimečně se dokonce Saddám objevoval v Bushových projevech častěji než jméno státu, v jehož čele stál.

¹⁶ Databázi vytvořilo a spravuje Roperovo centrum pro výzkum veřejného mínění (Roper Center for Public Opinion Research). Centrum založené Elmo Roperem ve spolupráci s Georgem Gallupem v roce 1947 je největším a nejkompletnějším archivem výzkumů veřejného mínění realizovaných různými organizacemi nejen ve Spojených státech, ale i v přibližně sedmi desítkách dalších zemí celého světa (viz <http://www.ropercenr.uconn.edu>).

¹⁷ Ostatní respondenti tohoto šetření odpověděli na předloženou otázku následovně: 36 % zvolilo možnost, že Irák poskytoval Al Kaidě významnou podporu, ale na útocích se přímo nepodílel, 29 % souhlasilo s tím, že několik jednotlivců z Al Kaidy navštívilo Irák nebo mělo kontakt s iráckými představiteli, a zbylých 7 % odpovědělo, že mezi Irákem a Al Kaidou nebylo žádné spojení.

¹⁸ Např. pozitivní odpovědi na otázky ve výzkumech Harris Interactive a Opinion Dynamics, které vykazovaly relativně nejvyšší podíly postojů jakoby ve prospěch viny Saddáma Husajna, ve skutečnosti ještě neznamenají, že dotyční považují Saddáma Husajna za viníka, ale jen, že jeho vinu nepovažují za málo pravděpodobnou či zcela vyloučenou.

Jan Červenka absolvoval obor mezinárodní obchod s vedlejší specializací ekonomická žurnalistika na Vysoké škole ekonomické v Praze, kde v současné době pokračuje v externím doktorském studiu v oboru politologie. Je odborným pracovníkem Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Mezi předměty jeho badatelského zájmu patří problematika životní úrovně, sociálních problémů, ekonomického vývoje a mezinárodních vztahů z perspektivy veřejného mínění.

Lze ho kontaktovat na adrese: jan.cervenka@soc.cas.cz

Intermediální agenda českých médií¹

Tomáš Trampota, Vlastimil Nečas

Intermedia Agenda of czech Media

Abstract: The agenda setting function of mass media became one of the most pervasive concept examining long term effects of mass media on society. Meanwhile most of the media scholars works have focused on the relationships of media agenda and public agenda in the last thirty years, there is lack of empirical works dealing with aspects of agenda building process so far, above all aspects concerning mutual influences of various media contents. Presented paper examine intermedia agenda setting of Czech national media. Based on quantitative content analysis it search the regular patterns of "media quoting other media" and contexts in which media refer to other media as a source of information.

Keywords: survey interview, survey question, question interpretation

Úvod

Schopnosti médií formovat veřejné mínění a nastolovat témata, která veřejnost následně vnímá jako důležitá, jsou předmětem odborného zájmu již od počátků komunikačních výzkumů. V souvislosti s počátky zkoumání mechanismů nastolování témat (agenda-setting) můžeme zmínit například Waltera Lippmanna, který již v roce 1922 upozorňuje na to, že masová média mohou nastavením svých obsahů formovat lidské vnímání světa. Masová média jsou jistou spojnicí mezi událostmi ve světě a obrazy, které si o těchto událostech vytváří lidé "ve svých hlavách"² [Lippmann 1997]. Ačkoli se role médií při formování veřejného mínění zabývalo více autorů, za přelomovou lze bezpochyby označit studii dvojice autorů Maxwell McCombs a Donald Shaw z roku 1972³. Od této chvíle můžeme pozorovat značný nárůst odborného zájmu o procesy nastolování agendy, souhrnně označované jako výzkumy agenda-setting. V současné době vnímáme potenciál médií nastolovat témata veřejnosti za víceméně potvrzený, s intenzitou variující v závislosti zejména na sociálním kontextu komunikace, typu témat a individuálních vlastnostech příjemců. [McCombs 1991]

Výzkumy spojované s konceptem nastolování agendy se postupně rozvinuly od počátečního prostého srovnání kvantitativního zastoupení témat v mediální agendě s vnímanou důležitostí témat veřejností, ke zkoumání kvalitativního rozměru vztahu tématické struktury mediálních obsahů a agendy veřejnosti. Posun ke kvalitativním metodám je patrný především v analýzách mediální agendy. Postupně totiž bylo zřejmé, že nestačí sledovat pouze explicitně přítomná témata, ale je nutné analyzovat také implicitní tématické struktury přítomné v analyzovaných textech, často označované jako rámce (frames)⁴. Koncept rámcování a analýza rámců (framing) je pak charakteristická pro druhou fázi vývoje výzkumů nastolování témat⁵.

S narůstajícím počtem výzkumů se také postupně ukázalo, že klíčovým prvkem v procesu nastolování témat je nastavení mediální agendy. Celkem logicky se odborníci začali zajímat o způsoby a mechanismy pomocí nichž jsou utvářeny mediální obsahy. Pro tento typ výzkumů je charakteristické hledání odpovědi na otázku: Kdo nebo co nastoluje mediální agendu? Do této oblasti patří bezesporu široký proud organi-

začních analýz, s koncepty jako je gatekeeping, zpravodajské hodnoty, mediální rutiny etc.⁶ V našem výzkumu sledujeme specifickou oblast ovlivňující výslednou podobu mediálních textů. V kontextu výzkumů agenda-setting je tato výše označována jako budování agendy (agenda building), intermediální nastolování agendy (intermedia agenda-setting) [Weaver et al. 1998], případně jako nastolování témat v médiích (media agenda-setting) [Dearing, Rogers 1996: 31-40]. Pro uvedené přístupy je charakteristická snaha o zmapování a vysvětlení mechanismů vzájemného ovlivňování mezi médii. Předpoklad je vcelku jednoduchý: Důležitým zdrojem výběru událostí do mediálních obsahů jsou témata obsažená v ostatních médiích.

Ve srovnání s „klasickými“ výzkumy agenda-setting, tedy korelační analýzou mediální a veřejné agendy, je výzkumů procesů intermediálního nastolování agendy relativně málo. Objevují se práce věnované postavení elitních médií a jejich vlivu na ostatní média [Dearing, Rogers 1996: 32-33], vlivu agenturního zpravodajství [Shoemaker 1996: 189-190], případně podobnosti tématické struktury napříč různými médii [Shoemaker 1989]. Odkaz na intermediální oblast nalezneme i v dnes již klasické studii McCombse a Shawa: „Mezi zpravodajskými médii panuje do značné míry shoda v označování důležitých témat (předvolební, pozn. autora) kampaně“. [McCombs, Shaw 1972: 183] Současně autoři zdůrazňují vliv zpravodajských agentur na tématickou strukturu zpravodajství v médiích. [ibid.: 184]

Zmapování výzkumů intermediální agendy (a v podstatě výzkumu agenda-setting obecně) v České republice nevyžaduje příliš mnoho úsilí. Na odborné úrovni u nás neexistují práce věnované tomuto tématu, tedy alespoň pokud je autorům tohoto textu známo⁷.

Výzkumy intermediální agendy tedy poukazují na skutečnost, že média nemusejí jako zdroj informací využívat pouze extramediální subjekty, či institucionalizované informační sítě jako jsou například zpravodajské agentury, ale také jiná (často konkurenční) média.

Intermediální agenda tak odkazuje k možným informačním tokům mezi jednotlivými médii, z nichž některé mohou být intenzivnější než jiné a některá média se mohou stávat zdrojem témat nebo informací častěji (viz např. tzv. elitní

média). Intermediální informační toky také nemusejí být symetrické a informace tak mezi dvěma médii mohou proudit jedním směrem intenzivněji, než opačným. Užívání jiných médií jako informačních či tématických zdrojů pro vlastní práci může pramenit z toho, co Mathew Ehrlich označuje jako kompetitivní éthos médií [Ehrlich 1997], tedy sklon novinářů při produkci mediálních obsahů pravidelně monitorovat jednání konkurenčních médií a sledovat, jaké události zařazují do obsahů a jakým způsobem je zpracovávají, případně jaké extramediální zdroje používají. Takovéto jednání je podle Ehrliche rutinou novinářské profese a může vést mimo jiné k určité homogenizaci tématické agendy a shodě při definování *zaznamenání-vhodnosti* události: „Pozorování naznačují, že soutěživost je ritualizována a včleněna do norem a rutin každodenní práce zpravodaje. Například sledování opozice (opozičních médií, pozn. autora) slouží jako strategický rituál, srovnatelný například s objektivitou. (...) Pracovníci v televizním zpravodajství sledují ostatní stanice s cílem ujistit se, že nebudou káráni za odvysílání témata“ [Ehrlich 1997: 307].

Právě tohoto typu prolínání agend jednotlivých médií si všimá intermediální nastolování témat, které můžeme vnímat jako překrývání agend jednotlivých médií nebo jako vědomé užívání jiných médií jako informačních zdrojů a přebírání částí jejich agendy⁸. Právě na explicitní odkazování na jiná média v mediálních obsazích se zaměřil prezentovaný výzkum českých médií.

Použitá metoda a zkoumaný vzorek

Ke sledování procesů intermediální agendy lze použít řadu analytických nástrojů. Nabízí se například rozhovory či focus groups s pracovníky v médiích, tedy s těmi, kteří vytváří výsledný produkt. Zde se můžeme ptát na pracovní rutiny, na způsoby získávání a následné selekce informací, na tematickou strukturu událostí, ze kterých se později stane zpráva. Zřetelnou výhodou takového postupu je jistě hloubka a detailnost získaných informací. Nevýhodou pak nereprezentativita a obtížná zobecnitelnost získaných poznatků na větší celek. Navíc je výzkumník odkázán pouze na informace, které jsou pracovníci ochotni o své práci sdělit. Další variantou je kvantitativní obsahová analýza výsledných mediálních obsahů. Zde můžeme zajistit reprezentativitu výběru a při zkoumání nejsme odkázáni na sdílnost samotných pracovníků. Za nevýhody můžeme označit skutečnost, že sledujeme pouze přiznané „explicitní“ odkazy na jiná média, tedy vědomé používání jiných médií jako zdrojů.

Vzhledem k absenci relevantních výzkumů na toto téma v České republice jsme se rozhodli pro druhou variantu, tedy pro kvantitativní obsahovou analýzu vybraných médií, přičemž našim cílem bylo sledovat explicitní odkazy a kontext, ve kterém k takovému odkazování dochází nejčastěji. Již od začátku jsme si byli vědomi limitů použité metody a omezených možností interpretace získaných dat. Na druhou stranu považujeme za nezbytné určit základní body a definovat kontury této problematiky v českém prostředí. Na tyto empiricky podložené závěry je pak možné navázat se specifickým (do hloubky orientovaným) výzkumem, například s použitím kvalitativních metod typu focus group či hloubkových rozhovorů (in-depth interview).

Jak jsme již uvedli výše, soustředíme se na zmapování základních charakteristik intermediální agendy v českých médiích. Za takové považujeme: (a) na která média je nejčastěji odkazováno v jiných médiích, (b) která média nejčastěji přebírají informace a v souvislosti s jakými tématy a (c) o jaký typ zpráv se převážně jedná.

Charakter zadání nás pak dovedl k formulaci tří výzkumných otázek:

- **V1:** Na která jiná média je v mediálních obsazích nejčastěji odkazováno?
- **V2:** Ve spojitosti s jakým tématem (a jak často) média odkazují na jiná média?
- **V3:** U jakého typu události a jak často média odkazují?

Metodou analýzy byla kvantitativní obsahová analýza ve svém tradičním provedení, tak jak ji v 50. letech definoval Bernard Berelson⁹.

Za jednotku analýzy byl zvolen jeden článek. Zkoumaný vzorek je tvořen hlavními zpravodajskými relacemi čtyř TV stanic¹⁰, sedmi deníky¹¹ a pěti rozhlasovými stanicemi¹², celkem jsme tedy sledovali 15 médií. Časově analyzovaný vzorek pokrýval období jednoho roku (1.7.2004 až 30.6.2005) Zpracování 12 kalendářních měsíců v řadě umožnilo zcela eliminovat případný vliv sezonality médií a předpokládané odlišné jednání médií v různých obdobích roku.

Takto byl získán soubor všech příspěvků z daných médií v definovaném časovém úseku. Následně jsme na tato data aplikovali sémantický filtr, který byl nastaven na přítomnost plného názvu jiného média¹³ v jakémkoliv jeho tvaroslovné variantě. Data byla získána od společnosti Newton IT¹⁴ a zpracována s využitím statistického programu SPSS.

U každé analyzované jednotky jsme sledovali celkem 12 proměnných. Spolu se základními charakteristikami (datum, název média, pořadí zprávy, rozsah sdělení) jsme sledovali, na které médium je v příspěvku odkazováno; zdali se jedná o domácí či zahraniční zpravodajství; žánr příspěvku (zpravodajství, komentář, rozhovor); typ události (plánovaná neplánovaná)¹⁵; typologie událostí podle Molotch a Lesterové¹⁶ a téma příspěvku.¹⁷

Výsledky

V rámci zkoumaného vzorku mediálních obsahů bylo zpracováno celkem 9 571 jednotek s odkazem na jiná média. Největší podíl odkazů byl obsažen v denících, kde se vyskytlo celkem 6 808 odkazů na jiná média. Výrazně méně odkazů se vyskytlo v rámci vzorku rozhlasových stanic a v rámci televizních stanic. (tab. 1.)

Z hlediska jednotlivých typů médií se intenzita odkazování na jiná média výrazně odlišuje. U televizních stanic bylo nalezeno nejvíce odkazů na jiná média v pořadech *České televize* (celkem 1 287), tj. více než desetkrát více než v obsazích *TV Nova*. To může být způsobeno několika faktory. V období zkoumaného vzorku vysílala *Česká televize* větší rozsah zpravodajských relací, které byly do výzkumu zahrnuty, zatímco soukromá *TV Nova* vysílala jen jednu zpravodajskou relaci v 19:30 hod. *Česká televize* jako médium veřejné služby také měla intenzivnější sklon odkazovat na zdroje informací ze sekundárních zdrojů. Nejméně odkazů na jiné médium se

Tab. 1. Počet analyzovaných odkazů

Médium	Počet odkazů	%
Česká televize 1	1287	13,4
TV Nova	161	1,7
TV Prima	52	0,5
Česká televize 2	6	0,1
Celkem televize	1506	15,7
MF Dnes	2202	23,0
Lidové noviny	1894	19,8
Právo	1873	19,6
Haló noviny	335	3,5
Blesk	252	2,6
Hospodářské noviny	252	2,6
Celkem deníky	6808	71,1
Český rozhlas 6	305	3,2
BBC Czech	283	3,0
Radio Impuls	272	2,8
Český rozhlas 1	209	2,2
Frekvence 1	188	2,0
Celkem rádia	1257	13,1
Celkem	9571	100,0

mezi televizemi objevilo u soukromé stanice *Prima TV*, což může být (při srovnání s *TV Nova*) vyvoláno také tím, že její zpravodajská relace má výrazně kratší časovou délku.

Mezi sledovanými českými deníky nejčastěji odkazovala na jiná média *Mf Dnes* (2 349 odkazů). Nicméně poměrně velké množství odkazů bylo detekováno také v obsazích *Lidových novin* (1 894 odkazů) a v deníku *Právo* (1 873 odkazů). Výrazně méně odkazů na další média bylo zaznamenáno u bulvárního listu *Blesk*, což může vycházet z odlišného způsobu výběru a zpracovávání událostí do zpráv, ze snahy přinášet jiný typ zpráv spíše skandálního charakteru (a přinášet je jako první) a také ze specifické agendy média. Relativně malý počet odkazů na jiná média se objevil u deníku *Hospodářské noviny* (252 odkazů). Tato skutečnost může být výsledkem odlišné profilace deníku v české mediální krajině a souviset se skutečností, že nejde o plno formátový deník, ale o titul s akcentací ekonomických událostí a tudíž s odlišnou tématickou agendou, která se v takové míře u žádného jiného celoplošného média s obdobnou periodicitou v České republice nevyskytuje. Dá se tudíž předpokládat, že pokud *Hospodářské noviny* přebírají informace z jiných zdrojů, jedná se spíše o agenturní zpravodajství, případně o zahraniční média s obdobnou specializací¹⁸.

Mezi sledovanými rozhlasovými stanicemi s celoplošným dopadem se vyskytovalo nejvíce odkazů na jiná média ve vysílání *Českého rozhlasu 6* (305 odkazů). S obdobnou intenzitou odkazovaly na jiná média i další stanice, zejména česká redakce *BBC* (283 odkazů), ale i soukromá stanice *Rádio Impuls* (272 odkazů). Méně odkazů na média se pak objevovalo ve vysílání *Českého rozhlasu 1* a v obsazích soukromé stanice *Frekvence 1*.

Zatímco tabulka číslo 1 zobrazovala média, která odkazovala na ostatní, druhý souhrn (tabulka č. 2) nabízí pohled z opačné strany, tedy pořadí médií na které bylo odkazováno.

Tab. 2. Média, na která bylo odkazováno

Médium	Počet odkazů	%
TV Nova	2299	24,0
Česká televize 1	1468	15,3
MF Dnes	1183	12,4
Hospodářské noviny	729	7,6
Lidové noviny	657	6,9
TV Prima	546	5,7
Právo	501	5,2
Český rozhlas 1	406	4,2
Česká televize 2	397	4,1
BBC Czech	319	3,3
Profit	244	2,5
Blesk	157	1,6
Euro	136	1,4
Marketing&Media	119	1,2
Frekvence 1	84	0,9
Reflex	80	0,8
Literární noviny	71	0,7
ostatní	175	2,0
Celkem	9571	100,0

Jak je patrné, *TV Nova* je médiem na které je výrazně nejčastěji odkazováno. V případech, kdy se v příspěvku objevil odkaz na jiné médium, pak to v téměř jedné čtvrtině případů bylo na *TV Nova*. Výrazně menší podíl zastává první program *České televize* (15,3 procent), následovaný *Mf Dnes* (12,4 procent), *Hospodářskými novinami* (7,6 procent) a *Lidovými novinami* (6,9 procent). Nad hranici pěti procent se pohybuje ještě *TV Prima* (5,7 procent) a deník *Právo* (5,2 procent).

Pokud přijmeme tezi, že počet (a) referencí k danému médiu označuje do jisté míry schopnost daného média účastnit se na agendě jiných médií, případně (b) podílet se na nastolování agendy jiného média, pak v této funkci „agenda-setter“ výrazně dominuje *TV Nova*. Ze všech sledovaných se *TV Nova* nejlépe daří vlastní propagace v rámci ostatních médií. (tab. 3)

Tabulka tři přináší bližší pohled na pozici *TV Nova*. Nejčastěji na *TV Nova* odkazuje *Mf Dnes*, následovaná *Právem* a *Lidovými novinami*. Tyto výsledky jsou jistě zkráceny skutečností, že více než dvě třetiny analyzovaných příspěvků je z tištěných médií. Logicky tedy postavení tištěných médií v tabulce číslo tři není až tak překvapující. Z tohoto důvodu přikládáme i tabulku číslo čtyři, která porovnává vzájemné odkazování v jednotlivých typech médií. V řádcích jsou typy

Tab. 3 Média nejčastěji odkazující na TV Nova

TV Nova jako zdroj	%	%
MF Dnes	764	33,2
Právo	587	25,5
Lidové noviny	406	17,7
Blesk	191	8,3
Ostatní	351	15,3
Total	2299	100

médií, které odkazují, ve sloupcích pak typy médií na které je odkazováno. Pokud se zaměříme na tištěná média, pak je zřejmé, že odkazovala v téměř 65 procentech případů právě na televizní stanice. Tato čísla částečně vysvětlují vysoké výskyty tisku v předchozí tabulce. Tištěná média nejvíce odkazovala na *TV Nova* a *Českou televizi*, protože v celkových souhrnech tisk odkazuje především na televizní stanice (64,8 %). Situace je podobná i z opačné strany. Pro TV stanice je nejvýznamnějším intermediálním zdrojem tisk (86,6 %). Stejná situace je i u rozhlasových stanic, které ve více než třech čtvrtinách odkazují právě na tisk (79,1 %), přičemž české rozhlasové stanice mají roli marginálního zdroje ve sledované intermediální agendě.

Tab. 4: Typ média, na něž je odkazováno

typ média	Tv	rozhlas	tisk	Total (N)
tv	4,1%	9,3%	86,6%	1506
rozhlas	19,0%	1,9%	79,1%	1257
tisk	64,8%	9,8%	25,5%	6808
Total (N)	4710	829	4032	9571

V rámci sledovaných médií je tedy patrná silná intermediální vazba mezi tištěnými médii a televizními stanicemi. V kontextu relativně vysokých čísel ve vazbách mezi různými typy médií je zajímavá slabá provázanost v rámci stejného typu. V tištěných médiích je vzájemné odkazování relativně vysoké, ale například TV stanice na sebe vzájemně odkazovaly pouze ve čtyřech procentech případů, u rozhlasu pak dokonce jen ve dvou procentech. Tato čísla je možné interpretovat v kontextu vzájemné rivality, což může vést k záměrnému neodkazování na konkurenční zdroje. Nutno podotknout, že se vyjadřujeme o explicitně uvedených zdrojích, z čehož nelze usuzovat na vzájemné přebírání témat či záměrné neuvádění zdroje obecně.

Vzorce odkazování v televizním vysílání

Logika konstrukce vzorku se pro jednotlivé typy médií odlišovala a do určité míry vycházela z možností monitoringu tisku prováděného společností Newton IT, zatímco u deníků bylo zpravodajství zahrnuto jako celek, u elektronických médií byly zpracovávány jen zpravodajské pořady. Prezentované výsledky tak jsou srovnatelné vždy spíše mezi konkrétními médii stejného typu, než napříč odlišnými mediálními typy. I z tohoto důvodu budeme prezentovat výsledky frekvence odkazů podle jednotlivých typů médií. Posloupnost vzorce je následující: A. Sledujeme média → B. odkazující na jiná média → C. v souvislosti s jakými tématy → D. a v jakých typech událostí (dle již zmíněné typologie Molotcha a Lesterové [Motoloch, Lesterová 1974]).

Ze zkoumaných televizí odkazovala na některé jiné médium nejčastěji *Česká televize*. To vychází mimo jiné z větší četnosti zpravodajských relací, které *ČT* během jednoho dne vysílala a současně lze data interpretovat tak, že *ČT* nejčastěji přiznává zdroje informací z jiných médií. Jak již bylo zmíněno, sledujeme "přiznanou" intermediální agendu.

Všechny tři sledované televizní stanice nejčastěji odkazovaly na tištěná média, což podporuje údaje v předchozí tabulce č. 4. Z nich nejsilnější přiznaný potenciál, tvarovat agendu televizního zpravodajství, má deník *Mf Dnes*. Jak u *České televize*, tak u televize *Nova* představovaly odkazy na tento deník více jak třetinu všech odkazů na jiná média. U třetí z televizí nebylo zastoupení *Mf Dnes* tak výrazné a představovalo jen více jak jednu čtvrtinu odkazů¹⁹. Na další média české televizní stanice odkazovaly méně často. Zatímco ve vysílání *České televize* jsou dalšími nejdokazovanějšími médii *Hospodářské noviny* a *Lidové noviny*, *TV Nova* odkazovala přibližně každým šestým odkazem na deník *Právo* a méně často na *Hospodářské noviny* (každým sedmým až osmým odkazem).

Z hlediska témat příspěvků, v rámci nichž média odkazují na jiná média, pro všechny televizní stanice platí, že se odkazy objevují nejčastěji ve spojitosti s *politikou*. Ve vysílání *České televize* se v rámci tohoto tématu objevuje celá polovina všech odkazů, menší četnost vykazuje komerční *TV Nova* i *Prima TV*. *Politiku* lze tedy označit za dominantní téma intermediální agendy v rámci televizního zpravodajství. Je tato skutečnost charakteristická pouze pro intermediální agendu? K odpovědi na tuto otázku potřebujeme komparativní rámec s celkovou tematickou strukturou TV zpravodajství. Taková data ovšem nejsou bohužel za česká média do této chvíle k dispozici. Dalšími frekventovanými tématy jsou u *České televize* a *TV*

Tab 5. Odkazy v televizním vysílání

A. Médium	ČT	NOVA	Prima
B. odkazuje na			
ČRo 1	6,2 %	7,5 %	7,7 %
HN	13,8 %	13,0 %	3,8 %
LN	13,6 %	9,9 %	13,5 %
MF DNES	36,1 %	38,5 %	26,9 %
Právo	12,2 %	16,8 %	15,4 %
Profit	4,4 %	3,1 %	13,5 %
TV Nova	3,5 %	0 %	5,8 %
Ostatní	10,2 %	11,2 %	13,5 %
C. v rámci tématu			
ekonomika	10,7 %	11,8 %	3,9 %
jímavé příběhy	0,9 %	0,6 %	0,0 %
kultura	2,1 %	3,7 %	5,8 %
Média	4,7 %	3,7 %	11,5 %
nehody,neštěstí	1,0 %	1,2 %	0,0 %
politika	51,0 %	44,7 %	40,4 %
průmysl	2,7 %	1,2 %	0,0 %
Sport	1,1 %	3,1 %	0,0 %
Věda	0,9 %	0 %	1,9 %
Zločin	10,7 %	14,3 %	11,5 %
Jiné	14,0 %	15,5 %	25,0 %
D. typ události			
nehoda	0,5 %	1,9 %	0 %
rutinní událost	82,4 %	68,9 %	86,5 %
serendipity	0,4 %	0,0 %	0 %
skandál	16,6 %	29,2 %	13,5 %
Nelze určit	0,2 %	0 %	0 %
Celkem	100% (N=1287)	100% (N=161)	100% (N=52)

Nova ekonomika a zločin, u *Prima TV* pak vedle zločinu i téma médií.

Z hlediska typologie událostí podle Molotche a Lesterové [Molotch, Lester 1974] se odkazy výrazně nejčastěji vyskytují v rámci *rutinních událostí*, o poznání méně pak v rámci *skandálů*. To do velké míry souvisí s předchozími zjištěními o zastoupení těchto kategorií v českém televizním zpravodajství obecně a se silným postavením rutinních událostí mezi událostmi zpracovanými do zpráv [Trampota 2006].

Zdroje odkazů v denících

Zkoumané české deníky představovaly odlišné vzorce odkazů na jiná média. Všechny deníky nejčastěji odkazují na televizní stanice *TV Nova* a *Českou televizi*, avšak frekvence odkazů na tyto dvě stanice se liší. Deníky *Mf Dnes* a *Právo* zmiňují nejčastěji komerční televizi *TV Nova* a to přibližně každým třetím

odkazem. Podobně byla televize *Nova* nejodkazovanějším médiem i v obsahu deníku *Hospodářských novin*, ačkoli u něj byl podíl odkazů na tuto stanici znatelně nižší. Televize *Nova* se stávala dominantním zdrojem odkazů nejvýrazněji u deníku *Blesk*, kde vyplňovala tři čtvrtiny všech analyzovaných případů. Naopak na *Českou televizi* nejčastěji odkazoval deník *Lidových novin* a to ve čtvrtině odkazů, podobně jako v případě *Haló novin* (22,7 %). I zde se potvrzuje obecná tendence popsaná v tabulce číslo 4. TV stanice převážně odkazují na tisk a pro tisk je převažujícím intermediálním zdrojem vysílání televizi.

Nyní se zaměříme na odkazování v rámci konkurenčních tištěných médií. Mezi tištěnými médii má v tomto ohledu výrazné postavení *Mf Dnes*. Na tu nejčastěji odkazují *Haló noviny* (14 %), *Hospodářské noviny* (10,7 %) a *Lidové noviny* (10,5 %), které jsou zastřešeny stejným vydavatelským domem²⁰. Zajímavá je pozice *Haló novin*, které často odkazují, na rozdíl od ostatních, na tištěná média – na *Lidové noviny* (15,5 %) a *Mf Dnes* (14 %).

Tab. 6. Odkazy v obsahích deníků

A.	Médium	MF Dnes	LN	Právo	Haló noviny	Blesk	HN
B.	odkazuje na						
	BBC Cze	3,0 %	3,4 %	6,4 %	1,2 %	1,2 %	6,7 %
	Blesk	2,1 %	2,2 %	1,1 %	2,1 %	0,0 %	2,0 %
	ČRo 1	4,0 %	3,9 %	5,8 %	6,3 %	0,0 %	4,0 %
	ČT 1	15,3 %	24,9 %	25,5 %	22,7 %	7,5 %	20,6 %
	ČT 2	6,3 %	3,5 %	9,6 %	1,5 %	1,6 %	0,8 %
	Euro	1,5 %	1,8 %	0,4 %	0 %	0 %	5,2 %
	HN	3,5 %	8,2 %	1,5 %	4,8 %	0,8 %	0,4 %
	LN	7,2 %	0,3 %	2,3 %	15,5 %	0,4 %	5,2 %
	Marketing&Media	2,2 %	1,1 %	0,4 %	0,6 %	2,4 %	0,8 %
	MF Dnes	0,4 %	10,5 %	2,1 %	14,0 %	1,6 %	10,7 %
	Právo	3,8 %	5,6 %	0,0 %	5,7 %	0 %	2,4 %
	Profit	2,0 %	2,4 %	1,1 %	0 %	0 %	3,6 %
	Respekt	0,1 %	1,4 %	0,1 %	0 %	0 %	0,4 %
	TV Nova	34,7 %	21,4 %	31,3 %	18,8 %	75,8 %	27,0 %
	TV Prima	8,3 %	5,1 %	10,0 %	4,2 %	7,5 %	1,2 %
	Ostatní	5,8 %	4,4 %	2,5 %	2,7 %	1,2 %	9,1 %
C.	v rámci tématu	MF Dnes	LN	Právo	Haló noviny	Blesk	HN
	ekonomika	7,4 %	10,5 %	7,7 %	8,4 %	1,6 %	13,5 %
	jíímavé příběhy	1,5 %	0,7 %	0,6 %	1,2 %	12,3 %	0,4 %
	kultura	22,9 %	12,9 %	15,8 %	5,1 %	7,5 %	4,8 %
	média	16,3 %	19,5 %	15,1 %	22,7 %	50,8 %	34,9 %
	nehody, neštěstí	2,2 %	1,7 %	1,5 %	1,2 %	3,2 %	0,4 %
	politika	14,1 %	26,7 %	23,2 %	38,2 %	5,6 %	31,0 %
	průmysl	0,4 %	0,4 %	0,4 %	0 %	0 %	2,8 %
	sport	11,5 %	5,1 %	19,6 %	3,6 %	6,0 %	2,0 %
	věda	0,3 %	0,1 %	0,2 %	0,3 %	0 %	0,8 %
	zločin	6,2 %	4,6 %	6,6 %	9,0 %	8,3 %	5,2 %
	jiné	17,3 %	17,7 %	9,4 %	10,4 %	4,8 %	4,4 %
D.	typ události	MF Dnes	LN	Právo	Haló noviny	Blesk	HN
	nehoda	1,2 %	1,6 %	1,2 %	0,9 %	1,6 %	0,4 %
	rutinní událost	82,6 %	79,3 %	88,6 %	77,0 %	61,5 %	77,8 %
	serendipity	0,1 %	0,2 %	0,2 %	0 %	0 %	0,0 %
	skandál	16,1 %	18,9 %	10,0 %	22,1 %	36,5 %	21,8 %
	nelze určit	0 %	0 %	0 %	0 %	0,4 %	0 %
	Celkem	100% (N=2 202)	100% (N=1 894)	100% (N=1 873)	100% (N=335)	100% (N=252)	100% (N=252)

Vzhledem k charakteru deníku *Haló noviny* to může vycházet z určitého ideologicko-názorového protipólu, kdy se titul staví do kontrastu a pravidelně reaguje na informace zveřejněné v jiných denících. K potvrzení tohoto tvrzení bychom museli analyzovat hodnocení odkazů, což je v případě kvantitativní obsahové analýzy poměrně problematické a vyžadovalo by to spíše zapojení kvalitativních analytických nástrojů.

Co se týká tematické struktury odkazů, u tří ze sledovaných deníků dominuje téma politiky, podobně jako u TV stanic. U deníků *Blesk* a *HN* je zajímavá první pozice tématu médií, což nejspíše souvisí s probíhající arbitráží v případě *TV Nova*. *Mf Dnes* jako jediná odkazovala na ostatní média převážně v souvislosti s kulturními tématy.

Z hlediska typů opět zřetelně vedou rutinní události (viz předchozí kapitola). (tab. 6)

Zdroje odkazů v rozhlasovém vysílání

Z hlediska vzorců odkazování jsou analyzované rozhlasové stanice specifické tím, že téměř vůbec neodkazují na sebe

navzájem. Výjimku tvoří česká redakce *BBC* a vysílání *ČRo I*, na které ve třech procentech případů odkazuje *ČRo 6*, tedy stanice stejného média veřejné služby.

Jak již bylo zmíněno výše, dominantním zdrojem pro rozhlas je agenda tištěných médií, což potvrzuje i sedmá tabulka. Zatímco tištěná média převážně odkazovala na *TV Nova*, rozhlasové stanice nejčastěji odkazovaly na *Mf Dnes*, méně často pak na *Hospodářské noviny* a *Lidové noviny*. Televizní stanice vystupují výrazněji pouze v případě rádií *Frekvence 1* (*TV Nova*, 30,3 %) a stanice *ČRo 1* (*TV Prima*, 10,5 %).

Z hlediska tematické struktury je zajímavé, vzhledem k převažujícímu postavení tématu politiky ve sledovaných médiích, vysoké zastoupení tématu průmyslu v agendách *ČRo 6* (54,8 %) a české redakce *BBC* (56,2 %) a minimální přítomnost tématu politiky (1, resp. 1,8 %). To může být způsobeno odlišným formátem obou stanic, kde převažují delší zpravodajské relace zaměřené na detailnější analýzy, rozhovory a komentáře, zatímco v agendách ostatních stanic převažují informativní zpravodajské relace, kdy je během kratšího časového úseku prezentováno větší množství událostí. Za kategorií "politika"

Tab. 7. Odkazy v obsazích rozhlasových stanic

A.	Médium	ČRo 6	BBC Cze	Impuls	ČRo 1	Frekvence 1
B.	odkazuje na					
	BBC Cze	1,0 %	0 %	1,5 %	0,5 %	0 %
	Blesk	1,0 %	0 %	0,7 %	1,4 %	4,3 %
	ČRo 1	3,3 %	0 %	0 %	0 %	0 %
	ČT 1	4,3 %	1,4 %	1,1 %	2,9 %	3,7 %
	Euro	6,9 %	2,5 %	0,4 %	1,0 %	0 %
	HN	30,8 %	25,4 %	14,0 %	13,4 %	7,4 %
	LN	18,4 %	18,4 %	12,5 %	11,0 %	11,2 %
	MF Dnes	15,1 %	24,4 %	33,5 %	23,4 %	32,4 %
	Právo	4,3 %	9,2 %	11,0 %	7,7 %	4,8 %
	Profit	3,9 %	4,6 %	8,8 %	3,3 %	0,5 %
	TV Nova	9,8 %	9,9 %	14,7 %	8,1 %	30,3 %
	TV Prima	0,3 %	0,4 %	0,7 %	10,5 %	4,3 %
	Týden	0 %	0 %	0 %	8,1 %	0 %
	Ostatní	1,0 %	3,9 %	1,1 %	8,6 %	1,1 %
C.	v rámci tématu	ČRo 6	BBC Cze	Impuls	ČRo 1	Frekvence 1
	ekonomika	18,0 %	19,8 %	30,1 %	15,8 %	6,9 %
	jíímavé příběhy	0,7 %	0,4 %	1,5 %	0 %	2,1 %
	kultura	9,8 %	2,8 %	0,4 %	3,3 %	3,2 %
	média	0,3 %	0,7 %	7,0 %	14,8 %	31,4 %
	nehody, neštěstí	10,5 %	8,8 %	7,4 %	9,1 %	2,7 %
	politika	1,0 %	1,8 %	33,8 %	44,5 %	26,6 %
	průmysl	54,8 %	56,2 %	4,0 %	1,0 %	1,1 %
	sport	1,6 %	5,3 %	0,4 %	2,9 %	0,5 %
	věda	0,3 %	2,1 %	0 %	0 %	0 %
	zločin	0,7 %	0,4 %	9,2 %	2,9 %	10,6 %
	jiné	2,3 %	1,8 %	6,3 %	5,7 %	14,9 %
D.	typ události	ČRo 6	BBC Cze	Impuls	ČRo 1	Frekvence 1
	nehoda	1,3 %	1,8 %	4,4 %	6,7 %	2,1 %
	rutinní událost	89,5 %	76,3 %	61,0 %	76,6 %	75,5 %
	serendipity	0 %	0 %	0 %	0 %	0,0 %
	skandál	9,2 %	21,9 %	34,6 %	16,7 %	22,3 %
	Celkem	100% (N=305)	100% (N=283)	100% (N=272)	100% (N=209)	100% (N=188)

se pak mohou skrývat každodenní popisné reference k aktuálním událostem, zatímco pod "průmyslem" detailnější analýzy kontextů a příčin těchto událostí.

Pokud bychom vycházeli z předpokladu, že v oblasti intermedialní agendy by se měl projevit rozdíl mezi strukturou obsahů médií veřejné služby a ostatními médii, pak v případě našeho výzkumu nebyl takový rozdíl pozorován. Rozhlasové stanice veřejné služby se z hlediska intermedialních jevů nechovají jinak než média komerční. (tab. 7)

Diskuse a závěr

Z hlediska studia procesů agenda-setting jsou mechanismy intermedialního nastolování témat důležité z několika důvodů. Jednak nám umožňují rozkrýt specifickou část budování mediální agendy. Kromě organizačních vlivů (gatekeeping, mediální rutiny, zpravodajské hodnoty atd.) na výběr a výslednou podobu zpráv je důležitá i agenda ostatních médií. Je zřejmé, že pracovníci mediálních organizací čerpají část témat z jiných médií. Zde je současně důležité identifikovat dominantní média, která ovlivňují ostatní mediální subjekty. Identifikace "agenda-settera" v dané mediální krajině, může přispět k vysvětlení nastolování mediální agendy a v kontextu agenda-setting následně také agendy veřejnosti. Výsledky také mohou poukázat na překrývání obsahů některých médií, což může mít za následek silnější potenciál témat v těchto médiích ovlivňovat preference veřejnosti.

Z prezentovaných výsledků také vyplývá, že odkazování je závislé na typu daného média. Silnou intermedialní vazbu můžeme pozorovat mezi tištěnými médii a televizními stanicemi, kdy více než 86 procent analyzovaných TV příspěvků odkazovalo na tisk. Naopak se projevuje relativně slabá vazba v rámci stejného typu média. Nejčastěji pak odkazuje *Česká televize*, z deníků *Mf Dnes* a z rozhlasových stanic *Český rozhlas 6. TV Nova* je pak médiem, na které je nejčastěji odkazováno - téměř ve čtvrtině všech případů. Pokud se zaměříme na jednotlivé typy médií, pak nejsilnější potenciál formovat intermedialní agendu tištěných médií má *TV Nova*. Z pohledu televizních stanic tuto pozici zastává jednoznačně *Mf Dnes*. V případě rozhlasových stanic jsou to *Hospodářské noviny*

a opět *Mf Dnes*. S určitou mírou zkruslení lze tvrdit, že televizní stanice nejčastěji odkazují na tištěná média, tištěná média nejčastěji odkazují na televizní stanice a rozhlasové stanice nejvíce odkazují na deníky, přičemž samy rozhlasové stanice mají v rámci sledované intermedialní agendy nejslabší pozici.

Z hlediska tématické struktury sledovaných příspěvků je intermedialní agenda nejvíce realizována na politických tématech. Druhou významnou skupinu tvoří témata týkající se samotných médií a ve specifických případech se objevují příspěvky věnované průmyslu. Pokud se zaměříme na typy událostí, potvrdily se závěry předchozích výzkumů a můžeme říci, že také v české intermedialní agendě převládají události označované jako rutinní.

Prezentovaný výzkum je třeba vnímat jako první příspěvek ke studiu intermedialních procesů v českých médiích. Cílem bylo nalézt a pojmenovat základní charakteristiky tohoto jevu v rámci české mediální krajiny. Zvolená metoda kvantitativní obsahové analýzy může poskytnout jen dílčí rozkrýtí zkoumaného jevu a zcela určitě nemůže poskytnout vyčerpávající popis vzorců intermedialního nastolování agendy. Jelikož si všimá explicitních odkazů médií na jiná média, nabízí omezenou výpovědní hodnotu k otázce vlivu agendy jednoho média na agendu médií ostatních. Není schopna vzít v potaz přebírání témat konkurenčních médií bez uvedení zdroje, které se v současné mediální krajině projevuje velmi intenzivně. Provedená analýza tak nemůže postihnout nepřiznanou inspiraci obsahem jiného média, která není manifestována explicitním odkazem. Některá média mohou mít silnější sklon neodkazovat na jiná (zejména konkurenční) média, ačkoli jejich agendu zčásti mohou přebírat. Tuto problematiku jsme pouze nastínili v oddíle věnovaném provázanosti v rámci jednotlivých typů médií. Vhodným funkčním doplněním představeného kvantitativního výzkumu by byla kvalitativní komparativní analýza agend jednotlivých médií, jejich vývoj a překrývání z hlediska času. Časové hledisko výskytu určitých témat v agendě médií může odhalovat, která média stála u počátku mediálního pokrytí určitého tématu a která naopak obsáhla téma v rámci své agendy později. Pro zcela samostatný výzkum by také byla role zpravodajských agentur na formování agend jednotlivých médií.

literatura

- Berkowitz, D. 1997. *Social Meanings of News; A text-reader*. London: SAGE Publication Inc.
- Boorstin, D. J. 1992. *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*. New York: Vintage Books USA.
- Dearing, J. W., E. M. Rogers. 1996. *Agenda-setting*. Newbury Park, CA: Sage.
- De Vreese, C. H. 2005. *Framing Europe: Television News and European Integration*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Ehrlich, M. 1997. „Competitive Ethos in Television Network.“ Pp. 259–268 in Berkowitz, D. (ed.). *Social Meanings of the News. A text-reader*. London: SAGE Publication Inc.
- Gandy, O. H., S.D. Reese, A. E. Grant. 2003. *Framing Public Life*. Mahwah, NJ: LEA.
- Gans, H. 1980. *Deciding What is News*. London: Constable.
- Hartley, J. 1982. *Understanding News*. London: Routledge.
- Lippmann, W. 1997. *Public Opinion*. New York: Free Press Paperbacks.
- Manning, P. 2001. *News and News Sources*. London: SAGE.
- McCombs, M. E., D. L. Shaw. 1972. „The agenda-setting function of the mass media.“ *Public Opinion Quarterly* 36: 176-187.
- McCombs, M., E. E. Eisinger, D. Weaver. 1991. *Contemporary Public Opinion*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Molotch, H., M. Lester. 1997. „News as Purposive Behavior: On the Strategic Use of Routine Events, Accidents and Scandals.“ Pp. 193-209 in Berkowitz, D. (ed.). *Social Meanings of the News. A text-reader*. London: SAGE Publication Inc.

Nečas, V. 2005. *Koncept agenda-setting v kontextu českých médií*. Diplomová práce. Praha: Fakulta Sociálních věd Univerzity Karlovy.

Reifová, I. (ed.). 2004. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.

Shoemaker, P. 1996. *Mediating the Message*. London: Longman.

Smith R., R. 1997. „Mythic Elements in Television News.“ *Journal of Communication* 29: 67-86.

Trampota, T. 2006. *Zpravodajství*. Praha: Portál.

Weaver, D. H., M. E. McCombs, D. L. Shaw. 1998. „International Trends in agenda-setting Research.“ Pp. 189-203 in Holtz-Bacha, Ch. (ed.). *Wie die Medien die Welt erschaffen und wie die Menschen darin leben*. Opladen/Wiesbaden: Westdeutsche Verlag GmbH.

Wimmer, R. D., J. R. Dominick. 2006. *Mass Media Research. An Introduction*. Belmont, CA: Thompson.

poznámky

- ¹ Vznik tohoto článku je financován z grantového projektu GAAV, reg. č.: A700280702; Veřejná a mediální agenda: komparativní analýza tematizace veřejné sféry.
- ² K tématu odkazuje hned úvodní kapitola Lippmannovy knihy nazvaná *The World Outside and The Pictures in Our Hrade* [Lippmann 1997].
- ³ [McCombs, Shaw 1972: 176–187].
- ⁴ Více viz např. [De Vreese 2005: 21-52].
- ⁵ Více viz [Weaver et al. 1998: 189].
- ⁶ Viz [Reifová 2004: 74–75, 174].
- ⁷ Za jedinou výjimku lze označit diplomovou práci Vlastimila Nečase [Nečas 2005].
- ⁸ Tyto dvě možné úrovně se samozřejmě prolínají a zásadní odlišností je, zda jde o vědomé či nevědomé přebírání agendy jiného média, případně zda jde o přiznané či nepřiznané přebírání agendy média.
- ⁹ Viz např. [Wimmer, Dominick 2006].
- ¹⁰ *ČT 1 a ČT 2, TV Nova a Prima TV*.
- ¹¹ *Blesk, Mf Dnes, Právo, Hospodářské noviny, Lidové noviny a Haló noviny*.
- ¹² *Český rozhlas 1, Český rozhlas 6, Frekvence 1, Radio Impuls a české vysílání BBC*.

- ¹³ Zde jsme sledovali odkazy na celkem 21 médií. K patnácti již uvedeným jsme přidali ještě šest týdeníků – *Ekonom, Euro, Literární noviny, Reflex, Respekt a Týden*.
- ¹⁴ viz <http://www.newtonmedia.cz> [cit. 12.11.2007].
- ¹⁵ Více viz [Smith 1979].
- ¹⁶ Typologie rozděluje zprávy podle charakteru původní události na rutinní události (routine events), nehody (accidents), skandály (scandals) a náhodná zjištění (serendipity). Více viz [Moloch, Lester 1974: 200-206].
- ¹⁷ Politika; průmysl; ekonomika; nehody, neštěstí; zločin; jímavý příběh; věda; kultura; sport; média. Typologie navazující na [Hartley 1982: 38–46].
- ¹⁸ Nicméně tuto skutečnost by bylo nutné ověřit podrobnějším empirickým výzkumem.
- ¹⁹ Množství odkazů u Prima TV bylo celkově velmi nízké a procentuální statistika zastoupení tak je poněkud méně relevantní.
- ²⁰ Viz například pravidelné údaje Unie vydavatelů zveřejňované na www.uvdt.cz [cit. 12.11.2007].

*Tomáš Trampota přednáší na Institutu komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK Sociologii zpravodajství a Analýzu mediálních obsahů. V rámci Centra mediálních studií se zabývá současnou českou mediální krajinou. Mimo další je autorem knihy *Zpravodajství, Portál*, 2006.*

Lze ho kontaktovat na adrese: trampota@fsv.cuni.cz

*Vlastimil Nečas absolvoval mediální studia na FSV UK, kde pokračuje v doktorském studijním cyklu. Působí na katedře mediálních studií, v Centru pro mediální studia FSV UK a v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i.. Zabývá se především konceptem *agenda-setting* a teoriemi politické komunikace.*

Lze ho kontaktovat na adrese: necas@fsv.cuni.cz

Politická kultura: koncept a mínění české veřejnosti¹

Markéta Škodová

Political Culture. The Concept and the View of czech Public

Abstract: The article is based on the importance of the political culture in czech public opinion. Following the data obtained at Public Opinion Research Centre's polls the author analyse how critical are czech citizens when talking about political culture of most of politically active people. The first part of the article is devoted to the explanation of the concept of political culture and its use in sociological and politological theory.

Keywords: political culture, public opinion, Czech Republic

Myšlení o politické kultuře

Politická kultura je termín, který v nejširší veřejnosti evokuje chování politiků, politických subjektů a stran ve veřejném prostoru. Tato představa rezonuje s vymezením daného termínu jako určité typologie způsobu, kterým funguje politický systém jako celek na obsahové i znakové úrovni. Do politického systému je přitom zahrnuto obecné chování politických institucí, politiků ale i občanů [Pehe 1997].

Pojem samotný zavedli Gabriel A. Almond a Sidney Verba ve studii *Civic Culture* [Almond, Verba 1963]. Jejich představa politické kultury společnosti se vztahuje k politickému systému, odrážejícímu se v poznání, cítění a hodnocení členů této společnosti. Vzhledem k tomu, že je koncept operacionalizován skrze politické orientace k politickým objektům, charakterizovat politickou kulturu národa znamená určit frekvence různých druhů kognitivních, emotivních a evaluativních orientací [Vajdová 1996: 340]:

- a) vůči politickému systému obecně (např. státu, kde poznávací a hodnotící aspekt je vyjadřován jako malý či velký, slabý či silný a systém vlády pak jako demokratický či konstituční či socialistický; cítění pak zahrnuje patriotismus nebo odcizení);
- b) vůči politickým a administrativním procesům jako vstupním a výstupním aspektům politického systému (u každého aspektu lze rozlišit strukturu či role – legislativa, exekutiva, byrokracie, dále nositelé těchto rolí a samotná politika či rozhodování);
- c) a vůči sobě jako politickému aktéru.

Almond a Verba definovali tři ideální typy politické kultury:

1. *parochiální (lokální) politická kultura*, která se utváří ve společnostech a v obdobích s chybějícími či ne zcela vyvinutými politickými institucemi, k nimž navíc určitá skupina nezaujímá postoj.
2. *poddanská politická kultura*, jež je typická pro společnosti, v nichž jsou již politické instituce rozvinuté a fungují, ale občané ještě nemají politická práva, a nemohou se tedy aktivně zapojovat do politického rozhodování.
3. *participační (účastnická) politická kultura*, odpovídající rozvinutým společnostem, ve kterých jednotlivci disponují politickými právy, což jim umožňuje aktivně se politického života účastnit.

Další typ – *odcizenou politickou kulturu* – doplnili Klicperová-Baker et al. [1999: 61–63] na základě úvah nad dědictvím komunistického režimu. Jedná se o politickou kulturu takové společnosti, v níž jednotlivci odmítá politický systém nebo jeho část, je podezřívavý a emocionálně negativně nastavený vůči vládě a cynický vůči politickému systému vůbec, nevěří tomu, že by politická akce mohla přinést zlepšení atd. Podle autorů mohou vést takové postoje až k otevřeně vyjádřenému nepřátelství, jako je např. účast v extremistických skupinách a násilí. [ibid.: 61–63]

Pro demokratické společnosti je podle Almonda a Verby nejhodnější *občanská kultura* jako vyvážená kombinace základních typů politické kultury – tedy parochiálních, poddanských a občanských politických postojů – poněvadž život občanů se neskládá jen z politických aktů.

Kulturní vzorce sdílené skupinami přívrženců příslušných politických stran nebo ideologií můžeme najít pod pojmy jako např. občanskodemokratická, konzervativní nebo neoliberální politická kultura. „Politická kultura takové skupiny se pak může výstižněji popsat jako nejčastěji se vyskytující soubory postojů, které jsou typické pro významné části této skupiny nebo celé společnosti. Tyto soubory postojů typické pro celou skupinu nebo určitou podskupinu se označují jako vzorce politické kultury a v případě, že nějaký vzorec je vlastní určité skupině jasně se v dané společnosti odlišující od ostatních, hovoří se o politické subkultuře.“ [Skovajsa 2006b: b.s.]

Na to, že politická kultura je spíše součástí ideologie té které sociální kolektivity, a není tedy zařaditelná mezi taktické nástroje politiky, upozorňuje i Skalník [2002], podle kterého se navíc tato kultura mění pomaleji než každodenní politika a ekonomika země, regionu nebo společenství. „Ti političtí činitelé, kteří politickou kulturu podceňují, nepřihlížejí k ní a nesnaží se ji i měnit v souladu se svými politickými cíli, nebudou úspěšní. Politická kultura jako pověstný bumerang vrátí praktické snahy politiků, stran, hnutí i nejdemokratičtějších politických sdružení zpět na místo, odkud začali.“ [ibid.: b.s.]

Šíří konceptu, rozkročeného navíc napříč sociálními vědami, výstižně dokumentuje Skovajsova [2006a] metafora, že badání o politické kultuře představuje mlhovinu. „Platí, že vnější hranice mlhoviny je rozmazaná a závisí do značné míry na úhlu pohledu, které konceptualizace do ní budou ještě zahrnuty a které už nikoli. Pakliže se postupuje od středu k okraji, hrozí mnohem méně, že bude opomenut některý důležitý motiv, než kdyby se postupovalo v opačném směru.“ [ibid.: 18]

Střed mlhoviny tvoří podle Skovajsy koncepce Almonda a Verby, kterou ovšem, jak autor připomíná, především v důsledku „kulturalistického obratu“ v současnosti odsouvá do pozadí multidisciplinárna bádání o politické kultuře. Širší pohled na dané téma pak pracuje zejména s poznatky sociální a kulturní antropologie či sociologie.

V českém prostředí vznikla zejména od druhé poloviny devadesátých let minulého století na téma politické kultury řada prací. Kromě zmiňovaných autorů uveďme například ještě práce Nováka [2004], Nosála [2004], Skalníka [2004], Vajdové a Kosteckého [1997] či Vajdové a Stachové [2005].

Ještě na konci devadesátých let se někteří tuzemští badatelé soustřeďovali na politickou kulturu prvořadě jako na oblast těsně svázanou s decizní sférou. Například Pehe [1997] v této souvislosti hovoří o zideologizování celého politického systému ČR, pro nějž je charakteristická absence vnitřní, ale i vnější komunikace. Pehe zde nachází sepjetí s uzavřeným charakterem politických stran, které označuje za téměř politické klany s vlastním jazykem i obrazem sebe samých.

Skalníkovy [2002] kulturně-politické brýle již mají širší úhel pohledu. Autor si všímá toho, že většina dotazovaných lidí v České republice pod politickou kulturou chápe její dostatek či nedostatek u politiků, ale téměř nikdy je nenapadá, že politická kultura je vlastní celé populaci. Demokratická politická kultura je přitom podle něj demokratická pouze tehdy, když se dotýká všech lidí. Občané nevládnou pouze prostřednictvím odevzdaných volebních hlasů, ale politickou zodpovědností a soustavným dozorem nad zvolenými zástupci (to se může projevit prostřednictvím médií či demonstrací). Jako největší problém české politické kultury vidí Skalník nedostatečný vývoj občanské společnosti coby politicky aktivní kolektivity. Česká politická kultura je podle něj „mnohovrstevný komplex, jakoby někdy jeden nepodobný druhému. Vrstva politické kultury, vytvořená v období první československé republiky, byla nejenže zcela zásadně přeformována hnědou totalitou a komunistickým obdobím, ale navíc nekritický postoj k předcházejícímu domnělému demokratismu posiluje prvky voluntarismu a parochiálního poddanství.“ Skalník [2002: b.s.]

Toto tvrzení částečně verifikuje výzkum Vajdové a Stachové [2005], jehož výsledky byly publikovány v *Sociologickém časopisu*. Autorky v textu mimo jiné načrtly některé prameny vzorce politické kultury v ČR v šetření provedeném v roce 2000.

Zjištěný největší podíl participativních postojů v politické kultuře občanů České republiky vysvětlily tím, že postoje blízké participativním postojům se utvářely pod působením komunistického režimu. Vzhledem ke skladbě těchto postojů k objektům politického systému je následně označily za *kvazi participativní*.

Zjištěný větší podíl parochiálních postojů než podíl postojů odcizení a poddanských vyplývá podle Vajdové a Stachové z distance, kterou lidé vůči současnému politickému systému zaujímají. „Bylo by pochopitelné, kdybychom v politické kultuře ČR pozorovali větší podíl poddanských postojů, protože ty minulý režim pěstoval a ty jsou trvalé a vlastní lidské společnosti s jakoukoliv vládou. Domníváme se, že větší podíl parochiálních postojů je důsledkem malé znalosti demokratických procedur, neprůhlednosti politických procesů a i po deseti letech malé srozumitelnosti současného režimu.“ Stachová, Vajdová [ibid.: 892]

Česká veřejnost o politické kultuře

Tématu politické kultury se Centrum pro výzkum veřejného mínění ve svém kontinuálním šetření věnovalo v březnu roku 2005 a v březnu roku 2007. Na úvod je třeba zdůraznit, že ani jeden z výzkumů nebyl testem žádné z teorií předestřených v úvodu, oba však položily základ pro kontinuální měření názorů veřejnosti na dané téma.² Jinými slovy – šetření nezkoumala politickou kulturu obyvatel České republiky, nýbrž to, jak občané hodnotí kulturu politických elit: institucí a politiků.

V popisovaných šetřeních³ byli všichni dotázaní nejprve požádáni, aby zhodnotili politickou kulturu některých veřejně činných lidí; tedy to, jak tito lidé mezi sebou jednají, jak na veřejnosti vystupují a jak informují o problémech.

K politické kultuře většiny veřejně činných lidí je česká veřejnost velmi kritická. V roce 2007 pozitivně hodnotila nadpoloviční většina respondentů pouze politickou kulturu představitelů místních (obecních) samospráv. Pozitivní hodnocení nad negativním hodnocením pak převážilo ještě u představitelů krajských samospráv (ačkoli ji téměř dvě pětiny respondentů nedokázaly vůbec posoudit). Takové hodnocení může do značné míry souviset s důvěrou veřejnosti v dané instituce, která je stabilně vyšší než důvěra ve vládu nebo poslaneckou sněmovnu⁴. Obecní i krajská zastupitelstva jsou občanům přeci jen blíží než politické elity na celostátní úrovni – zvláště v malých obcích lidé zvolené zástupce osobně znají, mají dojem, že na jejich rozhodování mohou mít přímý vliv atp.

Politickou kulturu členů vlády hodnotila pozitivně bezmála čtvrtina českých občanů, sedm z deseti oslovených ji ovšem vnímalo negativně. Ještě o poznání kritičtější byli dotázaní k poslancům, za dobrou označila jejich politickou kulturu jen o málo více než desetina dotázaných, za špatnou pak velká většina respondentů. Senátoři na tom byli podstatně lépe než poslanci. Jejich politickou kulturu totiž zhodnotili kladně tři z deseti dotázaných, negativně pak téměř dvě třetiny respondentů.

V případě politiků všech parlamentních stran převážilo v obou šetřeních negativní hodnocení jejich politické kultury nad hodnocením pozitivním. V roce 2007 hodnotili respondenti nejpozitivněji politickou kulturu politiků Strany zelených. Přibližně třetina obyvatel ČR si myslí, že dobrá je politická kultura politiků KSČM. V hodnocení politické kultury politiků ČSSD, ODS a KDU-ČSL nejsou příliš výrazné rozdíly, neboť podíly občanů, kteří ji hodnotili jako špatnou, jsou prakticky stejné. Politickou kulturu politiků ČSSD hodnotila kladně asi třetina dotázaných, jen o málo hůře dopadlo hodnocení politické kultury politiků ODS a KDU-ČSL [Čadová 2007].

V porovnání s březnem 2005 si u české veřejnosti mírně polepšili představitelé místních (obecních) samospráv, politici KDU-ČSL a politici KSČM. Lépe hodnotili respondenti též politickou kulturu politiků ČSSD a naopak hůře politickou kulturu členů vlády a politiků ODS (viz tabulku 1). Zde je třeba si povšimnout toho, že představitelé vládních stran (v našem případě politici ODS v r. 2005 a politici ČSSD 2007) měli v relevantních výzkumech o málo větší podporu své kultury než politici v daný čas opoziční, což může do jisté míry souviset i s tím, že se v uvedené době relativně častěji objevovali ve

Tabulka 1: Politická kultura veřejně činných lidí (v %)⁵

	březen 2005 +/-	březen 2007 +/-
členové vlády	28/66	24/71
Poslanci	14/82	12/85
Senátoři	26/58	29/60
představitelé krajských samospráv	37/25	39/23
Představitelé místních (obecních) samospráv	56/26	59/26
politici ČSSD	23/70	32/62
politici KDU-ČSL	26/64	29/63
politici KSČM	29/58	34/56
politici ODS	35/56	30/64

Zdroj: Naše společnost 2005, 2007.

Poznámka: Dopočet do 100 % tvoří odpovědi „nevím“. V roce 2005 byli místo politiků Strany zelených hodnoceni politici US-DEU.

zkratkovitě řeči mediálních obsahů spíše jako „ti konstruující“, nikoli coby „ti kritizující“.

Až na výjimku, kterou tvoří představitelé místních (obecních) a krajských samospráv je však zřejmé, že způsob, kterým mezi sebou politici jednají, jak na veřejnosti vystupují a jak informují o problémech, hodnotí převážná část české veřejnosti negativně.

Téměř dvě třetiny oslovených v roce 2007 dále vyjádřily mínění, že morálka politiků by měla být posuzována přísněji než u ostatních. Názor, že pro politiky platí stejná morálka jako pro všechny ostatní, zastávala více než třetina občanů. Pouhá 2 % dotázaných uvedla, že politici se často dostávají do obtížných situací a lidé by jim měli leccos odpustit (viz graf 1). Lze tedy říci, že na osobnosti a morální profil politiků má česká veřejnost vysoké požadavky.

Graf 1: Jak by měla být hodnocena morálka politiků?⁶

Zdroj: Naše společnost 2007.

To potvrzuje i názor šedesáti procent respondentů, kteří ve stejném šetření vyjádřili názor, že politici by měli být hodnoceni nejen podle toho, jak jednají ve své profesi, ale i podle svého soukromého života. Více než třetina Čechů naopak věří, že politik má být hodnocen pouze podle toho, jak jedná ve své profesi (viz graf 2). Jednotlivé skupiny respondentů se v názorech na to, podle čeho by měli být politici hodnoceni, příliš nelišily. [Čadová 2007]

CVVM dále v rámci tématu zkoumalo názory občanů na to, co je a co není slučitelné s výkonem politické funkce, respektive v jakých případech by měl politik rezignovat na svoji funkci. Všem dotázaným byla v letech 2005 a 2007 předložena baterie otázek s různými hypotetickými problémy, s nimiž by mohly být spojovány požadavky na odstoupení dotyčného politika. Dotázaní byli požádáni, aby u každé z nich řekli, zda by v takovém případě politik měl či naopak neměl rezignovat na svoji funkci.⁸

Jak ukazuje tabulka 2, u většiny zkoumaných situací převažovalo v obou letech mínění, že by měly skončit rezignací dotčeného politika. Prakticky jednomyslný souhlas s požadavkem na odstoupení zaznamenali analytici CVVM [Červenka 2005; Dimitrová 2007] v případech, kdy je politik odsouzen za trestný čin, ať už v souvislosti s výkonem jeho politické funkce či nikoli. Podobným způsobem však veřejnost pohlížela už i na pouhé obvinění z trestného činu, zejména pokud jde o trestný čin související s výkonem politické funkce. Na tomto místě je třeba se pozastavit nad tím, že pro českou veřejnost představuje vážný důvod k odstoupení politika obvinění stejně jako odsouzení z trestného činu. Presumpce nevinny evidentně nepatří do „žité“ občanské výbavy. Nepatří ovšem ani do běžné výbavy médií, což ví každý člověk poučený denním zpravodajstvím.

Za neslučitelné s výkonem politické funkce považuje více než poloviční část veřejnosti i neoprávněné užívání vědeckého či akademického titulu; to, že je politik veřejně spojován s nějakou trestnou činností; úmyslné lhaní při veřejném vystupování; opileckou výtržnost; nevyjasněné finanční a majetkové

Graf 2: Podle čeho by měli být politici hodnoceni?⁷

Zdroj: Naše společnost 2007.

Tabulka 2: Důvody pro odstoupení z politické funkce (pouze souhlasné odpovědi, v %)

	III/2005	III/2007
odsouzení za trestný čin související s výkonem funkce	97	98
odsouzení za trestný čin nesouvisející s výkonem funkce	96	96
obvinění z trestného činu souvisejícího s výkonem funkce	95	95
obvinění z trestného činu nesouvisejícího s výkonem funkce	90	93
veřejná spojitost s trestnou činností	89	88
neoprávněné užívání titulu	90	87
úmyslná lež	82	87
opilecká výtržnost	78	74
nevyjasněné finance, majetek	76	72
zavinění vážné dopravní nehody	74	70
odsouzení pro pomluvu	69	67
nevhodné chování, vulgarismy	64	64
přestupek	45	44
nevěra	26	31
trestná činnost příbuzného	40	27

Zdroj: Naše společnost 2005, 2007.

Poznámka: Důvody jsou řazeny sestupně podle podílu souhlasných odpovědí v roce 2007.

záležitost; zavinění vážné dopravní nehody; nevhodné, vulgární chování a odsouzení pro pomluvu. S výjimkou posledního důvodu se většinou jedná o případy chování, jakých byla u konkrétních politiků veřejnost v posledních sedmácti letech vícekrát svědkem (připomeňme například nevyjasněné majetkové záležitosti Stanislava Grosse, Vlastimila Tlustého, Miroslava Kalouska či Jiřího Čunka nebo neoprávněné užívání akademického titulu v případě Jana Kalvody). V některých případech pak právě veřejný tlak, vyvíjený zejména prostřednictvím novinářů, přispěl až k rezignaci daného politika.

Přestupek, nevěra a trestná činnost příbuzného jsou tři důvody, u kterých převládal v obou výzkumech nesouhlasný postoj české veřejnosti s rezignací daného politika. Je otázka, do jaké míry vypovídají tyto názory o kultuře a morálce uvnitř společnosti (potažmo veřejnosti) jako takové.

K výraznějšímu posunu došlo pouze v případě úmyslné trestné činnosti příbuzného - v roce 2005 vyjádřilo souhlas s odstoupením 40 % osob, zatímco v současnosti šlo pouze o 27 %. Je evidentní, že česká veřejnost má například narušenou oddělovat při hodnocení osobu politika od jeho rodiny nebo kruhu přátel.

literatura

- Almond, Gabriel, Verba, Sydney. 1963. *Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Čadová, Naděžda. 2007. *Politická kultura v ČR*. Zpráva z výzkumu CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR., v.v.i..

V obou šetřeních ukázala podrobnější analýza podle sociodemografických znaků jen málo nebo žádné statisticky významné rozdíly, což znamená, že názory byly v populaci rozloženy rovnoměrně. V roce 2005 podle Červenky aktuální dění týkající se osoby a rodiny premiéra Stanislava Grosse zřejmě ovlivnilo postoje k otázce, zda by měl politik odstoupit v případě, že je dáván veřejně do souvislosti s nejasnými finančními či majetkovými operacemi, ve kterých není zřejmé, zda byl či nebyl porušen zákon. „Pro rezignaci v takovém případě se relativně častěji vyjadřovali lidé preferující ODS (52 % z nich bylo „rozhodně pro“ a dalších 29 % „spíše pro“ odstoupení), naopak méně často a ne v tak rezolutní podobě se souhlas s požadavkem rezignace v takové situaci objevoval mezi voliči ČSSD (29 % uvedlo „rozhodně ano“, 43 % „spíše ano“). [Červenka 2005: 4n.] V obou letech byli také z hlediska postojů k manželské nevěře častěji rozhodně pro odstoupení politika voliči KDU-ČSL a také ženy.

Závěrem

Reflexe kultury veřejných představitelů a institucí českými občany je podle našeho názoru do značné míry spjata s obecnou spokojeností s fungováním politiky jako „veřejnosti odcizeného“ celku a důvěrou deklamovanou veřejným míněním v politiku jako takovou i jednotlivé její složky. „Kvalita služeb poskytovaných státem či samosprávou, zdravý vztah politik-občan, spravedlivé politické a společenské instituce – to vše může ovlivnit rozdíly v institucionální a politické důvěře... důvěra v parlament, v právní systém a spokojenost s vládou ovlivňují výši sociální důvěry.“ [Stachová 2007: 3] Stejně tedy, jako lze koncept důvěry chápat jako určitý lakmusový papírek dnešních společností [Sedláčková 2006: 28], je jistě možné nahlížet i na politickou kulturu a její hodnocení veřejností.

Současná společnost je podle názoru filozofa Jana Kuneše [2004] společností většinové vůle všech radikálně osamělých mezi stejně osamělými. „Jsou atomizovanými aktéry většinové vůle, rousseauovské *volonté de tous*, nikoli vzájemně integrovanými aktéry rozumové vůle obecné, tedy *volonté générale*“⁹. Tato osamělost dnešních lidí se pojí v jedno s jejich frustrací z politiky, která neupřednostňuje prvek komunikace, a tak i komunikace s nimi.“ [ibid.: 3].

Velmi malá spokojenost české veřejnosti s úrovní politické kultury v ČR, jak ji tematizovaly popisované otázky, (stejně jako stabilně nízká důvěra v politické instituce a nespokojenost s politickou situací, které dokládají jiné výzkumy CVVM¹⁰), pak podobně skeptický pohled, společný i některým tuzemským pracím citovaným v úvodu tohoto článku, jenom podporují.

- Červenka, Jan. 2005. *Kdy by měl politik odstoupit ze své funkce?* Zpráva z výzkumu CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Dimitrová, Michaela. 2007. *Kdy by měl politik odstoupit ze své funkce?* Zpráva z výzkumu CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR., v.v.i..

- Horáková, Naděžda. 2005. *Politická kultura*. Zpráva z výzkumu CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Klicperová-Baker et al. 1999. *Ready for Democracy? Civic culture and civility with a focus on Czech Society*. Praha: Institute of Psychology, Academy of Sciences of the Czech Republic.
- Kuneš, Jan. 2004. „Rozum občanství.“ *Literární noviny* 26 (2004): 1 a 3.
- Kunštát, Daniel. 2007. „Důvěra k ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v listopadu 2007.“ Zpráva z výzkumu CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Nosál, Igor. 2004. „Zrození české postkomunistické politické kultury.“ Pp. 71–88 in Skalník, P. (ed.). *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: SET OUT-Roman Míšek.
- Novák, Miroslav. 2004. „O politické kultuře vůbec a v období postkomunistické transformace zvláště.“ Pp. 65–70 in Skalník, P. (ed.). *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: SET OUT-Roman Míšek.
- Pehe, Jiří. 1997. „Politická kultura v České republice.“ Přednáška ze scheinfeldského setkání českých intelektuálů z 26. 10. 1997. Online na <http://www.pehe.cz/clanky/1997/1997-Politickulturavcr.html>.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1989. *Rozpravy*. Praha: Svoboda.
- Skalník, Petr. 2002. „Česká politická kultura z hlediska politické antropologie.“ *Vulgo.net* (internetový časopis), 18.6.2002. Online na http://archiv.vulgo.net/index.php?lang_cz&option=news&task=viewarticle&sid=540. Staženo 14. 7. 2007
- Skalník, Petr. 2004. „Česká politická kultura a její evropské kontexty z hlediska politické antropologie.“ Pp. 89–108 in Skalník, P. (ed.). *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: SET OUT-Roman Míšek.
- Skovajsa, Marek. 2006a. *Politická kultura. Přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky*. Praha: Karolinum.
- Skovajsa, Marek. 2006b. „Demokracie, občanská kultura a sociální kapitál.“ Pracovní texty FHS. Online na www.fhs.cuni.cz/kos/kestazeni/ttexty/skovajsa_obcanska_kultura_a_socialni_kapital.doc. Staženo 21. 7. 2007
- Sedláčková, Markéta. 2006. *Sociologické koncepty důvěry ve společnosti*. Pp. 9-30 in J. Šubrt (ed.). *Acta Universitatis Carolinae, Ph. et Hist., Studia Sociologica XIV – Organizace, rozhodování, řád a změna*. Praha: Karolinum.
- Stachová, Jana. 2007. „Sociální kapitál.“ *Socioweb* 2: 3-4.
- Vajdová, Zdenka. 1996. „Politická kultura – teoretický koncept a výzkum.“ *Sociologický časopis* 32 (3): 339-351.
- Vajdová, Zdenka, Tomáš Kostecký. 1997. „Politická kultura lokálních společenství: případ tří měst.“ *Sociologický časopis* 33 (4): 445–465.
- Vajdová, Zdenka, Jana Stachová. 2005. „Politická kultura české populace v regionálním rozměru.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 41 (5): 881-901.
- Vinopal, Jiří. 2006. „Zkoumání veřejného mínění.“ *Socioweb* 3: 2-3.

poznámky

- ¹ Vznik tohoto článku je financován z grantového projektu GAAV, reg. č.: A700280702; Veřejná a mediální agenda: komparativní analýza tematizace veřejné sféry.
- ² Časové řady ukazatelů jsou jedním z nejcennějších výsledků výzkumu veřejného mínění, neboť každý samostatný údaj je zatížen určitou chybou. „Časové řady údajů nejen umožňují pohled do vývoje nálad ve společnosti, v kombinaci s dalšími zdroji informací jsou i výborným nástrojem pro zkoumání povahy a vlastností fenoménu veřejného mínění.“ [Vinopal 2006: 2]
- ³ Technické parametry: Výzkum 05 – sběr dat: 21. – 28. 3. 2005, kvótní výběr, 1067 dotázaných, obyvatelé ČR ve věku 15+ ; Výzkum 07 – sběr dat: 5. 3. – 12. 3. 2007, kvótní výběr, 1046 dotázaných, obyvatelé ČR ve věku 15+.
- ⁴ Otázky po důvěře v politické instituce jsou součástí kontinuálního šetření CVVM.
- ⁵ Znění otázky: „Zajímalo by nás, co si myslíte o politické kultuře veřejné činných lidí, tedy o tom, jak mezi sebou jednájí, jak na veřejnosti vystupují a informují o problémech. Jaká je podle Vás politická kultura: (viz tabulku 1).“
- ⁶ Znění otázky: „Přečtu Vám rozhovor tří lidí o tom, jaká by měla být morálka našich politiků. Který z těchto názorů je Vám nejbližší? První říká: Morálka politiků má být posuzována přísněji než u ostatních, protože v politice mají být jen ti nejlepší. Druhý říká: Pro politiky platí stejná morálka jako pro všechny ostatní. Třetí říká: Politici se často dostávají do obtížných situací a lidé by jim měli leccos odpustit.“
- ⁷ Znění otázky: „Domníváte se, že politici by měli být hodnoceni pouze podle toho, jak jednájí ve své profesi nebo i podle jejich soukromého života?“
- ⁸ Znění otázky: „V minulosti se objevila řada případů, kdy někteří čelní politici byli vyzýváni jinými politiky, novináři nebo i částí veřejnosti k tomu, aby odstoupili ze svých funkcí kvůli různým problémům, které se objevily v souvislosti s jejich jménem. Rádi bychom obecně věděli, jaké problémy jsou podle Vás slučitelné s výkonem vysoké funkce v politice a jaké by naopak měly vést k rezignaci příslušného politika. Myslíte si, že by ze své funkce měl odstoupit politik, a) který se v opilosti dopustil výtržnosti, b) který se dopustil společensky nevhodného chování, jako např. vulgárního vyjadřování na veřejnosti, c) který byl přistižen při manželské nevěře, d) který úmyslně zalhal při veřejném vystoupení, e) který neoprávněně používal akademický nebo vědecký titul, f) který se dopustil přestupku nesouvisejícího s výkonem jeho funkce, např. výrazného překročení maximální povolené rychlosti, jízdy na červenou apod.?, g) Měl by ze své funkce odstoupit politik, který zavinil vážnou dopravní nehodu, h) který byl odsouzen v občanskoprávním soudním řízení pro pomluvu, i) který je veřejně dáván do souvislosti s nějakými nevyjasněnými finančními nebo majetkovými operacemi, ve kterých není zřejmé, zda byl či nebyl porušen zákon, j) který je veřejně dáván do souvislosti s nějakou trestnou činností?, k) Měl by ze své funkce odstoupit politik, jehož blízký příbuzný se dopustil úmyslného trestného činu?, l) Měl by ze své funkce odstoupit politik, který byl obviněn ze spáchání úmyslného trestného činu nesouvisejícího s jeho funkcí a politickou činností, např. z ublížení na zdraví, krádeže, pojistného podvodu apod., m) který byl soudně shledán vinným ze spáchání úmyslného trestného činu nesouvisejícího s jeho funkcí a politickou činností, n) který byl obviněn z trestného činu v souvislosti s výkonem jeho funkce a politickou činností, např. z korupce, ze zneužití pravomoci veřejného činitele apod., o) který byl usvědčen

z trestného činu v souvislosti s výkonem jeho funkce a politickou činností?“. Možnosti odpovědí: „rozhodně souhlasí“, „spíše souhlasí“, „spíše nesouhlasí“, „rozhodně nesouhlasí“, „neví“.

⁹ Jean-Jacques Rousseau definoval veřejnou a obecnou vůli a jejich distinktivní rysy. „Mezi vůlí všech a vůlí obecnou je často velký rozdíl. Obecná vůle přihlíží jen k zájmu společnému. Vůle všech přihlíží

k zájmu soukromému a je jen souhrnem jednotlivých vůlí... Obecná vůle, aby byla opravdu obecná, musí být obecná jak ve svém předmětu, tak ve své podstatě; že musí vycházet ze všech, aby platila pro všechny.“ [Rousseau 1989: 238]

¹⁰ viz např. [Kunštát 2007].

Markéta Škodová vystudovala masovou komunikaci na Fakultě sociálních věd UK, kde pokračuje v doktorském studijním cyklu v oboru mediální studia. Mezi předměty jejího zájmu patří zejména vztah mezi veřejností a masovými médii, politická a persvasivní komunikace, agenda-setting a analýza mediálních obsahů. V CVVM pracuje od října roku 2005. Vyučovala na FSV UK, FF UK a na FAMU.

Lze ji kontaktovat na adrese: marketa.skodova@soc.cas.cz

Role paměti při zodpovídání výzkumných dotazů¹

Jiří Vinopal

The Role of Memory during Survey Response Process

Abstract: The article stands as a second part of a series about the question answering process during standardized surveys and elaborates the memory retrieval phase. At the beginning the main psychological conceptions of memory are introduced (structure, traits, information types), which are then used for the analysis of the function of memory during survey answering process. The second part deals with the issue of factual information retrieval: the topic of initial encoding of the information into the memory; the role of cognitive keys in case of further retrieval; and consequences of those for the possibilities of the standardized inquiry. The attention is paid also to the problem of inaccessible information and to the usage of more general parts of autobiographical memory (schemas, scenarios etc.) instead of original entries. The third part elaborates the issues of temporal information retrieval like strategies used by respondents or biases emerging in case of them (e.g. seam effect and telescoping).

Keywords: survey methodology, survey interview, survey question

Paměť a paměťové procesy hrají v kontextu výzkumného šetření zásadní úlohu; prakticky každá otázka vyžaduje, aby respondent pátral v paměti. Zřejmě je to u dotazů na fakta, jako například: „Kolikrát jste za posledních 12 měsíců navštívil lékaře?“, „Jaký je Váš hrubý měsíční příjem?“ nebo „Ve kterém roce jste naposledy změnil zaměstnání?“ Na paměťových datech však mohou být částečně založeny také odpovědi na otázky postojové, jako například: „Do jaké míry důvěřujete Vládě ČR?“, „Jste pro nebo proti vybudování protiraketové radarové základny na území České republiky?“ nebo „Jaká by měla podle Vás být věková hranice trestní odpovědnosti?“ V těchto případech totiž respondenti mohou své odpovědi zakládat na vybavení určitých událostí (rozhodnutí vlády z poslední doby, změny na ministerských postech, mediální aféry ministrů, atp.) jejich počtu (kolikrát se v poslední době setkal s informacemi o trestné činnosti mladistvých), frekvence (jak často činí vláda rozhodnutí, s nimiž nesouhlasí), data (kdy byly poslední volby), nebo např. zdrojů informací (od koho slyšel jaké informace o vybudování radarové základny).

Vyvolání příslušných informací z paměti je druhou fází kognitivních procesů, které probíhají během zodpovídání otázky respondentem. Poté, co nějakým způsobem zadaný dotaz interpretoval, musí nyní nalézt požadované údaje. V následujících krocích pak bude třeba ještě učinit rozhodnutí o „správné“ odpovědi a následně tuto volbu přizpůsobit formátu nabízených možností. V seriálu, který má za cíl čtenáře provést všemi těmito čtyřmi fázemi, se tedy nyní ocitáme v kroku druhém. Ačkoli, jak bylo naznačeno, problematika vybavování informací z paměti se týká také otázek postojových, na tomto místě se budeme věnovat především dotazům faktografickým. Na využívání vzpomínek za účelem vytvoření názoru/postoje lze aplikovat stejné poznatky jako na otázky po faktech nebo událostech; situace, kdy dotazovaní z paměti vyvolávají již předem připravený postoj, pak bude pojednána v souvislosti s celkovou teorií postoje v následující části seriálu, neboť se věcně váže spíše k problematice rozhodování.

Organizace paměti

Modely organizace a fungování paměti jsou velmi rozmanité a nelze říci, že by v současné době existovalo nějaké jednotné výkladové schéma. Tradiční pojetí například pracuje s rozlišením paměti sensorické, krátkodobé a dlouhodobé [Atkinson, Shiffrin 1968]. Sensorická paměť obsahuje všechny vjemy vnímané smysly, z nichž jen malá část má možnost stát se pro vnímající osobu vědomými, ostatních si takřikajíc „ani nevšimne“. Krátkodobá paměť obsahuje právě ty informace, které si člověk uvědomí (buď projdou sítím z paměti sensorické, nebo jsou vyvolány z dlouhodobé paměti), přičemž takto aktivní jsou dané informace po dobu v řádu sekund. Po této době obsahy krátkodobé paměti přecházejí do paměti dlouhodobé, kterou lze přirovnat ke skladišti, ve kterém se paměťové záznamy uchovávají na velmi dlouhá období. Alternativním pohledem na organizaci paměťových záznamů je koncepce pracovní paměti [Baddeley 1995]. Ta není charakterizována jako jednoduchý sklad informací po vzoru obvyklého zobrazování dlouhodobé paměti, nýbrž jako hierarchický systém. V rámci tohoto systému jsou krátkodobě uchovávány informace různých typů, které jsou pak člověku aktivně připraveny k bezprostřednímu vědomému použití v rámci paměti krátkodobé. (Krátkodobá paměť pak může být nahlížena jako speciální součást pracovní paměti.)

Neurologický a kognitivní výzkum přináší kromě těchto i mnohé další koncepce struktury paměti, vedené spíše po linii typu obsahu, nežli způsobu zpracování informace. Někteří vědci například rozlišují paměť sémantickou (která obsahuje fakta bez širšího kontextu), epizodickou (která obsahuje vzpomínky osobních prožitků) [Tulving 1972] a procedurální (která obsahuje dovednosti nebo postupy řešení) [Tulving 1985]. Squire [1993] používá jiné dělení a to na paměť deklarativní (fakta a události) a nedeklarativní (postupy, dovednosti, priming, podmiňování atp.). Odlišný pohled na celou oblast poskytuje také konekcionistický model, který paměť zobrazuje v podobě sítě. Zjednodušeně řečeno, uzly představují složky paměťových záznamů, přičemž k vyvolání vzpomínky dochází po aktivaci příslušných uzlů. Aktivace se může v rámci sítě dále šířit a vyvolávat tak například další související vzpomínky. Kromě vysokého interpretačního potenciálu pro dosavadní různorodé koncepce a výzkumy (např. pracovní paměť lze popsat jako aktivovanou část sítě) má tento model oporu také v neurologickém výzkumu mozku, který rovněž popisuje principy fungování neuronové sítě a šíření vzruchů.²

Jinou koncepci rozvíjejí Tourangeeau, Rasinski a Rips [2000: 67-76], kteří pracují s pojmem autobiografické paměti (v Tulvingově pojetí by byla hlavní součástí epizodické paměti).

Ať už směřuje dotaz na faktické údaje do současnosti („Jaký je průměrný měsíční čistý příjem Vaší domácnosti?“), k jednomu okamžiku v minulosti („Ve kterém roce jste ukončil své vzdělávání v rámci denního studia?“) nebo prohledává určité časové pásmo („Kolik knih jste přečetl v průběhu posledních 12 měsíců?“), v každém z těchto případů je zdrojem hledaných informací autobiografická paměť. Ta obsahuje informace, které se týkají dané osoby a podle zmíněných autorů je tvořena několika typy údajů. V první řadě se zde vyskytují informace o událostech, které člověk prožil, jako například že dnes ráno snídal, nebo že včera večer byl v kině. Kromě jednotlivých udá-

lostí však autobiografická paměť obsahuje také širší organizační prvky v podobě obecných znalostí, které jednotlivé události logickým způsobem shrnují a zobecňují například v podobě schémat (schéma pro „věřícího člověka“) nebo scénářů (scénář pro průběh „onemocnění chřipkou“). Dalšími obsahy autobiografické paměti jsou pak rozšířené události a životní periody, které opět určitým souhrnným způsobem organizují jednotlivé údaje. Rozšířenou událostí může být např. celý komplex vzpomínek souvisejících s „koupí bytu“, životní periodou může být konglomerát informací, vázajících se k „období, kdy jsem pracoval v bance“.

Vybavování informací o událostech

Jedním z úkolů respondentů sociologických výzkumů je vybat si informace požadované zadáním otázky. V logice zmíněných koncepcí paměti může být přitom řečeno, že smyslem procesu vybavování je převedení neaktivních obsahů dlouhodobé paměti do paměti pracovní či krátkodobé, nebo že jde o zaktivování příslušných drah sítě paměťových záznamů. Pokud jsou již paměťová data nějakým způsobem aktivována, může s nimi být dále pracováno; například mohou být sečteny výskyty nějaké události, nebo může být určitá vzpomínka způsobena nabízeným možností odpovědi.

Aby však mohla být informace z paměti vůbec vyvolána, musí do ní být nejprve uložena; momentu vybavování tedy časově předchází proces ukládání údaje. Přitom už samotný akt prvotního zakódování a uložení informace má podstatný vliv na možnosti a podobu následného vybavování, což má důsledky také pro zkoumání, jehož cílem jsou obsahy lidské paměti. Vzpomínka na určitou událost totiž nikdy není prožitkem samotným. Je „jen“ reprezentací tohoto prožitku a je zatížena mnoha chybami.

Některá zkreslení vznikají již při prvotním ukládání původní informace do paměti. Člověk prožívanou událost nevnímá nestranně, vždy ji vidí ze svého úhlu pohledu, nějakým způsobem ji chápe a interpretuje ji. Vzpomínka na tutéž událost proto může být dvěma osobami uložena v dosti odlišných podobách: pro jednoho byla dovolená u moře báječným odpočinkem, pro druhého neskutečnou nudou.

K dalším zkreslením informace dochází v okamžicích jejího následného vybavování a opětovného ukládání. Během následujícího období si člověk na událost mnohokrát vzpomene (tzn. vyvolá příslušné informace z dlouhodobé paměti), opětovně si ji přehraje, promyslí a uloží zpět do paměťové databáze. Podoba této nové informace však dosti pravděpodobně nebude totožná s tou, jaká byla před posledním vybavením. Lidé totiž běžně mění pohled na dřívější události pod dojmem aktuální situace (nudná dovolená se po nějakém čase pracovního vytížení jeví jako procházka rájem), rekonstruují ji pod dojmem nových informací (i báječný pobyt ztrácí svůj lesk, když člověk po čase zjistí, že si z něj přivezl exotickou chorobu) nebo zapomínají některé momenty a aspekty události (např. kolik dní přesně u moře strávili). Přesnost vybavené vzpomínky proto pravděpodobně nikdy není stoprocentní, aktuální mentální reprezentace zcela neodpovídá situaci, kterou respondent skutečně prožil.

To, že si respondent na tuto situaci vůbec v nějaké podobě vzpomene, je však konekconců stále tou lepší variantou. Procesy paměti a okolnosti dotazování mohou učinit takovou infor-

maci nepřístupnou zcela; například, když otázka v dotazníku používá odlišné klíče, než respondent použil pro zakódování originální informace při jejím ukládání do paměti. Jednoduše řečeno, aby byl člověk schopen požadovaný obsah v paměti vypátrat, musí mít po ruce adekvátní nápovědu, která jej k němu dovede. Neschopnost vzpomenout si na něco většinou neznamená, že daná informace se z paměti zcela vytratila, nýbrž pouze to, že respondent momentálně není s to daný záznam dlouhodobé paměti (či příslušnou část sítě) aktivovat. To je v principu důsledkem skutečnosti, že v danou chvíli mu není k dispozici správná nápověda; klíč, který otevře k dané informaci dveře.

Například při otázce na průměrný příjem domácností člověk většinou automaticky sečte mzdu z hlavního zaměstnání sebe a partnera. Už jej však nenapadne započítat například také přídatky, které rodina pobírá, příjmy z kapitálových výnosů nebo dědictví; a to z toho jednoduchého důvodu, že tyto údaje nejsou v paměti zakódovány jako „příjem“ (z jiného úhlu pohledu také můžeme říci, že nejsou součástí jeho mentálního schématu pojmu „příjem“, který má za účelem interpretace otázky k dispozici ve své autobiografické paměti). Nápověda „příjem“ tedy neotevře příslušné dveře a respondent je může při procházení paměti klidně bez povšimnutí minout. Výsledný reportovaný příjem domácností proto nebude přesně odpovídat skutečné situaci, s největší pravděpodobností bude více či méně podhodnocen. Tato skutečnost přitom není důsledkem lajdáctví respondenta ani toho, že by takovou informaci vůbec nedisponoval, je způsobena skutečností, že v dané chvíli neměl k dispozici správný vybavovací klíč, který by mu přístup k informacím o dalších finančních zdrojích otevřel. Přesnost odpovědi by tak zvýšil například dodatek ve znění otázky, který by respondenta výslovně upozornil na to, že má započítat nejen mzdy z hlavní výdělečné činnosti, ale také všechny další finanční zdroje jako například sociální dávky, kapitálové výnosy, zisky z vedlejších ekonomických aktivit atp.

Problematiku funkce a vlivu klíčů lze dobře ilustrovat na konekcionistickém modelu fungování paměti. V této souvislosti lze říci, že poskytnutá nápověda vede k aktivaci příslušné paměťové stopy, bez ní by záznam zůstal neaktivní; a tedy respondentem opominut (např. nápověda „příjem“ může otevřít cestu na dráhu „plat v hlavním zaměstnání“, nikoli však na dráhu „přídatky na děti“, neboť tento klíč zde nefunguje a příslušný poskytnut nebyl). Jako nápověda k dalším souvislostem však nadále působí i sám aktivovaný záznam, což odpovídá představě šíření aktivace sítě. Podoba propojení paměťových záznamů pak výrazně ovlivňuje pravděpodobnost aktivace jednotlivých relevantních aspektů sledovaného problému. Je například pravděpodobnější, že vyvolaný záznam „plat v hlavním zaměstnání“ povede k aktivaci „sousedního“ záznamu „plat z vedlejšího zaměstnání“, ten možná dále k aktivaci dráhy „dividendy“ atd.; nicméně záznamy jako například „přídatky na děti“ (které jsou ve výzkumníkově hledáčku zastoupeny stejnou měrou) mají pravděpodobnost aktivace nižší, jinými slovy tedy u nich hrozí větší riziko opomenutí. Navíc, takto pospojovanými záznamy nemusí disponovat všichni respondenti, podoba sítě se u jednotlivých lidí mění jak z hlediska jednotlivých paměťových obsahů, tak i z hlediska způsobů jejich organizace a propojení. U jednoho respondenta tedy

otázka na příjem povede k výpovědi o několika zdrojích, u jiného pouze o platu v hlavním zaměstnání.

Jedním z cílů při konstrukci dotazníků by proto mělo být co nejdokonaleji přizpůsobit vybavovací klíče, obsažené ve znění otázek, klíčům, které lidé používají při ukládání informací, a také pamatovat na to, že jediný klíč nemusí otevřít dveře do všech relevantních místností. Pokud nás tedy zajímá například nemocnost, měla by otázka na to, kolikrát měl respondent za poslední půlrok chřipku, obsahovat také dovětek, že je třeba započítat i příklady, kdy s ní nebyl u lékaře. V opačném případě hrozí nebezpečí, že tyto případy zůstanou opomenuty, neboť nebyly do paměti zakódovány jako chřipka, nýbrž například jako „nepříjemné nachlazení“, „obtížnější pracovní dny“, „jednodenní dovolená“ atp. Možná bychom se měli dokonce zamyslet nad tím, zda větší počet dveří k informacím o nemocnosti neotevře nápověda v podobě „nachlazení“ atp. Odhalit příslušné kódovací klíče a způsoby organizace dat v paměti se přitom za účelem využití v dotazníkových šetřeních pokoušejí četné empirické studie³, základní informace lze získat také v rámci pilotního testování dotazníků a jednotlivých otázek.

Výsledkem vybavování požadované informace však nemusí nutně být konkrétní paměťový záznam, vážící se k originální události.

Krajním případem je problematika traumatických zážitků nebo jiné citlivé oblasti, u nichž informace nemusí být v respondentově paměti dostupná vůbec. Příkladem jsou zde procesy vytěsnění, které podle některých psychologů eliminují obzvláště nepříjemné zážitky z dosahu vzpomínek a lidé je tedy ani nedokážou vlastním vědomým úsilím vyvolat. Z výzkumného hlediska je nepříjemná i skutečnost, že na některé události lidé zkrátka vzpomínat nechtějí. Vědí, že se staly, dokázali by je pravděpodobně i uspokojivě rekonstruovat, nicméně aktivace těchto vzpomínek by pro ně znamenala tak silné emoční vypětí, jaké nejsou ochotni podstoupit. Typickým příkladem jsou zde citlivá témata obětí trestných činů, domácího násilí nebo sexuální oblasti.

Nicméně jak již bylo uvedeno, obsahem autobiografické paměti nejsou pouze primární izolované události, nýbrž také jejich agregáty v podobě tematické (vzpomínky na to, co všechno člověk viděl při poslední návštěvě Národního muzea; znalosti zdrojů příjmů), časové (vzpomínka na sled událostí od vykradení bytu do vypátrání zloděje) anebo různé typizované vzorce např. v podobě scénářů (informace o tom, co všechno se děje při přijímacím pohovoru). Díky tomu, že paměť disponuje takto organizovanými agregáty, nemusí si člověk vždy nutně vybavit konkrétní událost, na kterou je dotazován, nýbrž může použít některé obecné schéma a další atributy doplnit, odvodit, domyslet... Například otázka na to, zda byl u posledního konkurzu dotázán na požadovanou výši platu, může být dosti obtížná pro respondenta, který za poslední půlrok absolvoval takových pohovorů více. Než aby dlouze vzpomínal na ten poslední a pokoušel se přesně vybavit jeho průběh, může raději automaticky odpovědět kladně, protože z vlastní zkušenosti ví, že většinou to tak bývá... (byť tomu právě při posledním takto být nemuselo). Chybná podoba výsledné odpovědi pak v tomto případě není nutně důsledkem toho, že by chtěl dotazovaný lhát nebo uvádět zkreslené informace, zkrátka pouze přirozeným způsobem využívá svou paměť. Principy její organizace a způsoby fungování se při výzkumném rozhovoru projevují stejně jako v běžném životě.

Ne vždy ovšem musí mít tento přístup negativní důsledky, v některých případech může vést dokonce k větší přesnosti odpovědi. Například pokud je zkušenost s přijímacím pohovorem poměrně dávná, může být v paměti již dosti transformována dodatečnými úpravami a změnami pohledu na originální situaci. Výpověď o jakémisi ideálním typu takových událostí pak může být podstatně přesnější, než informace o momentální podobě paměťových záznamů, která je zkreslena mnoha dodatečnými úpravami. Podobně může být například také obecná představa o tom, kolikrát do roka je tak člověk nemocný, přesnější než výsledek snahy o vybavení si všech jednotlivých případů chřipky za poslední rok.

Je nasnadě, že pravděpodobnost využití této strategie na úkor pečlivého vzpomínání na jednotlivé případy se zvyšuje s růstem námahy, kterou by musel pragmaticky jednající respondent vynaložit k nalezení uspokojivě přesné odpovědi, a roste také s časovou vzdáleností hledané události nebo se zvyšujícím se rozpětím intervalu, který má být prohledáván.

Vybavování časových informací

Podobná omezení se týkají i vybavování v případě dotazů na data a trvání, což v propracované podobě uvádějí Tourangeau, Rips a Rasinski [2000]. V první řadě je vhodné brát v úvahu, že respondenti nezodpovídají časové otázky pouze prostřednictvím vybavování přesné časové informace (například přesného data události), nýbrž používají mnohé další strategie. Informace o datu, kdy byl dotázaný naposledy hospitalizován v nemocnici, může být nalezena také prostřednictvím rekonstrukce časového sledu událostí v oné době, organizovaného pomocí *mezníků* („bylo to někdy mezi koncem školního roku a odjezdem na dovolenou“), nebo pomocí *rozšířené události*, jejíž je hledaná epizoda součástí („stalo se to během vyřizování všech náležitostí na dovolenou“). Jiným způsobem je vybavení dalších detailů, které se k této události vázaly a které mohou pomoci při odvození jejího data („bylo hrozné horko, tedy to muselo být v létě“; „děti byly u prarodičů, tudíž to muselo být o prázdninách“; „podepisoval jsem v nemocnici nějaké dokumenty k zahraniční cestě, takže to muselo být ještě před dovolenou“ atp.). Konečně je také možné spoléhat na dojmy, plynoucí ze samotného procesu vybavování, jako například usuzovat na základě obtížnosti/snadnosti vybavení si vzpomínek („už si toho moc nepamatuji, takže to asi nebylo o posledních, nýbrž už o loňských prázdninách“).

Volba určitých strategií nebo jejich kombinace opět závisí zejména na obtížnosti úkolu a množství úsilí, které by respondent musel k přesnému zodpovězení otázky vynaložit. Není reálné očekávat, že lidé chtějí za každou cenu podat naprosto dokonalou odpověď. Kvalitu informace spíše porovnávají množstvím vynaloženého úsilí a o odpovědi přemýšlejí pouze do chvíle, kdy je pro ně samotné uspokojivě přesná. Ostatně usnadnit jim rozhodnutí o uspokojivé přesnosti se v některých případech snaží i výzkumníci, když do znění otázky úmyslně vnesou prvek neurčitosti („Kdy *asi* se to stalo?“, „Kolikrát *přibližně* se to stalo za posledních 12 měsíců?“ atp.).

Tourangeau, Rips a Rasinski [2000: 112] uvádějí také některé empirické výzkumy prokazující, že předurčením strategie vyhledávání informace v samotném zadání otázky (například využitím časových mezníků nebo konkretizací některých časových period) lze ovlivňovat přesnost odpovědi. Z hlediska

teorie paměti se jedná o snahu co nejvíce připodobnit proces vybavování situaci primárního kódování informace, tzn. poskytnout respondentům co nejvíce správných indicií pro nalezení požadované informace, podobně jako tomu bylo výše v případě klíčů. (Otázkou samozřejmě zůstává, jak odpovídající mezníky nebo konzistentní časová období určit.) V souvislosti s vybavováním událostí, jejich počtu nebo data, ovšem existují také problémy a zkreslení, kterým se lze vyhnout jen stěží a které je třeba spíše vést v patrnosti a zohledňovat při analýze a interpretaci výsledků. Jedním z nich je efekt spáry (seam effect), druhým efekt teleskopu (telescoping).

Podstatou efektu spáry [tamtéž: 122] je skutečnost, že při výpovědi respondentů o určité časové periodě se jimi zmiňované události koncentrují do závěru a/nebo začátku tohoto období. Tento efekt se týká zejména panelových a longitudinálních výzkumů, kdy respondenti opakovaně vypovídají např. o uplynulém tříměsíčním období. Empirická data ukazují, že změny (např. platu) během měsíců v rámci téhož reportovaného období jsou minimální, změny mezi sousedními měsíci ze dvou navazujících period jsou pravidelně podstatně dramatictější. Jedním z vysvětlení nadhodnocení závěru periody je prosté zapomínání dřívějších událostí a snazší vybavení těch novějších. Doplňujícím vysvětlením jevu opačného je pak tendence minimalizovat změny v rámci určité referované periody a změnu stavu připustit až při přechodu do dalšího období.

Efekt teleskopu [Neter, Waksberg 1964; Sudman, Bradburn 1973; Tourangeau, Rips, Rasinski 2000] se týká nepřesnosti v určení přesného data události a jejich následného chybného zahrnutí nebo vyloučení z období, o němž má respondent vypovídat. Například v případě otázky „Kolikrát jste za posledních 6 měsíců zůstal v pracovní neschopnosti?“ může respondent do sledovaného období mylně zahrnout i případy, které jeho počátku předcházely, nebo naopak vyloučit takové, které už do něj spadají. Struktury odpovědí na podobné otázky ukazují, že chyby, kterých se v nich respondenti dopouštějí, jsou systematické a že v principu vedou k nadhodnocení počtu událostí v rámci sledované periody. Teoreticky je tento efekt vysvětlován prostřednictvím přirozeného fungování kognitivních procesů: kompresí času, kdy je událost vnímána jako mnohem bližší, než ve skutečnosti byla, a nejistotou (chápanou jako variance) ohledně jejího přesného data. Pak větší nejistota (variance) u dřívějších událostí zvyšuje pravděpodobnost jejich zahrnutí do sledovaného období, zatímco nižší nejistota (variance) u bližších událostí znamená menší riziko chybného vyloučení. Současně však proti efektu teleskopu působí prostý fakt zapomínání, a jeho čistý vliv je tak ovlivňován mnoha dalšími okolnostmi, jako například délkou sledovaného období nebo jeho vzdáleností od současnosti.

Oba jevy mají vliv na počet událostí, které respondent zahrne do sledovaného období, případně i na změnu v jejich počtu nebo frekvenci během období nebo mezi více periodami. Některé postupy sice dokáží jejich nebezpečí zmírnit či zcela eliminovat, čehož příkladem může být ohrazení sledované periody (bounding) výčtem událostí, které se respondentovi staly před jejím začátkem nebo po jejím skončení a on/ona je tak nemůže mylně zahrnout do sledovaného období; nicméně jejich aplikace je možná spíše jen v panelových a longitudinálních výzkumech, případně ve speciálních experimentálních designech s vedením deníků atp., nikoli v běžných jednorázových šetřeních.

Jak bylo předvedeno, během výzkumného rozhovoru mohou být sledovány nejrůznější typy informací, které mají oporu v různých druzích paměťových struktur a procesů. Každý typ informace vyžaduje svou vlastní strategii vyhledávání v paměti a má také v této souvislosti specifické možnosti a omezení. Respondenti navíc disponují odlišnými obsahy paměťových záznamů, stejně jako různými variantami principů jejich organizace. Na první pohled triviální věc jako je formulace jednoduché otázky do dotazníku průzkumu veřejného mínění se už jen z tohoto titulu významně komplikuje. Výzkumník by měl mít alespoň rámcovou představu o typu informace, kterou po respondentech žádá (např. deklarativní, nedeklarativní) a měl by vědět, jakými procesy se k nim vlastně respondenti dopracovávají (využití klíčů, aktivace drah, šíření aktivace atp.) i jaké strategie při tom využívají (sečítání událostí, odhad počtu, obecné informace atp.). S ohledem na to by pak

měl volit způsoby operacionalizace konceptů, konkrétní formulace otázek a instrukcí, pořadí dotazů v dotazníku atp. Je přitom velmi obtížné skloubit například požadavek poskytnutí dostatečného počtu klíčů a současně zachovat otázku krátkou a nenáročnou na jiné kognitivní procesy (např. pochopení, zapamatování atp.).

Problematika paměti a vybavování příslušných informací je proto v kontextu výzkumného rozhovoru velice důležitá. Má přímou souvislost s kvalitou získávaných dat, zejména s jejich přesností a spolehlivostí, a neměla by zůstat mimo pozornost výzkumníků a sociálních vědců; kognitivně-psychologické teorie, nastíněné ve stručnosti na předchozích řádcích, mohou nalézt praktické uplatnění i v oblasti běžných dotazníkových šetření, která realizují.

literatura

- Atkinson, Richard, C., Richard M. Shiffrin. 1968. „Human Memory: A Proposed System and its Control Process.“ Pp. 89-195 in Kenneth W. Spence a Janet T. Spence (eds.). *The Psychology of Learning and Motivation. Vol. 2. Advances in Research and Theory*. New York: Academic Press.
- Baddeley, Alan, D. 1995. „Working Memory.“ Pp. 755-764 in Michael S. Gazzaniga (ed.). *The Cognitive Neurosciences*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Banaji R. Mahzarin, Irene V. Blair, Norbert Schwarz. 1996. „Implicit Memory and Survey Measurement.“ Pp. 347-372 in Norbert Schwarz, Seymour Sudman (eds.). *Answering questions. Methodology for Determining Cognitive and Communicative Processes in Survey Research*. San Francisco: Jossey-Bass Publisher.
- Marilynn B. Brewer, Layton N. Lui. 1996. „Use of Sorting Tasks to Assess Cognitive Structures“ Pp. 373-385 in Norbert Schwarz, Seymour Sudman (eds.). *Answering questions. Methodology for Determining Cognitive and Communicative Processes in Survey Research*. San Francisco: Jossey-Bass Publisher.
- Neter, John, Joseph Waksberg. 1964. „A Study of Response Errors in Expenditures Data from Household Interviews.“ *Journal of the American Statistical Association* 59: 17-55.
- Squire, Larry R. 1993. „The Organization of Declarative and Non-declarative Memory.“ Pp. 219-227 in Taketoshi Ono, Larry R. Squire, Marcus E. Reichle, David I. Perret a Masaji Fukuda (eds.). *Brain Mechanisms of Perception and Memory: from Neuron to Behavior*. New York: Oxford University Press.
- Sternberg, Robert J. 2002. *Kognitivní psychologie*. Praha: Portál.
- Sudman, Seymour, Norman M. Bradburn. 1973. „Effects of Time and Memory Factors on Response in Surveys.“ *Journal of the American Statistical Association* 68: 805-815.
- Tourangeau, Roger, Lance J. Rips, Kenneth Rasinski. 2000. *The Psychology of Survey Response*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tulving, Endel. 1972. „Episodic and Semantic Memory.“ Pp. 381-403 in Endel Tulving a Wayne Donaldson (eds.). *Organization of Memory*. New York: Academic Press.
- Tulving, Endel. 1985. „How Many Memory Systems are There?“ *American Psychologist* 40 (4): 385-398.

poznámky

¹ Vznik tohoto článku je financován z grantového projektu GAAV, reg. č.: A700280702; Veřejná a mediální agenda: komparativní analýza tematizace veřejné sféry.

² Přehled koncepcí paměti viz [Sternberg 2002].

³ Viz např.: [Brewer, Lui 1996] a [Banaji, Blair, Schwarz 1996].

Jiří Vinopal vede Centrum pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR, v.v.i. V roce 2007 dokončil doktorský program sociologie na katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kde v současné době vyučuje metody a techniky sociologického výzkumu. Odborně se zaměřuje na oblast metodologie sociologických výzkumů, zejména na využívání kognitivních přístupů při konstrukci výzkumných nástrojů.

Lze ho kontaktovat na adrese: jiri.vinopal@soc.cas.cz

Manželství a jeho význam v pojetí české veřejnosti

Michaela Dimitrová

Marriage and its Meaning in czech public Opinion

Abstract: Family may be defined as a relatively durable group of persons which is based on blood relations, is caused by marriage eventually by adoption and its main functions are reproduction, upbringing, but also carry over cultural models. Meaning of marriage institution is very often discussed topic not only in context of this definition. These discussions are provoked not only by opinions and questions in terms of marriage as an outworn institution, but also by the results of demographic statistic. In these results we can see trends of decreasing nuptiality, perhaps even weakening of family in the basic word sense (low fertility in general, growth of proportion of extramarital born children etc.). Introductory part of this article affords view of continuance of nuptiality during the twentieth century and also outline of some aspects that contribute to current nuptiality situation. The second part is focused on attitudes of Czech public towards marriage and on their ideas about importance and sense of marriage as well as.

Keywords: marriage, public opinion, family, nuptiality.

Úvod

Rodinu je možno definovat jako relativně trvalé uskupení osob založené na pokrevních vztazích, vzniklé manželstvím popř. adopcí, jejichž hlavními funkcemi jsou zejména reprodukce, výchova, ale i přenos kulturních vzorů [Maříková et. A. 1996: 940]. Význam instituce manželství nejen v souvislosti s touto definicí je dnes již často diskutovaným tématem. Podnětem pro tyto diskuse jsou jistě nejen objevující se názory a otázky ve smyslu manželství jako překonané instituce, ale podobným debatám též nahrávají demografické statistiky, v jejichž výsledcích je obsažen trend klesající sňatečnosti, potažmo jisté oslabování rodiny v tom základním slova smyslu (nízká plodnost obecně, růst podílu dětí rodících se mimo manželství apod.). Úvodní část tohoto článku přinese nejen přehled průběhu sňatečnosti během 20. století, ale také nástin určitých aspektů a východisek, jež přispěly ke stávající situaci sňatečností poměrů. Následující blok pak bude zaměřen na postoje české veřejnosti k uzavírání sňatků, jejich názory a představy o důležitosti a významu manželství jako takového.

20. století je možné od vzniku Československa z hlediska sňatečnosti rozdělit do zhruba 3 základních etap. Do první z nich bychom zjednodušeně mohli zařadit období od roku 1918 až do konce 2. světové války. Druhou etapu tvoří víceméně celá socialistická éra a třetí etapou můžeme nazvat vývoj od roku 1990 až prakticky do současnosti. Pojďme se nyní alespoň stručně seznámit se sňatkovým chováním v jednotlivých vytyčených etapách. *Období těsně po skončení 1. světové války* bylo v souvislosti se sňatečností poznamenáno několika vnějšími okolnostmi, které zpočátku vedly ke zvyšování počtu lidí vstupujících do manželství. Tato situace byla způsobena hned několika vlivy. Po skončení války došlo k nástupu jakéhosi kompenzačního období, kterým byl - jak tomu obvykle bývá - vynahrazován pokles intenzity některých demografických jevů (zejména sňatečnosti a porodnosti) během nepříznivých let. Dále ale také došlo ke snížení hranice minimálního věku pro vstup do manželství na 21 let a k zavedení nových právních aktů označovaných jako rozvod od stolu a lože a rozluka. Druhý

ze jmenovaných umožňoval i vstup „rozloučených“ do nových manželství. Následný nástup hospodářské krize však nárůst intenzity sňatečnosti výrazně zbrzdil, minima bylo dosaženo v roce 1935 [Kučera 1996]. Poté, co pominula hlavní vlna krize, začal počet osob vstupujících do manželství opět růst a sňatky začali uzavírat i ti, kteří jej v průběhu krize odkládali. Určitou zvláštností je pak úroveň sňatečnosti během 2. světové války. Ač by se v tomto období dal očekávat pokles, tak pravda je taková, že se udržela příznivá úroveň sňatečnosti. Důvodem pro toto chování byla snaha vyhnout se totálnímu pracovnímu nasazení - proto se vstupovalo do manželství a ženy se snažily co nejrychleji otěhotnět. *Druhou etapu* v průběhu socialistické éry charakterizuje vysoká úroveň sňatečnosti. Během 2. světové války nedošlo k zásadnímu snížení její úrovně, a proto ani kompenzační období nebylo nijak výrazné. Snížil se však minimální věk pro vstup do manželství na 18 let, a lidé tak začali uzavírat sňatek ve velmi časném věku. Ovšem v této době existovala i řada dalších okolností, které ovlivnily poměrně brzké uzavírání sňatků. Fialová [Fialová 2006] uvádí např. relativně nízké podíly mladých lidí studujících na vysokých školách, absolvování povinné vojenské služby zpravidla do 21 let věku muže, ale také plnou zaměstnanost. Nízká úroveň antikoncepce v této době a tedy častá nechtěná těhotenství též ovlivnila uzavírání časných manželství [Kučera 1996]. V souvislosti se 70. lety Možný [Možný 1991] v tomto ohledu dále zmiňuje i trend jakéhosi uzavírání se do rodiny, neboť řada jiných společenských aktivit byla tehdejší režimem v této době omezována či znemožněna. Vysoká úroveň sňatečnosti se v podstatě udržela až do roku 1989. Přispěla k tomu nejen nejružnější vládní opatření v podobě novomanželských půjček či rozmachu bytové výstavby, ale také nedostatečný důraz na dosažení vzdělání, omezené možnosti seberealizace apod.. Zásadním mezníkem pro vstup do *třetí etapy* byl rok 1989. Je pravdou, že ještě v roce 1990 se počty uzavíraných sňatků o něco zvýšily (bankovní domy oznámily poskytování nízkourokových novomanželských půjček do konce roku), avšak poté již následovalo období postupného poklesu uzavíraných sňatků [Fialová 2006]. Politický převrat totiž znamenal ote-

vření hranic, rozšíření možností seberealizace, nastolení nové ekonomické situace, zrušení zmiňovaných novomanželských půjček apod., což vedlo k následnému snižování úrovně sňatečnosti, které se v podstatě udrželo až do současnosti. Určitý posun bezpochyby zaznamenalo i smýšlení české veřejnosti – nejen, že se rozšířilo užívání antikoncepce, které vedlo ke snížení nechtěných těhotenství, ale také pravděpodobně došlo k nárůstu podílu osob, které vědomě odmítají žít v trvalém partnerském svazku a v neposlední řadě svou úlohu též jistě sehrál tolerantnější přístup české veřejnosti k nesezdaným soužitím Fialová [2006]. Dle např. Možného a Rabušice [1998] je trend klesající úrovně sňatečnosti také jedním z projevů jakéhosi návratu k evropským vzorcům rodinného chování, neboť v severní a západní Evropě bylo možné obdobné tendence pozorovat již v 70. letech. Tito autoři se také domnívají, že odkládání založení rodiny do pozdějšího věku se stane běžnou skutečností, avšak - jak dále uvádějí - zároveň není možné předpokládat, že všechny tyto odložené sňatky budou realizovány. Uvedené tendence dokresluje tabulka 1, jež zachycuje míry sňatečnosti podle věku ženichů a nevěst – jinými slovy počet sňatků na 1000 mužů resp. žen daného věku. Z tabulky je velmi dobře patrné ubývání sňatků v nejmladších věkových kategoriích (15-24 let), a to u obou pohlaví. Naopak stále více vstupují muži a ženy do manželství mezi 25. a 34. rokem života. (tab. 1)

Velmi dobře je snižování úrovně sňatečnosti a především odkládání sňatku do vyššího věku patrné v grafu 1 (pravděpodobnost uzavření sňatku svobodnými). Přestože sňatky svobodných tvoří i v současnosti největší podíl uzavíraných sňatků z hlediska rodinného stavu - v roce 2005 vstupovalo do manželství 74 % svobodných mužů a 75 % svobodných žen (ČSÚ) -, tak pravděpodobnost jejich uzavření se neustále snižuje. Maximum znázorněné křivky se postupem doby nejen

snižuje, ale též se posouvá doprava. V polovině 90. let (rok 1996) měli svobodní muži nejvyšší pravděpodobnost vstupu do manželství ve svých 26 letech, zatímco o 9 let poději (rok 2005) to již bylo ve 30 letech, ženy pak v 25 letech v roce 1996 a ve 28 letech v roce 2005. Především v grafu 2 je pak také velmi dobře zřetelné jakési zplošťování křivky pravděpodobnosti uzavření sňatku – čili kromě toho, že se celkově snižují hodnoty pravděpodobnosti, tak se také rozšiřuje věkové rozpětí, kdy křivka pravděpodobnosti dosahuje nejvyšších hodnot. (graf 1), (graf 2)

Manželství a jeho význam v pojetí české veřejnosti

To, jaký význam přikládají Češi vstupu do manželství v současnosti, je možné vyhodnotit z otázek týkajících se tohoto tématu, které Centrum pro výzkum veřejného mínění pokládá ve svém kontinuálním výzkumu. Následující blok bude tedy věnován názorům českých občanů na svatby jako takové, důvodům, které je vedou resp. nevedou k uzavírání sňatků, či vnímání nutnosti vstupu do manželství v rámci celospolečenského kontextu. Pro účely tohoto článku budou použity otázky, jež byly Centrem pro výzkum veřejného mínění dotazovány v listopadu 2003, dubnu 2005 a listopadu 2006.

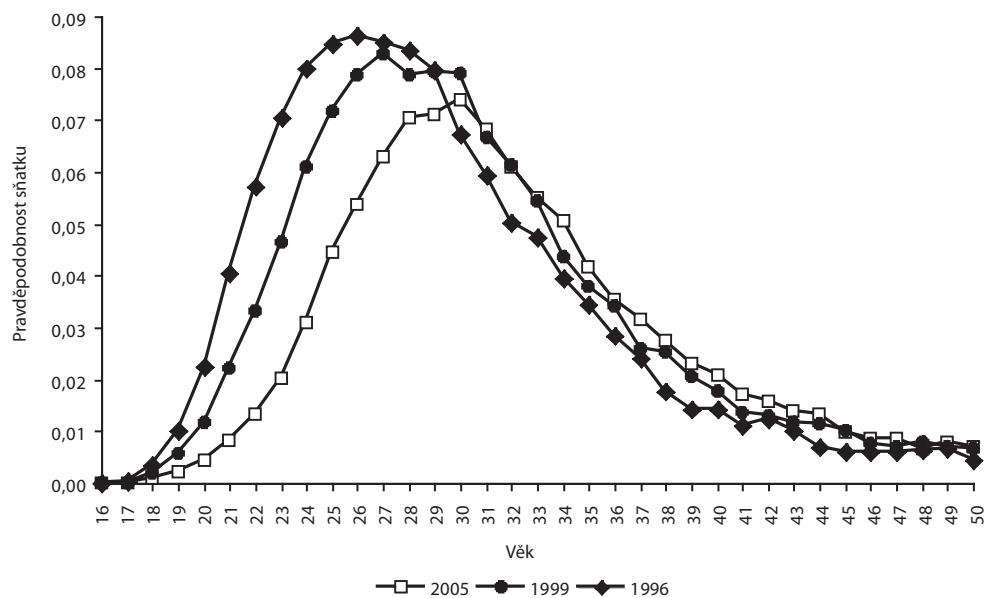
Nejnovější data - r. 2006 - ukazují, že větší část Čechů odpovídá na otázku ohledně uzavření sňatku v budoucnosti kladně (42 %). Naopak záporný postoj zaujímá v této věci necelá třetina dotázaných (30 %). Téměř stejný podíl českých občanů se však ke vstupu do manželství staví nerozhodně a na stejný dotaz odpověděl variantou „neví“ (28 %).¹ Ve srovnání s výzkumy realizovanými v letech 2003 a 2005, je možné konstatovat, že podíl osob, které plánují sňatek, se příliš nemění a neustále se pohybuje lehce nad dvoupětinovou hranicí. Na

Tabulka 1: Míry sňatečnosti podle pohlaví a věku (v ‰)

	Muži									
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+
1950	11,1	98,6	92,8	35,0	16,8	11,0	7,9	6,4	5,1	2,8
1960	7,5	120,2	67,6	19,2	10,0	6,3	4,5	3,4	2,7	1,5
1970	12,6	118,3	49,9	17,5	9,9	6,9	5,4	4,6	3,7	1,8
1980	11,5	100,5	46,5	16,1	10,1	7,2	5,6	4,5	3,7	1,6
1990	16,4	125,0	57,3	19,2	11,0	7,8	6,1	4,3	3,1	1,4
1995	6,2	54,3	37,7	16,3	8,4	5,8	4,7	3,7	2,7	1,3
2000	2,0	32,6	47,2	22,0	11,0	6,7	5,6	4,2	3,4	1,3
2005	0,7	14,9	44,5	29,5	13,2	8,1	5,7	4,6	3,4	1,4
	Ženy									
1950	69,3	120,1	44,3	19,6	11,8	8,1	5,5	3,4	1,9	0,4
1960	69,8	113,0	23,2	10,9	7,0	5,1	3,8	2,0	1,4	0,4
1970	70,0	102,5	24,9	10,1	5,9	4,5	4,3	3,4	1,9	0,6
1980	67,2	92,7	25,6	12,2	7,8	5,6	4,8	2,9	1,8	0,5
1990	70,9	112,8	30,6	12,8	7,9	6,4	5,1	2,9	1,3	0,4
1995	25,6	62,6	23,7	10,3	5,7	4,4	4,0	3,6	1,3	0,4
2000	8,9	55,1	39,0	13,3	7,1	5,3	4,5	2,8	1,7	0,4
2005	3,8	35,3	49,5	19,7	8,7	5,8	4,6	3,2	2,0	0,5

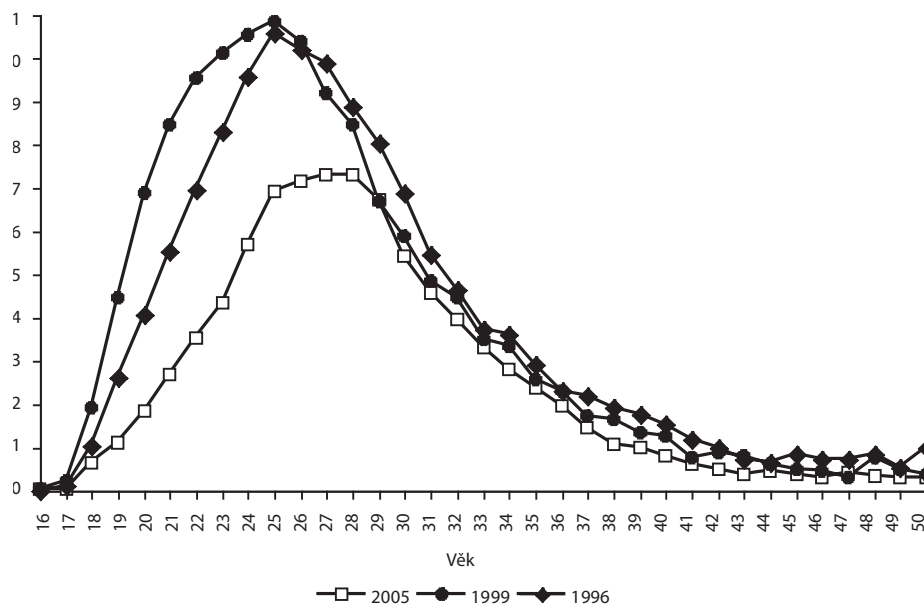
Zdroj: Data ČSÚ, Demografická příručka 2006.

Graf 1: Pravděpodobnost uzavření sňatku svobodnými muži

Zdroj: vlastní výpočty.

Graf 2: Pravděpodobnost uzavření sňatku svobodnými ženami

Zdroj: vlastní výpočty.

Tabulka 2: Plánování sňatku (v %)

	2003 (N=453)	2005 (N=471)	2006 (N=523)
ano	42	45	42
ne	37	37	30
neví	21	18	28
celkem	100	100	100

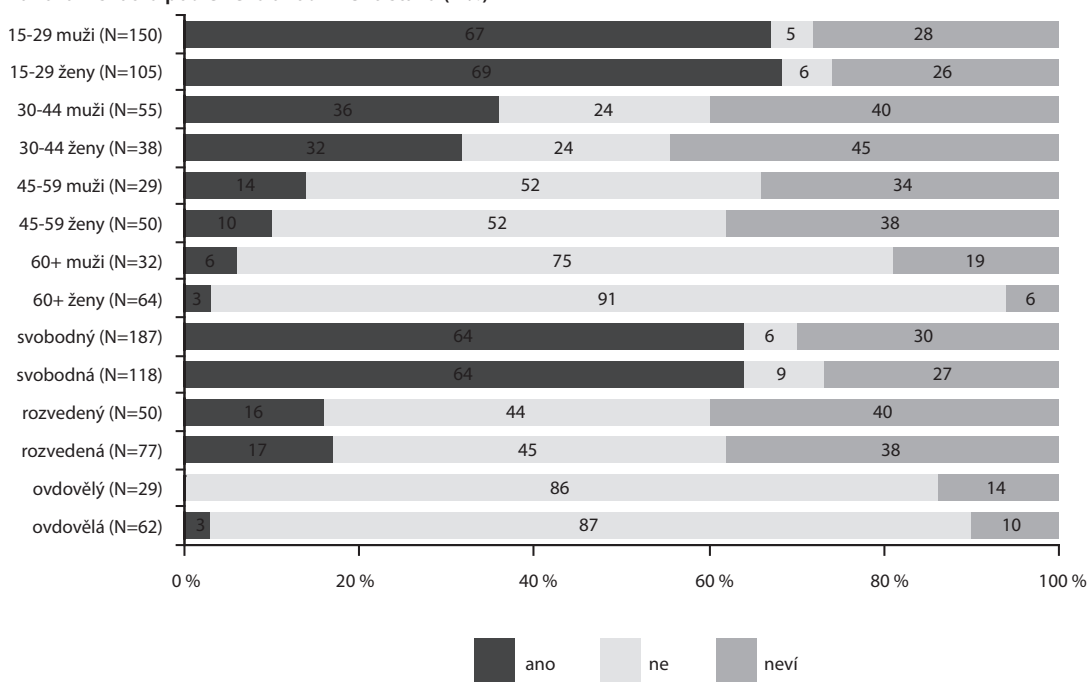
Zdroj: data z výzkumu CVVM Naše společnost 2006, šetření 06 – 11; 2005, šetření 05 – 04 a 2003, šetření 03 – 11.

druhé straně podíl lidí, kteří se staví ke vstupu do manželství negativně, poklesl oproti minulým šetřením z 37 % na údaj 30 %. Tento úbytek je kompenzován nárůstem odpovědí zastoupených v kategorii „neví“, jejíž četnost vzrostla z minulých 18 % na aktuálních 28 %. Nejnověji získaná data tedy naznačují, že v české společnosti roste podíl osob, které nemají na vstup do manželství vyhraněný názor, a to zejména na úkor těch, kteří se v této záležitosti vyjadřovali negativně. Zda je tento výsledek možné považovat za nově nastupující tendenci, či náhodný výkyv, mohou ukázat až data získaná z šetření realizovaných v budoucnu. (tab. 2)

Názory na vstup do manželství se liší zejména podle rodinného stavu. Svobodní plánují sňatek častěji než ostatní skupiny. Celkem 64 % svobodných mužů a stejný podíl svobodných žen plánuje někdy v budoucnu svatbu. Naopak rozvedení a především ovdovělí uvádějí častěji, že se svatbou v budoucnu nepočítají. Kladně na otázku uzavření sňatku v budoucnu odpovědělo jen 16 % rozvedených mužů a přibližně stejný podíl rozvedených žen (17 %). „Ne“ budoucí svatbě pak řeklo

44 % rozvedených mužů a 45 % rozvedených žen. Ovdovělí plánují sňatek ještě méně často než rozvedení. Konkrétně vstup do manželství neplánuje ani 1 % ovdovělých mužů a 86 % pak odpovědělo, že je proti sňatku v budoucnosti. U ovdovělých žen je situace velmi podobná – sňatek by chtělo uzavřít 3 % z nich, naopak vůbec o něm neuvažuje asi 87 %. Graf 3 znázorňuje diferenciaci názorů na toto téma nejen podle rodinného stavu, ale i podle pohlaví. Získané výsledky ovšem ukazují, že mezi muži a ženami daného rodinného stavu se žádné významné rozdíly v názoru na budoucí sňatek nevyskytují. Pokud zkoumáme plány vstupu do manželství vzhledem k rodinnému stavu, je určitě těž potřebovat tuto analýzu i o hledisko věku, neboť tyto dvě charakteristiky spolu do jisté míry souvisejí. Ovdovělí a částečně také rozvedení jsou spjata s vyšším věkem než je tomu v případě rodinného stavu svobodných. Konkrétně, jak je vidět v grafu 3, osoby z nejmladší věkové skupiny 15-29 let jsou v plánování sňatku do budoucna nejaktivnější – kladně se vyjádřilo 67 % mužů a 69 % žen. S rostoucím věkem logicky klesá i podíl osob deklarující tyto plány. Ve věku 30-44 let se již jedná o 36 % mužů a 32 % žen. V této věkové skupině je u obou pohlaví též největší podíl osob, které se neuměly v souvislosti s touto otázkou rozhodnout. Tento postoj je v zásadě možné vysvětlit dvěma způsoby. Jednak se v tomto věkovém intervalu z velké části jedná o rozvedené osoby (ženatí a vdané na tuto otázku neodpovídali), které již jednu zkušenost se vstupem do manželství mají a pravděpodobně si nejsou jisti, zda ji ještě opakovat. Druhé vysvětlení souvisí se svobodnými v této věkové kategorii – tyto osoby již patrně mají určitý zavedený styl života, který je uspokojuje, a nejsou si jisti, zda je v jejich případě nutné jej nějakým způsobem měnit. Ve věku 45-59 let se pak podíly lidí, kteří plánují v budoucnu sňatek, opět snížily (kladný postoj vyjádřilo 14 % mužů a 10 % žen). Naopak negativní stanovisko ke vstupu do

Graf 3: Plánování sňatku podle věku a rodinného stavu (v %)

Zdroj: data z výzkumu CVVM Naše společnost 2006, šetření 06 – 11.

manželství v budoucnu zaujímá v tomto věku více jak polovina mužů (52 %) a stejný podíl žen. V této věkové kategorii, tedy 45-59 let, je však ještě poměrně vysoký podíl osob, které nevěděly, jak se k tomuto tématu vyjádřit. Lidé starší 60-ti let také deklarují plánování sňatku pouze výjimečně (jen 6 % mužů a 3 % žen). Narozdíl od předchozí věkové skupiny zde značně klesá podíl nerozhodnutých, který je zároveň kompenzován nárůstem osob, které zastávají jednoznačně negativní postoj k případnému budoucímu vstupu do manželství. Do jisté míry je zajímavé, že v nejstarší věkové kategorii projevuje odmítavý postoj vyšší podíl žen – proti plánování sňatku do budoucna je 91 % žen, ale jen 75 % mužů. V souvislosti s grafem 3 je však potřeba zmínit, že uvedené závěry je nutno brát s určitou opatrností, neboť v některých případech není početní zastoupení analyzovaných skupin podle příslušného věku resp. rodinného stavu příliš vysoké. (graf 3)

V roce 2003 a 2005 byla lidem pokládána otázka, která monitorovala, jaké důvody je vedou k uzavření resp. neuzavření sňatku.² Jednalo se konkrétně o otevřenou otázku, kde každý respondent musel spontánně uvést dvě příčiny, které nejvíce ovlivňují jeho názor na to, zda vstoupit či nevstoupit do manželství. V tabulce 3 jsou uvedeny vždy tři nejčastější odpovědi, které respondenti uváděli jako první hlavní příčinu, proč (ne)uzavřít sňatek. Je jednoznačné, že nejvíce osob spatřuje děti jako první hlavní důvod vstupu do manželství, a to v obou sledovaných letech. V roce 2003 bylo získáno celkem 35 % odpovědí s tímto názorem, v roce 2003 šlo o 29 %. Další poměrně četné odpovědi se týkaly postojů, že dva jsou lepší než jeden, či názorů, že člověk má v manželství stálého partnera, který mu dodává klid a jistotu. Konkrétně tvrzení, že dva jsou lepší než jeden uvádělo v roce 2003 jako nejzásadnější příčinu vedoucí k uzavření sňatku 18 % osob. V roce 2005 se objevoval postoj týkající se především jistoty stálého partnera (13 %). Zajímavá je také další příčina, kterou dotázaní relativně často jmenovali. Podle ní chtějí Češi uzavřít sňatek kvůli pocitu jakési samozřejmosti až nutnosti, která v souvislosti s tímto tématem v naší společnosti panuje. Toto uvedlo na 1. místě celkem 13 % osob v roce 2003, v roce 2005 se pak jednalo o 15 % lidí. I v souvislosti s důvody neuzavření sňatku se mezi nejčastěji uváděnými odpověďmi v obou zmíněných letech objevují stále tytéž typy. Jde především o věk, zdravotní stav, dále špatnou zkušenost a také pocit svobody. V roce 2003 uvedlo 38 % Čechů svůj věk a zdravotní stav jako hlavní příčinu, proč nechtějí vstoupit do manželství. V roce 2005 mělo

tento názor 41 % osob. Pro 16 % je tím hlavním důvodem neuzavření sňatku špatná zkušenost (rok 2003), v roce 2005 tuto odpověď jmenovalo 15 % dotázaných. Pocit svobody uvedlo 14 % lidí v roce 2003 resp. 23 % v roce 2005. (tab. 3)

Postoje Čechů a Češek ke svatbám a jejich představy o tom, kdy by mělo být uzavření sňatku víceméně společenskou nutností, jsou zachyceny v grafu 3. Uvedené výroky je možné z hlediska jejich významu rozdělit do jakýchsi 3 skupin. První skupinu tvoří tvrzení, která jednoznačně preferují vstup do manželství, a to např. z důvodu výchovy dětí, dále kvůli názoru, že svobodní lidé se ve společnosti těší menší vážností než ženatí a vdané, představě, že ženatí a vdané jsou vždy šťastnější než svobodní, či z důvodu poněkud puritánštějších představ o tom, že nesezdání lidé by spolu neměli žít v jednom bytě. Do druhé skupiny je možné zařadit výroky, které odráží určité liberálnější postoje českých obyvatel. Jedná se o mínění typu, že je v pořádku, když spolu dva lidé žijí, aniž by plánovali sňatek, dále tvrzení, že pokud žijí oba rodiče se svými dětmi v jedné domácnosti, tak nemusí být manželé, či výrok, že manželství je zkrátka zbytečnou institucí. Za třetí samostatnou specifickou skupinu se dá považovat názor, že i špatné manželství je lepší než žádné. Jde do jisté míry o extrémní postoj, o jakousi nezdravou favorizaci manželské instituce.

Nejvíce se čeští občané shodují v souvislosti s těmito postoji: „špatné manželství je lepší než žádné“, „manželství je zbytečná instituce“, nesezdání lidé by neměli žít v jednom bytě“ a „svobodní mají menší vážnost než ženatí a vdané“. V těchto uvedených případech se na totožném názorovém pólu sešlo více jak 50 % všech získaných odpovědí. Konkrétně více jak tři čtvrtiny dotázaných (77 %) nesouhlasí s tím, že špatné manželství je lepší než žádné. Více jak dvě třetiny Čechů (68 %) vyjádřily nesouhlas ve vztahu k výroku, že manželství je zbytečná instituce, 63 % nesouhlasí s tvrzením, že nesezdání lidé by spolu neměli žít v jednom bytě a 54 % jsou proti názoru, že svobodní mají menší vážnost než ženatí a vdané.

V případě zbývajících výroků již nebylo mínění dotázaných tak jednotné a více jak 50 % získaných odpovědí se nesešlo ani na jedné straně názorového spektra. Necelá polovina Čechů (48 %) se domnívá, že lidé chtějící mít děti by měli uzavřít sňatek, opačné stanovisko zastává v této věci 23 % osob. Na názoru, že pro výchovu dětí je důležitý sňatek rodičů se shodlo 44 % Čechů, naopak 31 % si myslí, že k výchově potomků není vstup

Tabulka 3: Důvody, proč (ne)uzavřít sňatek (v %)

	2003		2005	
	Proč chce uzavřít sňatek (%)	Proč nechce uzavřít sňatek (%)	Proč chce uzavřít sňatek (%)	Proč nechce uzavřít sňatek (%)
1. nejčastější odpověď	Kvůli dětem (35 %)	Věk, zdravotní stav (38 %)	Kvůli dětem (29 %)	Věk, zdravotní stav (41 %)
2. nejčastější odpověď	Dva jsou lepší než jeden (18 %)	Špatná zkušenost (16 %)	Samozřejmost až nutnost (15 %)	Svoboda (23 %)
3. nejčastější odpověď	Samozřejmost až nutnost (13 %)	Svoboda (14 %)	Jistota stálého partnera, klid (13 %)	Špatná zkušenost (15 %)

Zdroj: Data z výzkumů CVVM Naše společnost 2005, šetření 05 – 04 a 2003, šetření 03 – 11.

do manželství důležitý. Více jak dvě pětiny (42 %) osob soudí, že je v pořádku, když spolu dva žijí, aniž by plánovali sňatek, 19 % si myslí opak. Dvě pětiny dotázaných jsou přesvědčeny, že ženatí a vdané jsou spokojenější než svobodní, protikladný postoj k tomuto názoru zaujímá pětina respondentů. Třetina českých občanů (32 %) vyjádřila souhlas s výrokem, že pokud oba rodiče žijí se svými dětmi ve společné domácnosti, pak manželství není nutné, na druhé straně nesouhlas vyslovilo 35 % lidí.

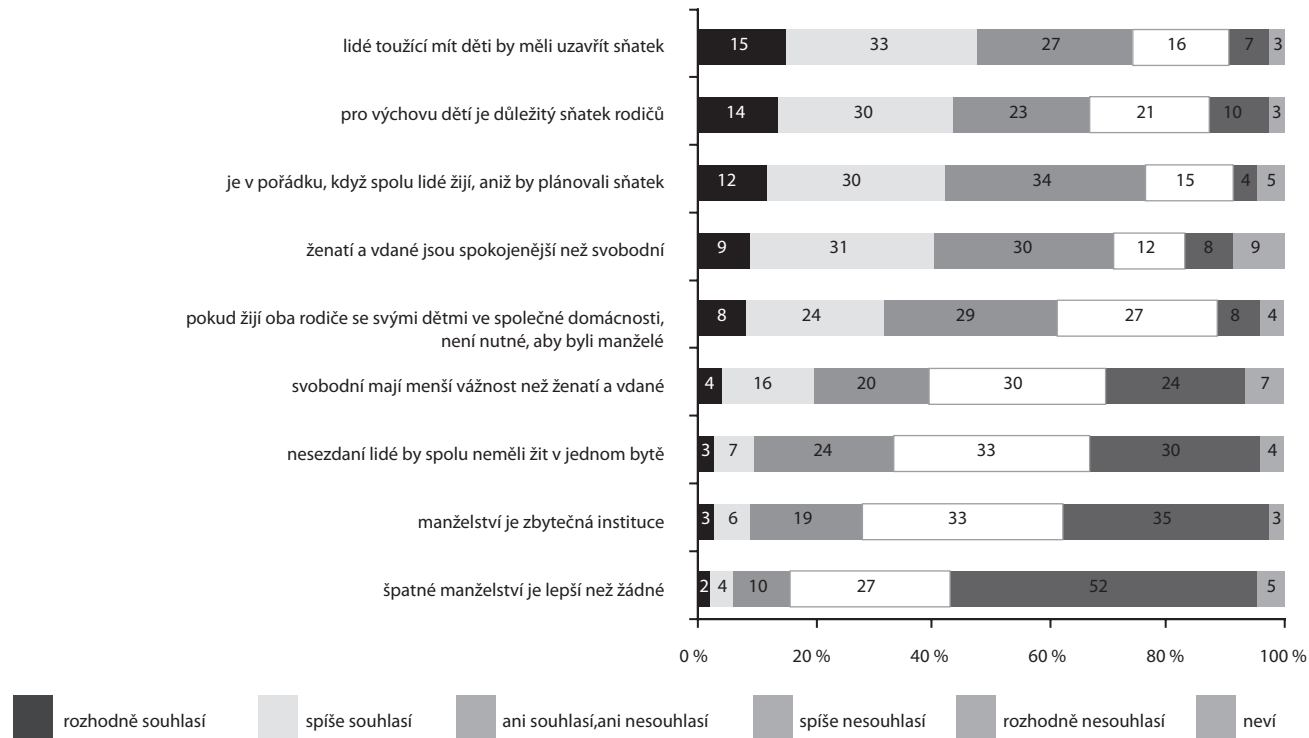
Celkově je možné konstatovat, že Češi jsou poměrně benevolentní k soužití dvou nesezdaných partnerů ve společné domácnosti. Situace se však postupně mění, pokud do hry vstupují děti a výchova. V takovém případě už shovívavost ustupuje do pozadí a začínají převažovat odpovědi vyjadřující důležitost sňatku a manželství jako takového. Obecně tedy nepovažují Češi manželství za zbytečné, zejména co se týče výchovy dětí, avšak zároveň také platí známé slovní spojení „odsud posud“ - čili v momentě, kdy manželství neklape, již ztrácí svůj význam. Toto dobře dokresluje výrok „špatné manželství je lepší než žádné“, se kterým nesouhlasí více jak tři čtvrtiny českých občanů.

V průběhu podrobnější analýzy byly ve vztahu k tvrzením uvedeným v grafu 4 zjištěny určité statisticky významné rozdíly ve struktuře odpovědí u některých sociodemografických charakteristik. V rámci první skupiny výroků (preferenci vstupu do manželství) je možné pozorovat častější podporu těchto ze strany osob starších 60-ti let, ženatých/vdaných, ovdovělých a také voličů KDU-ČSL. Lidé nad 60 let věku častěji souhlasili s výroky: „ženatí a vdané jsou spokojenější než svobodní“,

„lidé chtějící mít děti by měli uzavřít sňatek“, „nesezdaní lidé by neměli žít v jednom bytě“ a „pro výchovu dětí je důležitý sňatek rodičů“. U ženatých/vdaných je situace velmi podobná, jen nebyl zjištěn častější souhlas v souvislosti s názorem, že nesezdaní lidé by neměli žít v jednom bytě. Ovdovělí pak častěji tvrdí, že „lidé chtějící mít děti by měli uzavřít sňatek“, „nesezdaní lidé by neměli žít v jednom bytě“, „pro výchovu dětí je důležitý sňatek rodičů“. Příznivci KDU-ČSL pak častěji vyjadřovali souhlas se všemi výroky první skupiny. Liberálnější názory druhé skupiny - „pokud žijí oba rodiče se svými dětmi ve společné domácnosti, není nutné, aby byli manželé“, „manželství je zbytečná instituce“ a „je v pořádku, když spolu lidé žijí, aniž by plánovali sňatek“ - jsou častěji podporovány lidmi do 29 let a svobodnými. (graf 4)

Kromě výše uvedených názorů na společenskou vhodnost uzavření sňatku, hodnotili též Češi význam vstupu do manželství v kontextu některých jiných životních cílů. Dotázaným byla předložena 7-bodová stupnice, kde 1 znamenala „nejdůležitější“ a 7 „nejméně důležitá“. Uvedeným sedmi položkám - tedy životním cílům - poté přiřazovali pořadí 1-7 podle významnosti, kterou jim subjektivně připisují. Výsledné seřazení, průměrná hodnota a nejčastější pořadí, které danému životnímu cíli Češi přiřadali, je znázorněno v tabulce 4. Z hlediska časového srovnání se situace příliš nemění. Pořadí jednotlivých položek - dle získaných průměrů na dané stupnici - zůstává ve všech uvedených letech shodné. Hodnotě, která nás v souvislosti se zaměřením tohoto článku nejvíce zajímá - tedy „vdát se, oženit se“, přisuzují čeští občané v kontextu ostatních předložených životních cílů místo někde uprostřed použité 7- bodové stupnice. Její průměrné pořadí se tak pohy-

Graf 4: (Ne)souhlas s výroky o manželství (v %, N=1092)

Zdroj: data z výzkumů CVVM Naše společnost 2006, šetření 06 – 11.

Tabulka 4: Důležitost životních cílů

Pořadí životních cílů	2003 (N=777)		2005 (N=1006)		2006 (N=1080)	
	Průměr	Modus	Průměr	Modus	Průměr	Modus
mít partnera	3,03	1	3,01	2	2,96	1
mít děti	3,24	1	3,23	1	3,23	2
úspěch v zaměstnání	3,40	2	3,38	4	3,44	4
vdát se, oženit se	4,02	3	3,93	3	4,04	3
co nejvyšší vzdělání	4,18	7	4,24	7	4,12	7
věnovat se zálibám	4,80	6	4,75	6	4,76	6
žít společenským životem	5,32	7	5,47	7	5,43	7

Zdroj: data z výzkumů CVVM Naše společnost 2006, šetření 06 – 11; 2005, šetření 05 – 04 a 2003, šetření 03 – 11.

buje okolo hodnoty 4. Větší důležitost připisují Češi těmto cílům: „mít partnera“, „mít děti“ a „mít úspěch v zaměstnání“ (v tomto pořadí). Naopak menší význam než vstup do manželství má podle názorů českých obyvatel „co nejvyšší vzdělání“, „věnovat se zálibám“ a konečně za nejméně důležité považují „žít společenským životem“.

Kromě průměrného pořadí je v tabulce 4 též uveden modus, čili pořadí, které bylo danému životnímu cíli přikládáno nejčastěji. Zde je zajímavé, že ač se ve všech zmíněných letech cíl „vdát se, oženit se“ umístil až na 4. místě co do průměrného pořadí, tak (opět ve všech uvedených letech) odpovídá modus hodnotě 3. Vysvětlení je takové, že přestože nejvíce dotázaných zařadilo důležitost vstupu do manželství na 3. místo, tak zde ještě existuje poměrně významný podíl Čechů, kteří manželství nepřikládají vůbec důležitost a v jejich hierarchii se objevuje až na posledních dvou místech. Je tedy také možné říci, že uzavření sňatku je ve srovnání s cíli, kterým je z hlediska průměrného pořadí připisována větší důležitost, vnímáno rozporuplněji. Vždyť cíl „mít partnera“ zařadilo na 6. a 7. místo celkem 8 % Čechů, hodnotě „mít děti“ přičtklo poslední dvě místa 14 % dotázaných a „úspěchu v zaměstnání“ taktéž 14 %, zatímco cíli „vdát se, oženit se“ připisuje předposlední a poslední místo z hlediska významu pro život celkem 26 % českých občanů.

Pořadí jednotlivých cílů podle vybraných sociodemografických charakteristik je možno pozorovat v tabulce 5. Výsledky jsou zpracovány za nejnovější data, tedy za rok 2006.³ Muži a ženy vnímají důležitost jednotlivých životních cílů velmi podobně, především co se týče cílů umístěných na začátek a konec pomyslného žebříčku. Obě pohlaví uvedla shodně na 1. místě význam dlouhodobého vztahu, na poslední dvě místa pak stejně zařadila cíl věnovat se zálibám a žít společenským životem. Uprostřed této hierarchie můžeme mezi pohlavími pozorovat jen drobné rozdíly. Pokud porovnáme hodnotu úspěchu v zaměstnání a mít děti, pak je vidět, že v tomto případě považují muži kariéru za důležitější (průměrně ji řadili na 2. místo, mít děti pak na místo 3.), zatímco ženy upřednostňují spíše založení rodiny (průměrně 2. pořadí) před úspěchem v zaměstnání (průměrně 3. pořadí). Podobná tendence je patrná i na 4. a 5. místě, tedy při srovnávání cílů vdát se/oženit se a mít co nejvyšší vzdělání. Ženy opět preferují hodnotu vztahující se k rodinnému životu, muži přikládají větší význam dosaženému vzdělání.

Na základě analýzy podle věku bylo zjištěno, že význam uvedených životních cílů vnímá odlišně především nejmladší věková kategorie (15-19 let). Tato skupina považuje za nejdůležitější ty hodnoty, které se váží na pracovní úspěchy – na 1. místě se tak umístilo mít co nejvyšší vzdělání, na 2. potom mít

Tabulka 5: Subjektivní hodnocení životní úrovně domácnosti podle pohlaví a věku (%)

	Muži (N=528)	Ženy (N=552)	15-19 (N=135)	20-29 (N=169)	30-44 (N=263)	45-59 (N=283)	60+ (N=230)	svobodný(á) (N=309)	ženatý,vdaná (N=552)	rozvedený(á) (N=126)	vdovec,vdova (N=93)
úspěch v zaměstnání	2.	3.	2.	2.	3.	3.	4.	1.	3.	3.	4.
vdát se, oženit se	5.	4.	7.	4.	4.	4.	3.	7.	4.	5.	3.
žít společenským životem	7.	7.	5.	7.	7.	7.	7.	6.	7.	7.	7.
mít děti	3.	2.	6.	3.	2.	1.	2.	5.	2.	1.	1.
věnovat se zálibám	6.	6.	4.	6.	6.	6.	6.	4.	6.	6.	6.
mít partnera	1.	1.	3.	1.	1.	2.	1.	2.	1.	2.	2.
co nejvyšší vzdělání	4.	5.	1.	5.	5.	5.	5.	3.	5.	4.	5.

Zdroj: data z výzkumů CVVM Naše společnost 2006, šetření 06 – 11.

úspěch v zaměstnání. Na 3. místo pak co do důležitosti v životě „náctiletí“ zařadili hodnotu mít partnera. Uprostřed hierarchie se umístily cíle symbolizující spíše požitkářský život čili hodnota věnovat se zálibám a také žít společenským životem. Na poslední dvě místa pak nejmladší zařadili rodinné hodnoty – mít děti a vdát se/oženit se. V současné době nejsou tedy pro nejmladší uvedenou věkovou skupinu záležitosti spjaté s rodinou ještě aktuální a přemýšlet o nich je pro ně předčasné [Šamanová 2006]. Je však pravděpodobné, že s přibývajícím věkem budou tyto názory postupně obměňovat. U ostatních věkových kategorií je pořadí jednotlivých životních cílů srovnatelné, avšak přesto můžeme konstatovat, že s rostoucím věkem do určité míry oslabuje význam úspěchu v zaměstnání a naopak posiluje důležitost hodnoty mít děti.

Hodnocení uvedených životních cílů podle rodinného stavu v podstatě koresponduje s výsledky získanými za jednotlivé věkové skupiny. Pořadí u svobodných do jisté míry odpovídá deklarovanému pořadí u nejmladšího věkového intervalu. Výsledné pořadí u ženatých/vdaných a rozvedených je zase velmi podobné výsledkům, které byly získány u osob z prostředních věkových kategorií (zejména věk 30-59 let). Stejně tak ověřili hodnotili významnost jednotlivých životních cílů srovnatelně s lidmi staršími 60-ti let. (tab. 5)

Závěr

Po roce 1989 začala intenzita vstupu do manželství klesat. Příčiny tohoto trendu je v zásadě možné vysvětlovat několika

způsoby. Jednak došlo k nastolení jiné ekonomické i sociální situace, lidem se otevřely nové možnosti seberealizace atd. Někteří autoři též v souvislosti s poklesem sňatečnosti zmiňují, že Česká republika se postupně přiklání k západoevropskému modelu sňatkového chování, kde byly obdobné tendence nastartovány již přibližně v 70. letech minulého století. Přestože uzavírání sňatků zaznamenalo tento úbytek, tak na otázku ohledně uzavření sňatku v budoucnu, téměř dvě třetiny svobodných odpovídají kladně (i když je nutno podotknout, že deklarované chování nemusí vždy odpovídat reálnému). Většina českých občanů se také nedomnívá, že manželství je zbytečnou institucí. Češi jsou z větší části sice poměrně benevolentní v otázce spolužití nesezdaného páru, avšak v souvislosti s plánováním dětí a jejich výchovou pocítují větší důležitost či nutnost uzavření sňatku. Srovnávají-li Češi vstup do manželství s některými jinými životními cíli, pak jej v tomto kontextu řadí kamsi doprostřed (výše je řazen zejména dlouhodobý vztah a mít děti, naopak méně významné jsou hodnoty spjaté s požitkářským životem). Zajímavé je, že po porovnání důležitosti hodnoty vdát se/oženit se s dalšími cíli orientovanými na rodinný život, je patrná jakási větší rozporuplnost Čechů ve vztahu ke vstupu do manželství. Uzavření manželství totiž hodnotí jako nevýznamné větší podíl českých občanů než je tomu v případě jiných hodnot orientovaných na rodinu.

literatura

- Fialová, L. 2006. „Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva České republiky ve 20. století“ *Demografie* 2: 97-108.
- Kučera, M. 1996. „Obyvatelstvo českých zemí ve 20. století.“ Pp. 193-227 in *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta.
- Možný, I., L. Rabušic. 1999. „Česká rodina, sňatkový trh a reprodukční klima.“ Pp. 92-110 in *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Praha: Academia.

- Možný, I. 1991. *Proč tak snadno?*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Šamanová, G. 2006. „Hodnota dítěte v individuálním životě a pro společnost“. *Naše společnost* 2: 10-14.
- Maříková, H., Miroslav Petrusek, Alena Vodáková, (eds.). 1996. *Velký sociologický slovník II*. Praha: Karolinum.

poznámky

- ¹ Otázka na plánování sňatku v budoucnu byla pokládána pouze svobodným, rozvedeným, či ovdovělým. Výsledná data se tedy týkají všech Čechů resp. Češek kromě ženatých resp. vdaných.
- ² Otázka na zjišťování důvodů uzavření resp. neuzavření sňatku v budoucnosti byla pokládána jen svobodným, rozvedeným a ovdovělým osobám. Ženatí a vdané na tuto otázku neodpovídali.
- ³ Obdobnou analýzou za rok 2005 se zabývala ve svém článku „Hodnota dítěte v individuálním životě a pro společnost“ Gabriela Šamanová [2006].

*Michaela Dimitrová v únoru 2007 dokončila magisterský program sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V současné době studuje magisterské navazující studium demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Od března 2007 pracuje jako analytička v oddělení Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.
Lze ji kontaktovat na adrese: michaela.dimitrova@soc.cas.cz*

Vliv strukturálních vs. osobnostních faktorů na ideologie distributivní spravedlnosti v ČR 2006¹

Jiří Šafr, Ivo Bayer

The effects of structural vs. personality factors on ideologies of distributive justice in the Czech Republic in 2006

Abstract: The article compares the level of dependence of four justice ideologies on the structural position of an individual and his/her personal traits. First, the theoretical concept of distributive justice is introduced within the framework of Grid-Group Theory. Second, Czech public opinion of justice is analysed with data from the ISJP 2006 survey. Egalitarianism is the most structurally embedded ideology that is influenced by all socio-demographic attributes. Nevertheless, psychological factors affect the other ideologies to some extent. Ascriptivism is more characteristic of extroversion, agreeableness, and conscientiousness; individualism of openness to experience; fatalism of closeness to experience. Against structural effects, the psychological dimension does not yield considerable improvement in the explanation of justice ideologies.

Keywords: distributive justice, cultural theory Grid-Group, personality traits (Big-Five)

Úvod

Obecné otázky distributivní spravedlnosti, tedy představy lidí o spravedlivém rozdělení statků a kritika existujících nespravedlností patří všeobecně k jednomu z klíčových problémů sociálních věd. Empirická sociologie se na tomto poli zabývá převážně dvěma otázkami, jak spravedlnost nebo nespravedlnost sociálního světa vnímáme a na základě jakých kritérií jej hodnotíme. Sdílené představy o distributivní spravedlnosti (ideologie) nabízejí lidem odpověď na otázku, kdo má přerodělovat zdroje a jak mají vypadat výsledky takového přerodělování. Cílem této stati je zjistit, zda lze zastánce ideologií distributivní spravedlnosti odvozené z tzv. konceptu Grid-Group určit spíše na základě pozice v sociální struktuře či na základě jejich osobnostních rysů. V první části představujeme kulturní teorii Grid-Group a její aplikaci na představy o distributivní spravedlnosti na celospolečenské úrovni. V druhé části analyzujeme data z výzkumu Sociální spravedlnost 2006 (ISJP), kdy nejprve identifikujeme čtyři typy spravedlnostních ideologií v konceptu G-G: askriptivismus, individualismus, fatalismus a egalitarismus. Dále pak zkoumáme míru jejich podmíněnosti ve dvou rovinách, postavením jedince ve společnosti (věk, pohlaví, vzdělání, příjem atd.) a jeho osobnostními

charakteristikami (tzv. Big-Five), které byly dosud v analýzách opomíjeny.

Kulturní teorie Grid-Group

Základní způsoby orientace lidí ve světě klasifikuje tzv. kulturní teorie Mary Douglasové z počátku sedmdesátých let známá také jako Grid-Group Theory [Douglas 1996]. Původně sloužila v antropologii ke srovnávání odlišných kultur, uplatňuje se i při studiu politických ideologií nebo sociální spravedlnosti. Klasifikace probíhá na základě dvou dimenzí *sítě (grid)* – legitimita vnějších pravidel a *začlenění do skupiny (group)* – míra propojení s ostatními. Odpovídá na to, jak lidé rozumí světu, který je obklopuje a jak při tom vytváří své preference pod vlivem kulturního prostředí [Coughlin, Lockhart 1998]. Sociální podmínky, ve kterých lidé žijí, jsou určeny osami *grid* reprezentující individualismus a *group* odpovídající sociálnímu začlenění.

Grid-dimenze určuje stupeň regulace ve společnosti tedy stupeň donucení, který vyplývá ze společenské hierarchie a pravidel z ní vyplývajících. Čím pevnější jsou tato pravidla, tím více jsou subjekty omezené ve svém jednání, tím méně

Tabulka 1. Mapa kulturních domén

		Grid +	
	izolovanost vycházející buď z vlastní volby nebo z donucení, doslova sám nebo izolovaný v komplexních strukturách (eklektické hodnoty)		silně integrované skupiny s komplexními strukturami (např. hierarchie)
Group -			Group +
	slabá struktura, slabé začlenění (kompetitivní individualismus)		silně integrované skupiny se slabými strukturami (egalitární enklávy, např. sekty)
		Grid -	

Zdroj: adaptováno podle [Douglas, Ney 1998: 101].

mohou samy svobodně určovat, s kým a jaké sociální kontrakty uzavírají [Liebig 2004]. Klasickým příkladem společností se silnou grid-dimenzí jsou kastovní společnosti. Směrem ke slabé grid-dimenzi se zvyšuje individuální svoboda jedince. *Group-dimenze* měří stupeň zakotvenosti subjektu v sociální skupině. Určuje, do jaké míry je člen skupiny veden ve svém jednání skupinovou lojalitou a do jaké míry se může spolehnout na skupinovou solidaritu.

Na základě kulturní teorie lze společnosti a nebo uzavřené skupiny v nich zobrazit v jakési kulturní mapě. Kombinací dvou dimenzí můžeme získat čtyři ucelené nauky o světě jako celku (viz tabulka 1). Tyto čtyři způsoby náhledu na společenský život jsou přítomny v různé míře zastoupení ve všech kulturách. Teorie kulturních typů se uplatňuje při analýzách různých domén moderní společnosti, kromě politických ideologií, např. i při zkoumání postojů k životnímu prostředí,² důležitou součástí těchto nauk o světě jsou také představy lidí o tom, co je spravedlivé.

Koncept Grid-Group a ideologie sociální spravedlnosti

Za klíčové normy distributivní spravedlnosti v moderní společnosti jsou považovány rovnostářská (egalitářská) a zásluhová či výkonová ideologie [např. Kluegel, Matějů 1995; Wegener, Liebig 1995b; Matějů 2000]. Podle Coughlina a Lockharta [1998] je však výlučně jednodimenzionální přístup „nemístná šetrnost“, neboť hodnoty a ideologie nelze jednoduše umístit na jedno kontinuum. Právě Grid-Group teorie otvírá obecně bohatší vícedimenzionální možnosti pro formulování preferencí přerozdělování oproti běžným pravo-levým politickým ideologiím.³ Její aplikace na sféru spravedlnosti [Wegener, Liebig 1995a] rozšiřuje a systematizuje postoje veřejnosti výpomocí dvou dimenzí do čtyř ideologií či představ o spravedlivém světě: individualismus, egalitarismus, askriptivismus a fatalismus (viz tabulka 2). Skupiny se od sebe odlišují podle toho, jaké základní distributivní principy ve společnosti preferují. Jedná se o obecné ideologie,⁴ tedy o přesvědčení, *jaké* obecné *principy* rozdělování se mají uplatňovat a *kdo* je zodpovědný za spravedlivou distribuci statků. Východiskem tohoto dělení je sociologicky relevantní přesvědčení, že distributivní ideologie varíují podle toho, v jakém sociálním prostředí jsou lidé zakotveni.

Tabulka 2. Ideologie sociální spravedlnosti podle kulturní teorie Grid-Group

		Grid +		
	Fatalismus	Askriptivismus (Hierarchie)		
Group -	Individualismus	Egalitarismus	Group +	
		Grid -		

Zdroj: adaptováno podle [Wegener, Liebig 1995a: 266].

V rovině otázky, kdo je zodpovědný za přerozdělování společenských zdrojů a ve prospěch koho má být přerozdělováno, lze popsat typy představ lidí o spravedlnosti podle G-G konceptu následovně [Wegener, Liebig 1995a]:

Askriptivisté (+ group / + grid) preferují nerovné rozdělení statků, ale na rozdíl od individualistů pro ně není rozhodujícím mechanismem distribuce trh, ale příslušnost k určité privilegované vrstvě. Mají zájem na udržení odpovědnosti za sociální nerovnosti v neosobní rovině. Zastávají názor, že skutečná distribuce privilegií a zdrojů je přirozená a samozřejmá, a že k výsledné nerovnosti dochází na základě vyššího společenského postavení daného původem.

V očích *egalitaristů* (+ group / - grid) je v konečném důsledku odpovědný za nespravedlivé rozdělení bohatství stát se svými intervencemi. Redistribuce společenského bohatství by měla vést k co největší rovnosti.

Individualisté (- group / - grid) se při selhání jedince odvolávají na jeho neschopnost, pouze úspěšní mají být odměněni za svůj výkon. Systém volné soutěže považují za spravedlivý, protože nutí jedince k odpovědnosti. Z pohledu *individualistů* je vysoká nerovnost ve společnosti legitimní a za distribuci statků je zodpovědný trh. Ideální typ individualisty představuje podnikatel, který začal na zelené louce a lze ho modelově popsat v duchu Weberovy „protestantské morálky“.

To je v přímém kontrastu k *fatalistickému* (- group / + grid) pohledu na sociální spravedlnost, který za nepříznivou situaci jedince obviňuje systém. Fatalistický postoj je charakterizován tím, že se vlastně vzdává nároků na spravedlivé rozdělování; distribuce statků je řízena osudem.

Lze předpokládat, že podle toho, v jaké situaci jedinci žijí, volí takovou ideologii, která jednak legitimizuje jejich postavení a jednak vyjadřuje jejich nároky na distribuci statků ve společnosti. Protože v moderní společnosti existují ideologie distributivní spravedlnosti vedle sebe, všechny jsou legitimní a jaksi na výběr. Člověk si tak může vybrat to pravidlo, které je v souladu s jeho zájmy. V tomto smyslu je zejména ideologie egalitarismu racionálně podmíněná, protože její principy přinášejí ze subjektivního hlediska znevýhodněným skupinám nejvyšší prospěch. Vice versa to pochopitelně platí i pro její protipól individualismus.

Ideologie spravedlnosti v ČR 2006

V následující empirické části analyzujeme data z výzkumu *Sociální spravedlnost 2006* provedeného v rámci mezinárodního projektu ISJP (International Social Justice Project), který navazuje na předchozí šetření provedené v ČR v letech 1991 a 1996.⁵ Předchozí výzkumy ukázaly, že uvedené typy představ o spravedlnosti existují v Německu jak bývalém západním, tak východním [Wegener, Liebig 1995; Wegener 2003]. Otázkou je, zda lze tyto ideologie distributivní spravedlnosti nalézt také v české společnosti.

Empirický výzkum sociální spravedlnosti k operacionalizaci ideologií distributivní spravedlnosti, tedy nikoliv obecných kulturních typů G-G,⁶ využívá souhlasu se sadou osmi výroků (na škále 1-5).⁷ Použitá operacionalizace a specifčnost metody měření v českém prostředí není předmětem našeho článku. Z tohoto důvodu jsme použili standardní operacionalizaci *ideologií spravedlnosti* (Gerechtigkeitsideologien) používané ISJP

projektem, která byla testována na mezinárodních datech z let 1991 a 1996 včetně České republiky [Glöckner-Rist 2006] (viz výroky v tabulce 3).

Podíl kladných odpovědí, zcela a spíše souhlasím dohromady, ukazuje na dvě tendence v české společnosti (viz tabulka 3). Převažují askriptivistické a rovnostářské postoje, na jedné straně tedy chceme bez omezení předávat majetek svým dětem, na druhé stát by měl všem zajistit minimální životní úroveň. Naproti tomu ideje individualismu jako neviditelné ruky volného trhu – „zisk podnikatele vede ke prospěchu všech“⁸ a „pracovní výkon je motivován diferencovaným odměňováním“ jsou mezi českou veřejností stále ještě zastoupeny nejslaběji.

Zdánlivý rozpor souběžného příklonu k askriptivistickým a rovnostářským ideologiím je typický pro transformační společnosti. Zkušenost s konfiskační politikou komunistického režimu dává vzniknout silnému pocitu, že soukromý majetek je potřeba chránit před zásahy státu. Na druhé straně nová zkušenost s nezaměstnaností a s možností propadu životního standardu pro nezanedbatelnou část obyvatel vede k přesvědčení, že stát má nezastupitelnou roli v sociálních otázkách. I nízký souhlas s výroky měřícími individualismus je indukovan zkušeností transformace: „divoký kapitalismus“ (a jeho recepce v médiích) nevede k přesvědčení, že individuální zisky vedou k bohatství celé společnosti.

Spravedlnostní ideologie G-G jsme identifikovali pomocí faktorové analýzy, která odhalila latentní strukturu odpovědí ve čtyřech dimenzích odpovídající teorii a tím v zásadě ukázala na oprávněnost použití zvolené operacionalizace.⁹ Zároveň každému respondentovi přiřadila jeho vlastní hodnotu míry

příklonu k dané distributivní ideologii.¹⁰ Z faktorové struktury v tabulce 4 jsou poměrně jasně vidět oddělené čtyři latentní proměnné měřící spravedlnostní ideologie.

Askriptivismus je tvořen „právem předat majetek svým dětem“ a „ponechat si, co vydělám, i když někteří budou bohatší než jiní“.¹¹ *Fatalismus* se vyznačuje „rezignací na sociální spravedlnost, když věci není možné měnit“ a „složitostí orientovat se v tom, co je spravedlivé a co ne“. *Individualismus* je sycen výkonovými kritérii: „zisky podnikatelů vedou k zisku celé společnosti“ a „k motivaci k osobnímu výkonu dochází jen při dostatečně velkých rozdílech v plotech“. *Rovnostářství* je syceno názory na povinnosti vlády: „zajistit zaměstnání pro každého“ a „zaručit všem minimální životní úroveň“.

Pro českou společnost v roce 2006 je charakteristické, že se částečně překrývá rovnostářství a fatalismus, jak ukazuje zátěž výroku „těžko říci, co je dnes spravedlivé“ u obou ideologií. V postkomunistické transformaci, kdy došlo k velkým často neprůhledným přesunům majetků vzniká u lidí s rovnostářským smýšlením určitá dezorientace ohledně platnosti společenského řádu. Ta však není fatalistickou rezignací, jak ukazuje záporná hodnota náboje u výroku „spravedlnost nemá smysl“ (-0,20).

Vliv sociální struktury

Podívejme se nyní, jak souvisí jednotlivé představy o distributivní spravedlnosti s postavením jedince ve společnosti podle různých sociodemografických ukazatelů. Intenzivnějšími zastánci ideologie individualismu jsou muži, pro ženy je naopak typičtější rovnostářství, u zbylých dvou ideologií rodové

Tabulka 3. Názory na distributivní spravedlnost – ideologie dle G-G teorie, řádková procenta

	zcela souhlasím	spíše souhlasím	ani souhlas ani nesouhlas	spíše nesouhlasím	zcela nesouhlasím
Askriptivismus					
Lidé mají právo si ponechat to, co si vydělají.	36,0	41,1	13,1	7,2	2,5
Lidé mají právo předat majetek svým dětem.	72,5	17,9	5,5	2,9	1,2
Individualismus					
Rozdíly v plotech jsou motivací pro individuální výkon.	9,6	34,8	26,5	19,2	9,9
Zisk obchodníka vede k zisku celé společnosti.	10,1	25,1	24,7	26,2	13,9
Fatalismus					
Soc. spravedlnost nemá smysl, když není možné věci změnit.	14,9	27,2	21,4	24,1	12,4
Těžké se orientovat v tom, co je spravedlivé a co ne.	26,5	34,6	23,1	11,4	4,5
Egalitarismus					
Vláda musí garantovat min. životní standard každého.	42,0	36,0	11,9	6,8	3,3
Vláda je zodpovědná za zaměstnání pro každého.	44,0	33,2	13,0	7,2	2,6

Zdroj: ISJP 2006, N=1482 (min. validních případů 1412 u Rozdíly v plotech ...)

Poznámka: výroky jsou zkráceny, nejedná se o přesné znění otázek položených v dotazníku.

Tabulka 4. Ideologie distributivní spravedlnosti v konceptu G-G, faktorová analýza

	Askriptivismus	Fatalismus	Individualismus	Egalitarismus
Lidé mají právo si ponechat to, co si vydělají.	0,99	0,03	0,02	0,15
Lidé mají právo předat majetek svým dětem.	0,50	-0,01	0,21	-0,02
Soc. spravedlnost nemá smysl, když není možné věci změnit.	-0,08	0,99	-0,01	0,06
Těžké se orientovat v tom, co je spravedlivé a co ne.	0,07	0,30	-0,01	0,22
Zisk obchodníka vede k zisku celé společnosti.	0,08	-0,04	0,83	-0,20
Rozdíly v platech jsou motivací pro individuální výkon.	0,11	0,01	0,46	0,01
Vláda musí garantovat min. životní standard každého.	0,00	0,12	-0,09	0,66
Vláda je zodpovědná za zaměstnání pro každého.	0,07	0,06	-0,04	0,62
% vysvětlené variance celkem 53,0 %	15,8	13,7	11,9	11,7

Zdroj: ISJP 2006, N=1285 (listwise).

Poznámka: metoda extrakce faktorů pomocí maximální věrohodnosti s rotací Varimax Goodness-of-fit Test: 0 vs. 3 faktory Chi-Sq. = 92,241 (7); sig. 0,0000 vs. 4 faktory Chi-Sq. = 1,791 (2); sig. 0,408.

rozdíly nenalzáme.¹² S rostoucím věkem se zvyšuje míra egalitarismu ($R= 0,11$) a fatalismu ($R= 0,09$),¹³ zatímco podpora individualistických myšlenek spíše klesá ($R= -0,06$). Příklon k ideologiím spravedlnosti výrazně podmiňuje dosažené vzdělání. Vyšší vzdělání vede k idejím askriptivismu a individualismu ($RC = 0,21$ a $0,10$),¹⁴ naopak snižuje příklon k egalitarianismu a fatalismu ($RC= -0,25$ a $-0,13$). Silný vliv, na to jakou ideologii bude jedinec zastávat, má také příjem domácnosti. Zatímco s jeho růstem stoupá podpora askriptivismu a individualismu ($R= 0,12$ a $0,13$), tak podpora egalitarismu a fatalismu klesá ($R= -0,18$ a $-0,09$).

Bezprostřední osobní prožitky se strukturální změnou reprezentuje zkušenost s nezaměstnaností,¹⁵ lidé kteří jí v posledních deseti letech prodělali mají vyšší hodnotu faktoru egalitarianismu. Pochopitelně, že vysvětlení ideologií spravedlnosti bylo možno uvažovat vícero,¹⁶ v následující části se budeme věnovat dosud opomíjenému vlivu psychologických vlastností jedince.

Vliv osobnostních charakteristik

Kromě standardně zkoumané podmíněnosti strukturálními a kulturními proměnnými [Wegener, Liebig 1995a; Wegener, Liebig 2000] je potřeba uvažovat i o vlivu psychologie osobnosti. V této části si klademe otázku, které ideologie spravedlnosti jsou podmíněny jakými osobnostními rysy jedince. Do výzkumu ISJP v roce 2006 byla nově zahrnuta baterie vlastností, které respondent připisuje své osobě. Pomocí redukce odpovědí do latentních dimenzí lze identifikovat pět základních osobnostních rysů, tzv. Big-Five vyskytujících se ve všech kulturách. Někdy jsou také označovány jako OCEAN dle prvních písmen v anglické verzi: otevřenost zkušenostem ukazující na intelekt a imaginaci (O), odpovědnost, svědomitost (C), extroverze (E), snášenlivost či přívětivost (A) a neuroticismus (N). OCEAN model byl ve výzkumu ISJP zvolen jednak

proto, že s jeho pomocí lze co nejuplněji popsat základní osobní vlastnosti jedince v jakékoliv kultuře, jednak proto, že je v současnosti nejobecnějším konceptem osobnostní struktury. Zahrnuje jak Eysenckovu dvojdimenzionální škálu (introverze-extroverze a úzkostlivost-vyrovnanost) tak i psychologicko-lexikální tradici jazykovědných označení lidských vlastností [Gerlitz, Schupp 2005: 10n.].

Pětidimenzionální model popisu osobnosti jsme vytvořili pomocí explorační faktorové analýzy redukující baterii 15 otázek, pomocí nichž respondenti popisovali, jak vidí sami sebe (viz tabulka 5). Každý respondent má přiřazenu hodnotu u každého z pěti osobnostních rysů na základě koeficientu faktorové zátěže.

Extroverze popisuje aktivitu a chování vůči druhým lidem. Otevřenost zkušenostem představuje míru otevřenosti vůči novým zážitkům, představivosti a nekonvenčnosti v jednání. Tyto dva rysy se vztahují k mezilidskému chování, následující tři pak poukazují na vnitřní kvality jedince jako jeho organizovanost, psychickou stabilitu apod. Odpovědnost ukazuje míru organizovanosti v jednání, pečlivosti a spolehlivosti. Snášenlivost odráží dimenzi altruismu oproti egoismu. Neuroticismus ukazuje na míru emocionální stability resp. lability jedince.

Podmíněnost příklonu k představám o spravedlnosti osobnostními rysy člověka ukazují korelační koeficienty v tabulce 6. Pokud uvažujeme pouze dvourozměrné vztahy, tak nejméně psychologicky vyhraněnou ideologií se zdá být askriptivismus, na který mají vedle odpovědnosti a extroverze dále vliv snášenlivost a otevřenost zkušenostem. To může být způsobeno faktem, že ideje askriptivismu, přesněji řečeno, tak jak byly operacionalizovány, jsou v populaci zastoupeny nejčastěji. Tudíž lze očekávat, že budou souviset s více psychologickými vlastnostmi současně. Pro individualisty je typická otevřenost ke zkušenostem i fakt, že méně často pocházejí z řad neuroti-

Tabulka 5. Osobnostní charakteristiky, tzv. Big-Five,¹⁷ faktorová analýza

	Otevřenost zkušenostem	Extroverze	Neuroticismus	Snášenlivost	Odpovědnost
... má velkou představitivost	0,62	0,15	0,04	0,08	-0,01
... je originální, přichází s novými nápady	0,60	0,09	-0,06	-0,09	0,12
... je uvolněný a zvládá stres	0,42	0,10	-0,34	0,10	0,10
... ocení umělecké zážitky	0,41	0,38	0,29	0,13	0,03
... je společenský, rád se baví	0,34	0,69	0,00	0,00	0,04
... je komunikativní, hovorný	0,23	0,52	-0,10	-0,05	0,28
... je rezervovaný: zdrženlivý / uzavřený	0,04	-0,43	0,18	-0,03	0,08
... snadno znervózní	-0,05	-0,02	0,68	0,01	-0,04
... se velmi obává	-0,03	-0,18	0,55	0,03	-0,04
... má smířlivou povahu	0,12	0,05	0,19	0,53	0,16
... je ohleduplný a pozorný k ostatním	0,27	0,15	0,20	0,48	0,20
... je někdy poněkud nepříjemný na ostatní	0,08	0,06	0,21	-0,42	-0,01
... má sklon být líný	0,16	0,08	0,17	-0,23	-0,21
... dělá pečlivě svou práci	0,09	0,05	-0,02	0,16	0,69
... dělá věci efektivně a výkonně	0,34	0,04	-0,10	0,21	0,35
% vysvětlené variance celkem 36,98 %	10,02	7,90	7,82	5,70	5,53

Zdroj: ISJP 2006, N=768 (listwise).

Poznámka: metoda extrakce maximální věrohodnosti s rotací Varimax.

Goodness-of-fit Test: 0 vs. 5 faktorů Chi-Sq. = 174,159 (40); sig. 0,000

Výrazněny jsou vlastnosti odpovídající definici jednotlivých typů [srovnej Gerlitz, Schupp 2005].

ků. Egalitaristé se vyznačují snášenlivostí a fatalisté obavou z nových zkušeností.

Porovnání sociálních a osobnostních vlivů na ideologie spravedlnosti

Doposud jsme sledovali rozdíly a podmíněnost představ o přerozdělování na celospolečenské úrovni jen jako dvourozměrné vztahy. Zjistili jsme, že ideologie spravedlnosti v konceptu G-G jsou podmíněny jak psychologickými vlastnostmi člověka, tak jeho postavením ve společnosti. V této části nás zajímá, jak se tyto dvě roviny vlivů liší, tedy zda jsou některé ideologie podmíněny spíše strukturálně či psychologicky při vzájemné kontrole vlivu ostatních indikátorů. Zda na danou ideologii mají vliv spíše strukturální či individuálně psychologické vlastnosti testujeme pomocí dvouúrovňového modelu v lineárních regresích jednotlivých faktorů ideologií distributivní spravedlnosti. První úroveň představuje strukturální postavení jedince ve společnosti, druhý aditivní model obsahující všechny proměnné z modelu 1 jeho osobnostní rysy (viz tabulku 7).

Pro askriptivismus je příznačné, že je podmíněn zejména psychologicky, jak jsme již viděli v předchozí části, přispívá k němu odpovědnost, snášenlivost a extroverze. Druhý psychologický model¹⁸ totiž vysvětluje 8 % variance oproti 2 % objasněnými sociodemografickými znaky v modelu 1 (na preferenci druhého modelu upozorňuje statistika kvality modelu BIC, která má nižší hodnotu než v modelu 1).¹⁹ Ze strukturálních vlivů v modelu 1 přispívají k askriptivismu pouze příjem a vysokoškolský diplom.

Obdobně míra individualismu narůstá s výší příjmu, ale také velikostí bydliště. Poněkud překvapivě mají k této ideologii blíže lidé bydlící v lokalitách do pěti tisíc obyvatel. Podrobnější rozbor ukazuje, že tento vztah je způsoben tím, že vztah mezi velikostí bydliště a individualismem nemá lineární povahu. S nejvyšší mírou individualismu se setkáme v Praze a právě na vesnici (sídlá do 2 tis. obyvatel). Nejslaběji je pak individualismus zastoupen v obcích se dvěma až pěti tisíci obyvatel. Na individualismus má z psychologických vlastností vliv pouze otevřenost zkušenostem nicméně tento druhý model již

Tabulka 6. Korelace ideologií spravedlnosti dle G-G a osobnostních rysů Big-Five

	Otevřenost zk.	Extroverze	Neuroticismus	Snášenlivost	Odpovědnost
Askriptivismus	0,11**	0,17**	0,01	0,14**	0,23**
Fatalismus	-0,15**	-0,07	-0,09*	-0,06	0,02
Individualismus	0,18**	0,06	-0,11**	-0,04	0,08*
Egalitarismus	-0,09*	0,00	0,08*	0,14**	0,08*

Poznámka: Pearsonův korelační koeficient; statistická významnost * p < 0,05 ** p < 0,01.

nepřidává žádnou podstatnou informaci k vysvětlené varianci (z 3 % v prvním modelu na 5 %).

Pro fatalisty je – při kontrole vlivu ostatních indikátorů – typické že pocházejí z řad vyučených. Jako u jediné ideologie se zde projevuje deklarovaná příslušnost k sociální třídě. Typický je pro nízkou třídu, v porovnání s ní je příspěvek nižší střední a střední třídy záporný. Míru fatalismu snižuje otevřenost zkušenostem, nicméně k jeho vysvětlení tato dimenze osobnostního rysu výrazně nepřispívá (zlepšení z 6 % v prvním modelu na 7 % vysvětlené variance).

Nejsilněji strukturně zakotvený je egalitarismus, jeho zastánce můžeme hledat častěji mezi ženami, lidmi vyššího věku, vyučenými a středoškolsky vzdělanými. Na jeho strukturní podmíněnost ukazuje i vliv zkušenosti s nezaměstnaností. Naopak podpora této ideologie klesá s rostoucím příjmem domácnosti. Jako u jediné dimenze sociální spravedlnosti se zde nesetkáme s vlivem individuálních psychologických vlastností.

Na otázku, kde hledat zastánce jednotlivých ideologií mezi českou populací, dává v jednoduchosti odpověď obrázek 2,

který přehledně shrnuje výsledky regresních modelů všech čtyř ideologií. I když má pouze ilustrativní charakter, ukazuje přehledně profily jednotlivých ideologií z hlediska sledovaných znaků. Vznikl na základě explorativní lineární dekompoziční analýzy (LINDA).²⁰ Číselné znaky jako příjem a věk byly převedeny na kategorie, v případě osobnostních rysů byla každému respondentovi přiřazena pro něj nejtypičtější vlastnost.²¹

Z hlediska postavení v sociální struktuře mají k sobě blízko na jedné straně askriptivisté a individualisté, na druhé pak fatalisté a rovnostáři. Pro zastánce askriptivistického pojetí distributivní spravedlnosti je typické, že jde o lidi středního věku, hlásící se ke střední třídě. Individualisté se hlásí k vyšší střední třídě a pravděpodobněji se s nimi setkáme mezi nejmladší kohortou a spíše mezi muži. Naproti tomu pro příznivce egalitarismu je příznačné, že jde o lidi s nižším příjmem, základním vzděláním, z nižší střední třídy a ženy. Postavení fatalistů je podobné, jde nejčastěji o vyučené, a ty kdo se hlásí k nižší třídě. Z hlediska dominantní psychologické vlastnosti je u individualistů typická odpovědnost, u askriptivistů otevřenost novým zkušenostem, zatímco rovnostáři mají relativně blízko k neuroticismu a fatalisté ke snášenlivosti.²²

Tabulka 7. Standardizované koeficienty z OLS regrese ideologií distributivní spravedlnosti dle Grid-Group

	Askriptivismus		Individualismus		Fatalismus		Egalitarismus		
	Beta		Beta		Beta		Beta		
M1									
Žena ^a	0,01		-0,06		0,01		0,14	**	
věk	0,05		0,00		0,02		0,11	*	
Vzdělání ^b									
Vyučen	0,11		0,02		0,18	*	0,22	**	
SŠ	0,14		0,10		-0,00		0,15	*	
VŠ	0,11	*	0,06		-0,05		0,02		
Příjem domácn.	0,15	**	0,12	*	0,01		-0,10	*	
Bydliště <5000	-0,07		0,17	**	0,00		0,08	*	
Nezaměstnanost	0,08		0,01		-0,02		0,15	**	
Subj. soc. třída ^c									
Nižší střední	-0,05		0,03		-0,30	**	-0,03		
Střední	-0,07		-0,01		-0,31	**	-0,11		
Vyšší střední	-0,04		0,01		-0,10		-0,08		
M2#									
Otevřenost zkuš.	-0,00		0,13	**	-0,12	**	-0,03		
Extroverze	0,14	**	0,04		0,03		0,02		
Neuroticismus	0,05		-0,09		-0,02		0,04		
Snášenlivost	0,14	**	-0,03		-0,08		0,04		
Odpovědnost	0,16	**	0,03		0,07		0,04		
Model	M1	M2	M1	M2	M1	M2	M1	M2	
df	11	16	11	16	11	16	11	16	
Adjusted R Sq.	0,021	0,079	0,031	0,048	0,057	0,070	0,109	0,106	
R Sq. Change	0,040	0,066	0,051	0,025	0,076	0,021	0,127	0,005	
Sig. F Change	0,022	0,000	0,003	0,013	0,000	0,031	0,000	0,722	
BIC	30,75	23,22	-195,89	-179,27	-62,76	-43,91	-298,55	-269,96	

Zdroj: ISJP 2006, N=548.

Poznámka: referenční kategorie: a muž, b ZŠ, c nižší třída; # koeficienty proměnných z modelu 1 nejsou uvedeny; statistická významnost * p < 0,05 ** p < 0,01.

Závěr

V moderních pluralitních společnostech, kde neexistuje jednotná ideologie, ale více si navzájem konkurujících modelů, lze předpokládat, že legitimně vedle sebe stojí různé, často protichůdné představy o spravedlnosti [Kluegel 1989]. Na základě kulturní teorie aplikované na sféru spravedlnosti lze v dimenzích Grid-Group vymezit čtyři typy ideologií představujících kolektivní přesvědčení usnadňující lidem orientaci ve společnosti: askriptivismus, individualismus, fatalismus a egalitarismus.

Tyto ideologie jsou identifikovatelné, jak ukázala faktorová analýza postojů k distribuci ve společnosti na datech výzkumu ISJP 2006, i v České republice. Na jedné straně převažují askriptivistické postoje odkazující v původním konceptu k dědičným privilegiím, chápáné však i díky použité formulaci otázek spíše jako „právo na zasloužené“ a na druhé tradiční rovnostářské postoje vyžadující zásahy státu do ekonomiky. Která z těchto dvou hlavních ideologií má ve společnosti dominantní charakter nelze určit, podle Wegenera s Liebigem [1995b] by muselo jít o takovou ideologii, která není (nebo je pouze slabě) závislá na strukturálních faktorech. To v našem případě ČR v roce 2006 ani jedna z ideologií nesplňuje, protože všechny jsou do značné míry zakotveny ve společenském postavení. Odpovídá to závěrům uvedených autorů týkající se bývalé NDR, kde jsou ideologie rozkolísané či lépe řečeno nezakotvené, ale i situaci v naší společnosti v devadesátých letech [Matějů 2000], kde v čase prohlubovala vzájemná provázanost mezi spravedlnostními představami a sociální strukturou.

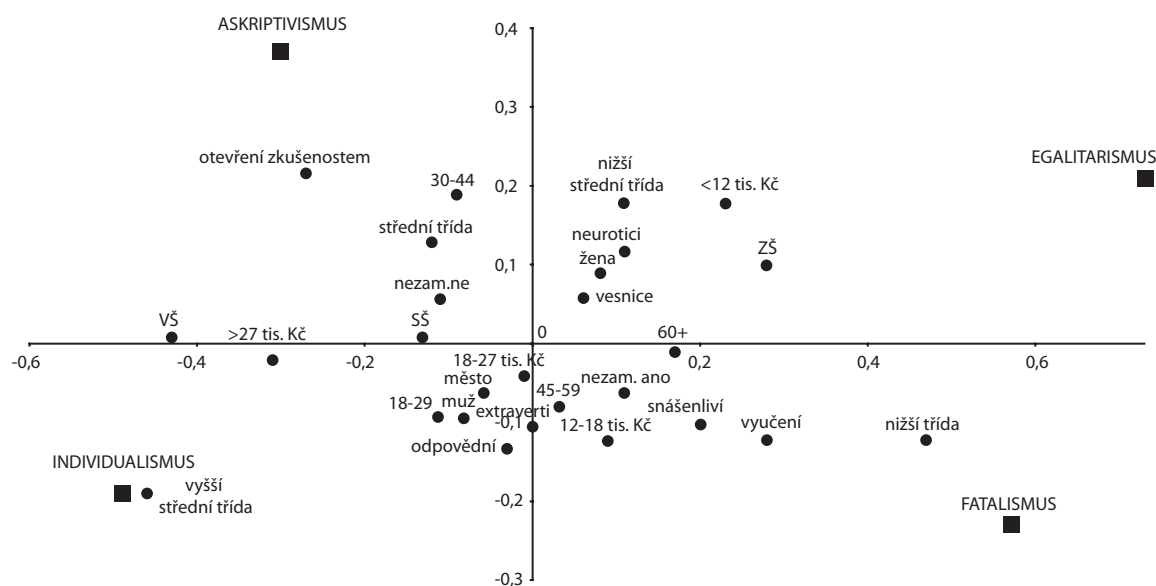
Porovnání vlivu strukturálního postavení a individuálních psychologických vlastností v regresních modelech ukázalo, že zahrnutí osobnostních rysů v podstatě výrazně zlepšení vysvětlení představ o spravedlnosti nepřináší. S vlivem rysů

osobnosti se nicméně setkáváme zejména u askriptivismu, nelze ho však označit za jednoznačně psychologicky podmíněnou představu o spravedlnosti, protože je podporován jak extroverzí, snášenlivostí tak i odpovědností. Osobnostní rysy podmiňují také individualismus, pro který je typická otevřenost zkušenostem a fatalismus, pro jehož přívržence je naopak příznačná nedostatečná otevřenost zkušenostem spolu se subjektivní příslušností k nižším sociálním třídám. Naproti tomu jedincovou pozici ve společnosti je výrazně ovlivněn egalitarismus a částečně individualismus spolu s askriptivismem.

V ČR je nejvíce strukturálně ukotvena ideologie egalitarismu, podmíněna věkem, rodem, vzděláním a zkušeností s nezaměstnaností. S určitou nadsázkou lze zastávce egalitarismu, a do značné míry i fatalisty, považovat za tzv. „poražené“ v procesu společenských změn. Askriptivisty lze naopak označit když ne za vítěze, tak alespoň za potenciálně v tomto procesu prosperující.

Fakt, že vliv psychologických vlastností (Big-Five) na představy o spravedlnosti není v české společnosti dominantní, poukazuje na to, že ideologie v konceptu Grid-Group nejsou pouhými derivacemi psychologických vlastností a závisí tedy na strukturálních a kulturních komponentách. Toto zjištění je však třeba dále ověřit v dalších analýzách a výzkumech, které by např. použily odlišnou operacionalizaci spravedlnostních ideologií. Pro studium stratifikačního systému u nás je pak podstatné, že příklon k ideologiím distributivní spravedlnosti závisí nejen na čistě osobních vlastnostech, ale i na vertikální pozici v sociální struktuře. Vedle vlivu vzdělání a příjmu je to v případě fatalismu i subjektivní sociální postavení. Příslušníci hlásící se ke stejné sociální třídě mají tendenci sdílet podobné ideologie, neboť lidé v podobných sociálních pozicích mají podobné zájmy a představy o tom, jak by měl být společenský systém v jejich očích spravedlivě nastaven.

Graf 1: Profil ideologií distributivní spravedlnosti (LINDA)

Zdroj: ISJP 2006, N=1285.

literatura

- Coughlin, R. M., Ch. Lockhart. 1998. „Grid-Group Theory and Political Ideology: A Consideration of Their Relative Strengths and Weaknesses for Explaining the Structure of Mass Belief Systems“. *Journal of Theoretical Politics* 10: 33–58.
- Douglas, M. 1996 (1970). *Natural symbols: Explorations in Cosmology* (with a new introduction). London and New York: Routledge.
- Douglas, M., S. Ney. 1998. *Missing Person: A Critique of the Social Sciences*. Berkeley Los Angeles London: University of California Press.
- Gerlitz, J.-Y., J. Schupp. 2005. „Zur Erhebung der Big-Five-basierenden Persönlichkeitsmerkmale im SOEP“. *Research Notes* 4. DIW Berlin, SOEP.
- Glöckner-Rist, A. (ed.). 2006. *ZUMA-Informationssystem. Elektronisches Handbuch sozialwissenschaftlicher Erhebungsinstrumente. ZIS Version 10.0*. Mannheim: Zentrum für Umfragen, Methoden und Analysen (ZUMA).
- Kluegel, J. R. 1989. *Perceptions of Justice in the U.S.: Split Consciousness among the American Public*. Paper presented at the Conference on Perceptions of Social Justice in East and West. Dubrovnik.
- Kluegel, J. R., P. Matějů. 1995. „Egalitarian vs. Inegalitarian Principles of Distributive Justice“. Pp. 209–238 in J. R. Kluegel, D. S. Mason, B. Wegener (eds.). *Social Justice and Political Change: Public Opinion in Capitalist and Post-Communist States*. New York: Aldine de Gruyter.
- Liebig, S. 2004. *Empirische Gerechtigkeitsforschung: Überblick über aktuelle Modelle der psychologischen und soziologischen Gerechtigkeitsforschung*. Berlin: ISGF-Arbeitsbericht 41.
- Matějů, P. 2000. „Krystalizace norem distributivní spravedlnosti“. Pp. 145–190 in P. Matějů, K. Vlachová (eds.). *Nerovnost, spravedlnost, politika. Česká republika 1991–1998*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Řeháková, B. 2001. „Determinanty vztahu k ochraně životního prostředí“. *Sociologický časopis* 37 (4): 479–498.
- Soukup, P. 2001. *ISSP – Životní prostředí*. Sociologické texty/Sociological papers 01: 6. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Šafr, J., I. Bayer. 2007. *Distributive Justice Ideologies in the Czech Republic 1991, 1995, 2006*. Prezentace na ISJP Budapest Meeting 2007. 27.4. 2007, Budapešť: Eötvös Loránd University.
- Wegener, B. 2003. „Solidarity, Justice, and Social Change: Germany's Ten Years of Unification“. Pp. 207–33 in D. Pollack, J. Jacobs, O. Müller, G. Pickel (eds.). *Political Culture in Post-Communist Europe. Attitudes in New Democracies*. Ashgate: Aldershot.
- Wegener, B., S. Liebig. 1995a. „Hierarchical and Social Closure Conceptions of Distributive Social Justice: A Comparison of East and West Germany“. Pp. 263–284 in J. R. Kluegel, D. S. Mason, B. Wegener (eds.). *Social Justice and Political Change: Public Opinion in Capitalist and Post-communist States*. New York: Aldine de Gruyter.
- Wegener, B., S. Liebig. 1995b. „Dominant Ideologies and the Variation of Distributive Justice Norms: A Comparison of East and West Germany and the United States“. Pp. 239–259 in J. R. Kluegel, D. S. Mason, B. Wegener (eds.). *Social Justice and Political Change: Public Opinion in Capitalist and Post-Communist States*. New York: Aldine de Gruyter.
- Wegener, B., S. Liebig. 2000. „Is the 'Inner Wall' Here to Stay? Justice Ideologies in Unified Germany“. *Social Justice Research* 13 (2): 177–197.

poznámky

- ¹ Text vznikl s institucionální podporou výzkumnému záměru Univerzity Karlovy „Rozvoj české společnosti v EU: rizika a výzvy“ (id. kód MSM0021620841). Použitá data pocházejí z mezinárodního projektu *International Social Justice Project* (ISJP).
- ² O roli kulturních typů na utváření environmentálních postojů viz [Soukup 2001, Řeháková 2001], kde byl u nás v analýze poprvé použit G-G model.
- ³ Za běžné politické ideologie považujeme takové, které se vztahují k pravo-levému schématu jako zásadní politické konfliktní linii ve společnosti. Mají jen velmi málo společného se sofistikovanými normativními systémy používanými v teorii spravedlnosti, jako je např. Rawlsova, Nozickova nebo Walzerova. Žádná z nich není v tomto smyslu „běžná“.
- ⁴ Ideologii chápeme obecně jako systém individuálních a kolektivních přesvědčení a pojmů, strukturují sociální skutečnost tak, aby se v ní subjekty mohly orientovat.
- ⁵ Jedná se o reprezentativní šetření dospělé populace ČR provedené agenturou SC&C v dubnu–červnu 2006 na výběrovém vzorku 1482 respondentů. Použit byl třístupňový stratifikovaný náhodný výběr, míra návratnosti 64 %, průměrná délka dotazování 65 minut. Na přípravě šetření se podílel ISS UK FSV.
- ⁶ Poněkud odlišnou operacionalizaci obecných kulturních typů G-G používá na datech z ISSP 2000 Soukup [2001] a Řeháková [2001].
- ⁷ V některých studiích používají autoři deseti výroků, např. [Wegener, Liebig 2000].
- ⁸ Podíl je stejný jako ve výzkumu ISJP 1996, zatímco v roce 1991, kdy vrcholila pro-liberálně reformní euforie, dosahoval 64 %.
- ⁹ Použita byla metoda maximální věrohodnosti s rotovaným řešením Varimax. Analyzovány byly pouze případy, kde nechyběla ani jedna odpověď. Faktory společně vysvětlují 53 % variance.
- ¹⁰ Výsledky dalších analýz dat z výzkumů z let 1991 a 1996 ukazují, že existence typů spravedlnostních ideologií je v ČR poměrně stabilní. Jedinou významnější změnou ke které došlo je, že mezi lety 1991 a 1996 po porevolučním nadchnutí se pro myšlenky volného trhu oslabila intenzita individualistických postojů [Šafr, Bayer 2007].
- ¹¹ Podle našeho názoru nejsou z hlediska teorie otázky na askriptivismus příliš šťastně volené. Oba dva výroky jsou totiž stabilní součástí liberálního přesvědčení blízké spravedlnostní ideologii individualismu (např. Hayek, Nozick).
- ¹² T-test rozdílů průměrů faktorů reprezentujících ideologie spravedlnosti, signifikantní min. na 0,05 hladině významnosti.

- ¹³ Pearsonův korelační koeficient, signifikantní na hladině významnosti 0,01.
- ¹⁴ Spearmanův koeficient pořadové korelace, signifikantní na hladině významnosti 0,01.
- ¹⁵ Odpověď na otázku: "Když se podíváte zpět na posledních 10let, byl(a) jste někdy nezaměstnaný(á) a hledal(a) jste práci déle než 1 měsíc?" (ano/ne).
- ¹⁶ Ideologie spravedlnosti mají také blízko k pravo-levé politické orientaci. Zastánci pravice mají blízko k individualismu ($R = 0,26$) a částečně askriptivismu ($R = 0,09$), zastánci levice k egalitarismu ($R = -0,33$) a fatalismu ($R = -0,11$).
- ¹⁷ Odpovědi na otázku: "Vidím sám/u sebe jako někoho kdo..." (odpovědi na škále: 1 – „velmi se hodí“ až 5 – „vůbec se nehodí“).
- ¹⁸ Souvislost askriptivismu s psychologickými vlastnostmi extroverze, snášenlivosti a odpovědnosti podporuje naši kritiku operacionalizace této ideologie, poukazující na to, že jde spíše o výroky vztahující se k obecnějšímu liberálnímu přesvědčení.

- ¹⁹ Bayesovské informační kritérium BIC ukazuje míru kvality modelu, při tom upřednostňuje nejspornější řešení tj. zvyhodňuje jednodušší modely. Čím nižší hodnota, tím kvalitnější model.
- ²⁰ Vstupní matice představuje průměry faktorů v jednotlivých kategoriích vysvětlujících znaků (není uvedena). Zobrazeny jsou první dva faktory z nerotovaného řešení (95,3 % variability), první (osa X) vysvětluje 87,6 %, druhý (osa Y) 7,7 % variability.
- ²¹ Přiřazena byla ta vlastnost, u které jedinec dosahoval maxima faktorové zátěže. Z hlediska teorie Big-Five se jedná o značné zjednodušení, protože psychologický profil jedince je určen jeho pozicí na všech pěti dimenzích současně. *Strictu sensu* v naše případě jde tedy pouze o dominantní vlastnost jedince, proto mluvíme o typech lidí např. o extroverttech a nikoliv o extroverzi jako dimenzi.
- ²² Vazby rysů osobnosti v analýze LINDA se liší od výsledků z regresních modelů, protože se jedná o diskretní znak, kdy je respondentovi přiřazena pouze jedna pro něj nejtypičtější vlastnost.

Jiří Šafr pracuje jako výzkumný pracovník v oddělení Studia sociální struktury Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. a v Institutu sociologických studií UK FSV. Zabývá se výzkumem sociálních nerovností (sociální distance, kulturní spotřeba a sociální třídy), sociální spravedlnosti a problematikou společenské koheze a sociálního kapitálu. Externě vyučuje na FHS UK.

Lze ho kontaktovat na adrese: jiri.safr@soc.cas.cz

Ivo Bayer pracuje jako výzkumný pracovník v oddělení Studia sociální struktury Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. a v Institutu sociologických studií UK FSV. Zabývá se teorií elit, zkoumáním sociální spravedlnosti a problematikou společenské koheze a sociálního kapitálu. Vyučuje na FSV UK.

Lze ho kontaktovat na adrese: ivo.bayer@soc.cas.cz

Recenzenti a recenzentky Naší společnosti 2007 (5):

Mgr. Petr Halva, psycholog, sociolog. Tromsø, Norsko

Mgr. František Kalvas, katedra sociologie, Filozofická fakulta
Západočeské univerzity v Plzni

RNDr. Jitka Kocourková, katedra demografie a geodemografie,
Přírodovědecká fakulta UK v Praze

PhDr. Lubomír Kopeček, Ph.D., katedra politologie, Fakulta
sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně

PhDr. Pavel Kuchař, CSc., katedra sociologie,
Institut sociologických studií, Fakulta sociálních věd
Univerzity Karlovy v Praze

PhDr. Petr Květoň, Ph.D., Psychologický ústav AV ČR, v.v.i.

Mgr. Yana Leontiyeva, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

PhDr. Lukáš Linek, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Mgr. Ladislav Mrklas, CEVRO Institut, Praha

Mgr. Jaroslav Petřík, Mezinárodní politologický ústav
Masarykovy univerzity v Brně

ing. Miroslava Rákoczyová, Ph.D., katedra sociální politiky
a sociální práce, Fakulta sociálních studií
Masarykovy univerzity v Brně

PhDr. Irena Reifová, Ph.D., katedra mediálních studií, Institut
komunikačních studií a žurnalistiky, Fakulta sociálních věd
Univerzity Karlovy v Praze

Mgr. Dan Ryšavý, Ph.D., katedra sociologie a andragogiky,
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

prof. PhDr. Tomáš Sirovátka, CSc., katedra sociální politiky
a sociální práce, Fakulta sociálních studií Masarykovy
univerzity v Brně

PhDr. ing. Petr Soukup, katedra sociologie, ISS,
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze

PhDr. Jana Stachová, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

PhDr. Petr Suchý, Ph.D., katedra mezinárodních vztahů
a evropských studií, Fakulta sociálních studií
Masarykovy univerzity v Brně

Mgr. Petra Šalamounová, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Mgr. Gabriela Šamanová, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

PhDr. Anna Šťastná, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

PhDr. Václav Štětka, Ph.D., katedra mediálních studií a žurnalistiky,
Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně

PhDr. Lukáš Valeš, Ph.D., katedra politologie a mezinárodních
vztahů, Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni

PhDr. Michal Vašečka, Ph.D., katedra sociologie,
Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně

PhDr. Jan Váně, Ph.D., katedra sociologie, Filozofická fakulta
Západočeské univerzity v Plzni

Mgr. Michaela Vojtková, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc., katedra ruských
a východoevropských studií, IMS, Fakulta sociálních věd
Univerzity Karlovy v Praze

[aktuality]

_____ Od Usámy k Saddámovi: o analýze S. L. Althause a D. M. Largiové týkající se jednoho specifického aspektu politické, mediální a veřejné agendy v USA po 11. září 2001 Jan Červenka	3
_____ Intermediální agenda českých médií Tomáš Trampota, Vlastimil Nečas	12

[souvislosti]

_____ Politická kultura: koncept a mínění české veřejnosti Markéta Škodová	20
_____ Role paměti při zodpovídání výzkumných dotazů Jiří Vinopal	25
_____ Manželství a jeho význam v pojetí české veřejnosti Michaela Dimitrová	30

[studie]

_____ Vliv strukturálních vs. osobnostních faktorů na ideologie distributivní spravedlnosti v ČR 2006 Jiří Šafr, Ivo Bayer	38
--	----

Naše společnost. Vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i.

Šéfredaktorka: Markéta Škodová.

Redakční rada: Naděžda Čadová, Jan Červenka, Michaela Dimitrová, Daniel Kunštát, Gabriela Šamanová, Markéta Škodová, Jiří Vinopal.

Redakce: Jana Šípová.

Naše společnost je recenzovaný vědecký časopis. Vychází dvakrát ročně v nákladu 700 kusů a je distribuován zdarma. Korespondenci zasílejte na adresu: CVVM, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, nebo na e-mail cvvm@soc.cas.cz. Elektronickou verzi a další informace naleznete na <http://www.cvvm.cas.cz>.

ISSN 1214-438X.

nos

